

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

**PERZEKUCE LAIKŮ V ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVI
V 50. LETECH A NA POČÁTKU 60. LET 20. STOLETÍ
NA KROMĚŘÍŽSKU**

**THE 1950S AND THE BEGINNING OF 1960S
PERSECUTION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH
LAYMEN IN THE REGION OF KROMĚŘÍŽ**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Vypracovala: Bc. Jitka Fričová

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 31. 7. 2008

.....
podpis

Děkuji prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. za odborné vedení, pomoc a cenné rady při koncipování diplomové práce, Ing. Jaroslavu Řihákovi z kroměřížské pobočky Konfederace politických vězňů, Ireně Malíkové za jejich vstřícnost i ochotu a také všem osloveným laikům nebo jejich rodinným příslušníkům, kteří byli ochotni se podělit o své vzpomínky.

V Praze dne 31. 7. 2008

.....
podpis

Obsah

1. ÚVOD	6
1.1 Téma práce	6
1.2 Teritoriální vymezení práce	7
1.3 Časové vymezení práce	8
1.4 Použitá literatura	8
1.5 Použité prameny	10
1.5.1 Národní archiv	10
1.5.2 Archiv bezpečnostních složek	11
1.5.3 Moravský zemský archiv v Brně	12
1.5.4 Státní okresní archiv v Kroměříži	12
1.5.5 Svědecké výpovědi	13
2. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU	15
2.1 Vztah církve a státu v letech 1945–1948	15
2.2 Vývoj vztahu církve a státu v letech 1948–1953	18
2.3 Vývoj vztahu církve a státu v letech 1953–1960	27
3. CÍRKEVNÍ POMĚRY NA KROMĚŘÍŽSKU	32
4. OMEZOVÁNÍ VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ	39
4.1 Výnosy Ministerstva školství	39
4.2 Přesvědčovací kampaň	43
4.3 Ateistická propaganda	45
4.4 Výsledky omezování výuky náboženství	47
5. PERZEKUCE LAICKÝCH UČITELŮ NÁBOŽENSTVÍ	52
5.1 Mimosoudní perzekuce laických učitelek náboženství	56
5.1.1 Případ <i>Cyrily Ječmenové</i>	56
5.1.2 Případ <i>Anny Veverkové</i>	58
5.1.3 Případ <i>Růženy Konečné</i>	59
5.1.4 Případ <i>Marie Dvořákové</i>	60
5.1.5 Případ <i>Květoslavy Horákové</i>	62
5.2 Soudní perzekuce laických učitelek náboženství	63
6. PERZEKUCE UČITELŮ	64
6.1 Politické prověrky v roce 1958	64
6.1.1 Případ <i>Ludmily Makaloušové</i>	65
6.1.2 Případ <i>Vojtěcha Řiháka</i>	66
6.1.3 Případ <i>Ireny Malíkové, rozené Hrabalové</i>	68
6.1.4 Případ <i>Ludmily Pekárkové</i>	70
7. ORELSKÉ PROCESY	73
7.1 Proces Bohuslav Koukal a spol.	75
7.1.1 Případ <i>Jaromíra Hrabala</i>	78
7.1.2 Případ <i>Ludmily Řičánkové</i>	80
7.1.3 Případ <i>Ladislava Dohnalíka</i>	82

7.2 Proces František Šrámek a spol.	84
7.2.1 Případ Josefa Nesrsty	85
8. PROCESY S KATOLICKOU AKCÍ	89
8.1 Proces Josef Bárta a spol.	91
8.1.1 Případ Jaroslava Řiháka	93
8.2 Proces se skupinou Společenství	97
8.2.1 Případ Josefa Veselého.....	100
9. REHABILITACE	105
10. ZÁVĚR	107
11. RESUME	109
12. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	113
13. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ.....	114
14. SEZNAM ZKRATEK	116
15. SEZNAM PŘÍLOH.....	117

1. ÚVOD

1.1 Téma práce

Po nástupu komunistického režimu v únoru 1948 se komunisté snažili zlikvidovat své největší protivníky. Nejdříve pronásledování zasáhlo funkcionáře a členy bývalých nekomunistických politických stran a příslušníky nekomunistického zahraničního odboje. Pronásledování se nevyhnuly ani církve. Nejvíce byla postižena církev římskokatolická, počtem věřících největší v Československu. Perzekuční opatření se zaměřovala zpočátku především na vysoké představitele církve, dále na kněze a řeholníky, ale ušetřeni nezůstali ani laičtí věřící. Právě pronásledování laiků jsem si zvolila jako téma své práce.

Termín perzekuce znamená pronásledování. V tomto případě pronásledování pro náboženské přesvědčení. Ve své práci se zabývám perzekucí dvojího druhu. Jednak méně výraznou a v některých případech obtížně prokazatelnou mimosoudní perzekucí a také perzekucí soudní. Do okruhu mimosoudní perzekuce můžeme zařadit jakékoli omezení osobní a náboženské svobody věřícího člověka. Nejen propouštění ze zaměstnání, omezování možností studia dětem z nábožensky založených rodin, ale i nátlak, který měl působit na psychiku daného člověka tak, aby jej donutil ustoupit ze svého přesvědčení. Do oblasti soudní perzekuce patří všechny případy laiků postavených před soud, ať už byli odsouzeni k dlouholetému vězení a tvrdým trestům, nebo ke ztrátě majetku, občanských práv či peněžité pokutě.

Slovem laik se označují věřící křesťané mimo duchovní a řeholníky, kteří se podílejí na šíření křesťanské víry v církvi a ve světě. Podle zásad katechismu je každý laik pověřen k apoštolátu. Má buď samostatně, nebo společně ve sdruženích usilovat o prohloubení vlastního duchovního života a o působení na ostatní.¹ Do své práce jsem zařadila také případ jednoho kněze, který však byl perzekvován po zrušení kněžského semináře v Olomouci jako bývalý bohoslovec.

Cílem této práce je zachytit a zhodnotit na základě dostupných archivních pramenů, svědeckých výpovědí a literatury dosud nezpracované téma pronásledování laických věřících na území okresu Kroměříž v padesátých a na počátku šedesátých let 20. století. Snažím se mapovat pouze pronásledování z náboženských důvodů. Záměrně se vyhýbám perzekuci členů Československé strany lidové, kolektivizaci a dalším

---

¹ Katechismus katolické církve, s. 238–239.

problémům. Přestože se jejich oběťmi mohli stát věřící lidé, skutečný důvod jejich pronásledování byl jiný.

V první části práce uvádím kapitolu o vzájemném vztahu církve a státu v Československu od poválečných let do počátku let šedesátých, která je nezbytná pro uvedení do problematiky a pro porozumění motivům následné perzekuce příslušníků církve. Dále se věnuji církevním poměrům na Kroměřížsku s přesahem na celý kraj Gottwaldov, kde se snažím podat údaje o jednotlivých církvích, o struktuře katolické církve a religiozitě.

V další části práce sleduji projevy mimosoudní perzekuce, jejíž příčinou bylo náboženské přesvědčení člověka. Zabývám se v ní omezováním výuky náboženství v tomto období, perzekucí laických učitelů náboženství, problematikou politických prověrek ve školství po roce 1958 a jejich důsledky. Dále navazuji zpracováním případů soudní perzekuce z náboženských důvodů. Zde se věnuji procesům s bývalými členy katolické tělovýchovné organizace Orel a procesům s uměle vytvořenými skupinami věřících, kteří byli režimu nepohodlní. Snažím se také poukázat na následky perzekuce a stručně se zmínit o případné rehabilitaci perzekvovaných.

1.2 Teritoriální vymezení práce

Teritoriálně jsem téma práce vymežila na území správního okresu Kroměříž tak, jak existoval po provedené správní reformě od 1. ledna 1949. Jen s drobnými územními změnami nahradil do té doby existující politický okres Kroměříž. Okres tvořilo 45 obcí, včetně města Kroměříž.

Vymezení na okres Kroměříž se držím v kapitole o omezování výuky náboženství i v dalších kapitolách, zabývajících se perzekucí laických učitelů náboženství a politickými prověrkami ve školství. Tyto problémy lze sledovat s přesným geografickým vymezením, protože se jedná o osudy jednotlivců. Téma omezování výuky náboženství si přímo vyžaduje určení území, na kterém bude sledováno.

V případech soudní perzekuce už však toto teritoriální vymezení nemusí vyznívat jednoznačně. Perzekvovaní lidé z Kroměřížska se totiž v době svých studií mimo Kroměříž zapojili do činnosti ve skupinách, které nebyly regionálně nijak vymezeny. Za tuto činnost pak byli odsouzeni. Abych mohla popsat jejich skutečné aktivity a důvody vykonstruované obžaloby, které byly v mnoha případech úzce

provázány s jinými členy skupiny, musela jsem se zaměřit také na zakladatele a hlavní organizátory těchto skupin a jejich hlavní aktivity.

1.3 Časové vymezení práce

Téma práce jsem zasadila do 50. a počátku 60. let 20. století. Na počátku tohoto období byla patrná snaha o jednání mezi státem a církví. V důsledku neúspěšných jednání vyhlásila komunistická strana v dubnu 1949 novou linii církevní politiky, která spočívala v otevřeném boji proti církvi. V první etapě se stát snažil církev omezit vydáváním různých administrativních opatření. Rozkol do řad církve měla přinést komunisty organizovaná Katolická akce. S největší intenzitou probíhal tento boj v první polovině padesátých let. Nejprve komunisté zakročili proti klášterům a zinscenovali proces s jejich představiteli. Většinu biskupů internovali. Následovaly další procesy, ve kterých už nebyli odsuzováni jen kněží, ale i laici.² Od roku 1952 se zaměřili komunisté na řadové věřící. Rozvinuli kampaň proti přihlašování dětí do náboženství, žádali o vystoupení z církve zejména členy KSČ, učitele a další veřejné pracovníky. Náboženská příslušnost se stala závadnou.

V polovině padesátých let došlo k uvolnění poměrů. Toho využila i katolická církev k obnovení svých aktivit. Netrvalo dlouho a církevní politika opět přitvrdila. Církevní procesy probíhaly i nadále, i když verdikty soudů byly už mírnější. Ve vězení ubylo fyzického násilí. V roce 1957 vyhlásilo vedení komunistické strany ateistickou propagandu a o rok později třídně politickou prověrku, na jejímž základě byli propuštěni ze školství nábožensky založení učitelé. Na amnestii v květnu 1960 opustila vězení jen část obětí nezákonných procesů.

Časové omezení přesahuji zmínkou o rehabilitaci, protože ji považuji za logické završení každého případu. V některých případech rehabilitace proběhla již v roce 1968. Většina perzekvovaných však byla definitivně rehabilitována až po roce 1989 podle zákona o rehabilitaci.

1.4 Použitá literatura

K základním pracím, které se dotýkají obecného vztahu církve a státu v období padesátých let, patří publikace Karla Kaplana *Stát a církve v Československu*

---

² Podrobněji viz: VLČEK, V.: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem. Olomouc, 2004.

1948–1953.³ Autor v ní výstižně popisuje tuto problematiku v průběhu tzv. zakladatelského období komunistického režimu především na základě archivních pramenů a literatury, která vycházela v exilu v Německu. V příloze uvádí bezmála 30 dobových dokumentů v plném znění. Vzájemnému poměru církve a státu na Slovensku od roku 1948 až do roku 1970 se věnují slovenští historici Jan Pešek a Michal Barnovský ve dvou publikacích *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953* a *Pod kuratelou moci – cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970*.

Patrně nejnovější prací o katolické církvi v Československu v období komunistického režimu je publikace autorů Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše *Katolícká cirkve v Československu 1945–1989*, která vyšla v roce 2007. Tato práce nabízí doposud nejkompexnější pohled na katolickou církev v druhé polovině 20. století. Nezabývá se totiž pouze popisem vztahu církve a státu v tomto období, ale podrobně se věnuje jednotlivým skupinám uvnitř církve: biskupům, kněžím, řeholníkům i laikům. V druhé části knihy nabízí zajímavé pohledy na katolicismus a změnu mentality po roce 1945, na církevní život a spiritualitu v období totalitního režimu.

Z pohledu perzekvovaných je napsána dvoudílná publikace *Neumlčená* s podtitulem *Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej valce*. Jejím autorem je Václav Vaško. Ve své práci využívá samizdatové i exilové literatury, svědeckých výpovědí pamětníků, dobový a náboženský tisk a cituje také církevní dokumenty. Práci dovedl do roku 1950. Tuto knihu později časově rozšířil, doplnil o nově zpřístupněné dokumenty a vydal jí pod názvem *Dům na skále*. Sám autor byl odsouzen za činnost v Katolické akci, proto se v prvním díle knihy věnuje podrobně tomuto tématu.

Kolektiv autorů pod vedením Marie Bulínové zpracoval na základě archivních materiálů dílo s názvem *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. Kniha obsahuje cenné dokumenty týkající se církevní politiky. Jedná se především o zápisy z porad církevní šestky⁴ a dokumenty o připravovaných proticírkevních akcích.

Hodnotným přínosem pro téma perzekuce církve se stala práce historika Vojtěcha Vlčka *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem*. V druhé kapitole této knihy popisuje církevní politiku komunistického vedení a zasazuje

---

³ Přesné citace uváděných prací udávám v seznamu literatury v závěrečné části práce a v příslušných odkazech.

⁴ Církevní šestka vznikla na jaře 1949. Jednalo se o komisi, kterou ustanovilo předsednictvo ÚV KSČ. Členy se stali ministři a členové vedení KSČ: A. Čepička, V. Clementis, Z. Fierlinger, J. Hendrych, V. Kopecký, V. Široký. Tato komise iniciovala tvorbu a uskutečňování církevní politiky KSČ.

ji také do mezinárodních souvislostí. Z knihy rozhovorů s perzekvovanými kněžími *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel* od Vojtěcha Vlčka jsem citovala ze vzpomínek Mons. Josefa Veselého, který byl odsouzen jako bývalý bohoslovec za činnost ve skupině Společenství. Tyto vzpomínky však neodpověděly na všechny mé otázky, proto mi Mons. Veselý poskytl svědeckou výpověď.

Na VIII. Sjezdu českých historiků v Hradci Králové v září roku 1999 vznikl Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin s názvem *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*. Příspěvek Jana Stříbrného *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit* se zaměřuje na hodnocení úspěchů či neúspěchů komunistické církevní politiky. Kromě zásahů proti církevním představitelům se věnuje rovněž činnosti laiků v církvi. V úvodu také zařazuje analýzu pramenů k dané problematice.

Titul *Církevní procesy padesátých let* je dílem kolektivu autorů. Jeho základ tvoří příspěvky ze stejnojmenné konference, která se konala v květnu 2002. Jan Kafka se ve svém příspěvku zaměřuje na procesy s příslušníky katolické tělovýchovné organizace Orel, jejichž hlavní vlna probíhala v polovině roku 1949. Již zmiňovaný Václav Vaško ve dvou příspěvcích podává přehled a charakteristiku církevních procesů padesátých let a věnuje se také procesům s Katolickou akcí. Uvádí a popisuje konkrétní případy laiků perzekvovaných za činnost v církvi. Vychází převážně z archivních pramenů a svědeckých výpovědí. Cenná osobní svědectví přináší v příspěvku *Procesy s řeholníky v 50. letech a v první polovině 60. let* Vojtěch Vlček. Citovala jsem z něj vzpomínky řeholníka Josefa Bárty, který stál v čele procesu, v němž byla odsouzena řada laiků.

Stručně pojednává o perzekuci církve Karel Kaplan ve dvou pracích: *Československo v letech 1948–1953* a *Československo v letech 1953–1966*, kde je tato problematika zasazena do širších souvislostí vývoje v celém Československu. Kniha Heleny Havlíčkové *Dědictví* s podtitulem kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989 se věnuje pronásledování laiků v různých obdobích komunistického režimu. Čerpá ze vzpomínek obětí pronásledování a z domácích i exilových periodik. Podrobně zpracovává činnost Katolické akce.

1.5 Použité prameny

1.5.1 Národní archiv

Fond *Ústřední akční výbor NF 1948–1955* obsahuje materiály k církevní otázce z let 1948–1952. Jsou zde zachovány záznamy jednání komise pro církevní

a náboženské otázky a veškeré podklady k nim, které tak poskytují velmi podrobný náhled na jednání mezi církví a státem. Dále se zde nacházejí materiály ke státní Katolické akci a návrhy církevních zákonů z roku 1949. Materiál tohoto fondu však neposkytuje vyčerpávající informace k otázce poměru církve a státu.

Ve fondu *Státní úřad pro věci církevní 1949–1956* jsou mimo jiné uloženy hodnotící zprávy o výsledcích a dalších cílech církevní politiky státu, přehledy církevně politického vývoje ČSR, korespondence a materiály SÚC pro ÚV KSČ, materiály k omezování výuky náboženství, situační zprávy zmocněnce Arcibiskupské konzistoře v Olomouci a statistiky religiozity v jednotlivých krajích. Po zrušení SÚC v roce 1956 byl jeho neuspořádaný materiál předán Ministerstvu školství, kde byl jen zběžně uspořádán, a teprve pak předán archivu. Těmito přesuny zřejmě došlo ke značným ztrátám materiálu.

Fondy *Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954*, *Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954*, *Politické byro ÚV KSČ 1954–1962* a fond *Ministerstvo školství a kultury – kolegia ministra 1956–66* obsahují zprávy o zásadách a bezprostředních úkolech církevní politiky, situaci římskokatolické církve v ČSR a návrhy na úpravu vyučování náboženství a celostátní hodnotící zprávy o přihlašování dětí do výuky náboženství. Z fondu *Ideologické oddělení ÚV KSČ 1951–1961* jsem pro svou práci využila referáty o obecných církevních otázkách, o plnění směrnic k omezení výuky náboženství a o ateistické propagandě.

1.5.2 Archiv bezpečnostních složek

Z Archivu bezpečnostních složek jsem získala cenné dokumenty k případům soudní perzekuce laických věřících na Kroměřížsku. Zvláště hodnotné pro mě byly materiály k orelským procesům, v nichž figurovali čtyři lidé z Kroměřížska. Dále se podařilo dohledat materiály také ke dvěma procesům s Katolickou akcí.

Jednalo se o velmi rozsáhlé fondy, ze kterých jsem musela vytěžit všeobecné informace k danému procesu, popřípadě k jeho hlavním obviněným, a podrobně jsem se pak zaměřila na vytipované lidi z Kroměřížska. Výše zmíněné fondy obsahují zprávu o zatčení obviněných, obžalobu, protokoly z výslechů, záznam hlavního líčení a v neposlední řadě rozsudek. V některých případech se v rámci těchto spisů zachovaly také zprávy o výkonu trestu, žádosti o podmíněčné propuštění či žádosti o přezkoumání rozsudku z jara 1968 a rozhodnutí o nich. Tyto archivní dokumenty jsem ocenila

obzvláště při zpracování osudů perzekvovaných lidí, kteří již nežijí, a o jejichž pronásledování jsem se dozvíдалa jen zprostředkovaně.

1.5.3 Moravský zemský archiv v Brně

Fond *Krajský národní výbor Gottwaldov 1945–1960* obsahuje situační zprávy krajského a okresního tajemníka za léta 1948–1959, které byly zpracovávány pro SÚC a krajský výbor KSČ (KV KSČ), dále souhrnné zprávy o religiozitě, zápisy ze schůzí krajské církevní pětky, směrnice pro krajské církevní tajemníky ve věcech vyučování náboženství, církevních obřadů a likvidace katolických spolků.

Ve fondu *Krajský výbor KSČ Gottwaldov 1945–1960* jsou dva kartony týkající se přímo církevní politiky státu a mnoho informací poskytnou zápisy schůzí předsednictva KV KSČ Gottwaldov, kde zazněly referáty o náboženské ideologii, církevní situaci, církevní politice, o vyučování náboženství a religiozitě. Výše uvedené fondy nabízejí přehled o proticírkevních opatřeních v kraji a je možné porovnávat jejich zavádění a účinnost v jednotlivých okresech v rámci kraje. Nevýhodou obou archivních pramenů je jejich nekompletnost způsobená zřejmě vnitřní skartací a ztrátami při předávání materiálu archivu.

Stránky dobového tisku dokumentují zavádění jednotlivých proticírkevních opatření. Přinášejí o nich stručné informace a často citují dobové dokumenty a vyjádření komunistických představitelů k nim. Z dobového tisku jsem prostudovala zachované výtisky gottwaldovské mutace Rudého práva *Gottwaldovský den* z druhé poloviny roku 1949 a z let 1952 a 1953. Téměř kompletně je v Moravském zemském archivu v Brně dochován list KV KSČ Gottwaldov *Naše pravda* z let 1948–1960, který vycházel třikrát týdně. Zaměřovala jsem se především na články k církevní politice, vyučování náboženství, ateistické propagandě a církevním procesům. Přestože jsem pracovala z regionálním tiskem, velmi často se v něm psalo o velkých procesech s kněžími, řeholníky a laiky, které se konaly u Státního soudu v Praze nebo v Brně, popřípadě v Uherském Hradišti. O procesech, kterými se zabývám ve své práci, jsem ale nenašla v tisku žádné zmínky. Nejednalo se přitom podle mého názoru o procesy nevýznamné.

1.5.4 Státní okresní archiv v Kroměříži

Fond *ONV Kroměříž 1945–1963* obsahuje podobné materiály jako KNV pouze na úrovni okresu, které se staly základem pro zpracování církevních poměrů na Kroměřížsku v 50. letech. Kromě toho se zde nacházejí osobní spisy laických učitelů náboženství a *Pamětní kniha svazu učitelů a školských pracovníků postižených*

z politických a náboženských důvodů v letech 1948–1989. Tento svaz byl založen v roce 1990 s cílem napomoci důsledné rehabilitaci učitelů. Pamětní kniha sice popisuje činnost svazu po roce 1990, ale obsahuje i zmínky o nejzávažnějších případech perzekuce a případné rehabilitaci.

1.5.5 Svědecké výpovědi

Informace získané z trestních spisů bylo nutné konfrontovat pro správnou interpretaci důvodů perzekuce se svědectvím odsouzeného. Obdobně jsem postupovala i u případů mimosoudní perzekuce. Důležitým pramenem pro zjištění pravdivých skutečností byly také žádosti o rehabilitaci odsouzených a propuštěných z roku 1968. V některých případech se mi podařilo získat i záznam výpovědí odsouzených u přezkumného řízení, které objasňují skutečné příčiny zatčení, průběh vyšetřování, přípravu procesu, odsouzení, výkon trestu a propuštění. O výsledcích přezkumného řízení a definitivním zrušení výroků soudů a odboru školství Národního výboru jsem se dozvíдалa přímo od konkrétních lidí ze svědeckých výpovědí.

Nejcennějším pramenem jsou výpovědi přímých svědků událostí padesátých let, ať už se jedná o odsouzené či propuštěné oběti pronásledování. Osobně jsem se setkala se třemi lidmi, kteří byli odsouzeni za svou horlivou činnost pro církve. V dalších třech případech soudní perzekuce jsem získala svědeckou výpověď od rodinných příslušníků odsouzených. Kromě případů soudních jsem se snažila zdokumentovat i případy mimosoudní perzekuce, kterou jsem doložila na pěti osudech propuštěných laických učitelek náboženství a čtyřech případech učitelů národních a odborných škol.

Při získávání svědeckých výpovědí jsem využila metodu „oral history“. Při výběru pamětníků jsem použila postup „nabalování“, neboli „sněhové koule“, přičemž jsem si vytipovala několik respondentů a s jejich pomocí jsem získávala další narátory. Každý rozhovor probíhal ve dvou fázích. V první fázi respondent volně vyprávěl svůj životní příběh se zaměřením na období perzekuce a já jsem kladla otázky tak, abych dala impuls k dalším vzpomínkám. Pro druhý rozhovor jsem si připravila otázky, jejichž cílem bylo objasnit či upřesnit již zjištěné skutečnosti. Z rozhovorů jsem si pořizovala podrobný písemný záznam nebo nahrávku. Písemným záznamem však došlo k redukci a ochuzení sdělení, neboť nebylo možné zachytit vše, co se při rozhovoru odehrávalo.

Takto získané výpovědi bylo třeba analyzovat a prověřit jejich přesnost. Ověřovala jsem ji na základě shody výpovědí několika příslušníků určité skupiny, do níž respondent náležel, nebo na základě souladu s historicky zjištěnými fakty. Ve

většině případů jsem se s respondenty sešla ještě ke korekci vypracované analýzy jejich životních příběhů.⁵

---

⁵ OTÁHAL, M.–VANĚK, M.: Sto studentských revolucí. Praha 1999. s. 31–43.

2. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU

2.1 Vztah církve a státu v letech 1945–1948

Katolická církev se poměrně rychle po osvobození vzpamatovávala z okupačních ran a obnovovala se. Papež Pius XII. jmenoval během dvou let nové biskupy na uprázdněné biskupské stolce. Do čela pražského arcibiskupství nastoupil Josef Beran, pozdější kardinál, do Brna byl dosazen Karel Skoupý a českobudějovickou arcidiecézi spravoval Josef Hlouch. Pro Litoměřice byl jmenován pozdější kardinál Štěpán Trochta a pro Olomouc Karel Matocha. V červnu 1946 se do Prahy vrátil poslední předválečný nuncius Svatého stolce v Československu, arcibiskup Saverio Ritter.

Na Slovensku nebyla od vzniku První československé republiky vytvořena samostatná církevní provincie, přestože o to opakovaně žádala československá vláda i slovenští biskupové.⁶ Po rozpadu Rakouska-Uherska bylo území slovenských diecézí vyčleněno ze správy těch arcibiskupství nebo biskupství, jejichž metropole zůstaly mimo ČSR. Po druhé světové válce bylo na Slovensku 6 diecézí, které podléhaly přímo Vatikánu. Trnavská diecéze měla charakter apoštolské administratury. V Nitře působil arcibiskup Karel Kmeťko a světící biskup Eduard Necsey, v Banské Bystrici biskup Andrej Škrabik, ve Spišském Podhradí biskup Ján Vojaššák a v Košicích biskup Jozef Čársky. V Trnavě působil do poloviny roku 1947 biskup Pavol Jantusch a po jeho smrti ho nahradil apoštolský administrátor Ambróz Lazík. V čele rožňavské diecéze stál kapitulní vikář Róbert Pobožný.⁷

Vazba slovenského kléru na někdejší Slovenský stát jako členů HSLS a vysokých představitelů státu měla za následek opatření proti katolické církvi a vybudování nedůvěry vůči ní. Vláda nařídila vyšetřování biskupů obviněných z kolaborace a snažila se přesvědčit Vatikán o nutnosti jejich odvolání z funkce. Největší odpor byl soustředěn na spišského biskupa Jána Vojaššáka, který byl internován už na jaře 1945, později zatčen a vyšetřován do podzimu 1945. Vatikán jej odmítl odvolat, pokud sám neodstoupí. Sám Vojaššák rezignaci odmítl. V polovině roku 1947 byl znovu zatčen a bez výsledku a jakéhokoli obvinění znovu propuštěn. Na jaře 1947 probíhal proces s katolickým knězem Jozefem Tisem, prezidentem Slovenského státu. Slovenští katoličtí biskupové pro něj bezvýsledně žádali prezidenta

---

⁶ Samostatná slovenská církevní provincie byla zřízena až koncem 70. let.

⁷ PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948–1953. Bratislava 1997, s. 15.

Beneše o udělení milosti. V českých zemích byla v tomto ohledu situace odlišná. Převážná většina duchovních odmítla německou okupaci a někteří se dokonce podíleli na odboji.

Ke katolické církvi se hlásilo asi 8,5 milionu obyvatel, tedy asi 70 % obyvatel Československa. Obnoveny byly nacisty uzavřené církevní školy, katolické spolky a katolický tisk. Znovu začalo působit františkánské Studium catholicum, dominikáni obnovili prázdninové Akademické týdny a Vyšší náboženské kurzy. V duchovní formaci sehrály největší roli Svatováclavská liga, Česká liga akademická, Moravan, sdružení moravských akademiků se svým mužským pěveckým sborem, Ústředí katolického studentstva a Sdružení katolické mládeže. Nelze opomenout činnost salesiánů, třetích řádů, mariánských kongregací, katolické tělovýchovné organizace Orel a katolických skautských oddílů.

Už v této době začali komunisté zasahovat do života církve. Usilovali o změnu svátkové praxe. Cestou k tomu měly být kromě připravovaného svátkového zákona takzvané dobrovolné pracovní směny, vyhlášené schválně na neděle a svátky. Biskupové proti těmto opatřením protestovali. Dominikán P. Dacík výstižně charakterizoval situaci v revue Na hlubinu: *„Stále ještě mnozí nechápou, že tato a podobné akce jsou jen zkouškou, jak daleko si mohou troufat vyznavači dialektického materialismu, kam až mohou jít ve snaze zbavit lidstvo posledních zbytků náboženských pověr. Ukáže-li se, že lid je stádem, které ochotně poslouchá a jde bezmyšlenkovitě, kam je hnáno, pak je poženou, kam budou chtít.“*⁸

Vazby katolické církve na režim Slovenského státu a jejich společenské důsledky byly hlavním důvodem pro omezování církve na Slovensku různými zákonnými opatřeními. V květnu 1945 vydala Slovenská národní rada nařízení o zestátnění církevních škol. Toto opatření se dotýkalo všech církví, protože od roku 1940 byly zřizovatelem všech základních škol na Slovensku jednotlivé církve. Nejvíce však tímto opatřením byla zasažena katolická církev vzhledem k největšímu počtu svých škol.⁹ V celostátním měřítku se zákon o jednotné škole začal připravovat v roce 1946 a v souvislosti s tím byl zahájen boj o církevní školství. Biskupové v pastýřském listu k této otázce zdůraznili právo rodičů na výchovu svých dětí a státu podle nich náleží postarat se o to, aby děti vyrůstaly v občany řádné a vyspělé. Zároveň ale žádali, aby stát respektoval odpovědnost církve za budoucnost národa. Proto, *„kdyby byla*

⁸ Na hlubinu, 10/1947, srov. VAŠKO, V.: Dům na skále 1, Církev zkoušená. Kostelní Vydří 2004, s. 17.

⁹ PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948–1953. s. 27.

*církvi vzata možnost vychovávat děti v duchu Kristově a zakládat školy, kdyby děti byly nuceny přijímat ve školách beznáboženskou výchovu, znamenalo by to konec svobody náboženství i konec demokracie“.*¹⁰ Zákon o jednotné škole byl však přijat krátce před únorem 1948.

Vláda ve svém programu proklamovala a v praxi zabezpečila svobodu náboženského vyznání. Všechny církve vyhlásily loajalitu obnovené Československé republice. Vztahy státu a církví se vyznačovaly oboustranným respektováním a vytvářely pro církve únosné podmínky. V této době se ještě nedá říci, že by se katolická církev u nás nemohla svobodně rozvíjet nebo že by věřící byli pro své náboženské přesvědčení diskriminováni. Komunisté však hráli ve vztahu ke svým odpůrcům dvojí hru. Na jedné straně zdůrazňovali svoji demokratičnost, na straně druhé se snažili zdiskreditovat každého, kdo stál v cestě jejich politickým cílům.¹¹ Citelně do vztahu církve a státu zasáhla až konfiskace církevní půdy provedená na základě pozemkové reformy.

Církev komunistické vítězství ve volbách v květnu 1946 neochromilo. Ta v předtuše, že nezbyvá mnoho času ke svobodné činnosti, přešla do duchovní protiofenzívy. Konala duchovní cvičení, náboženské a katechetické kurzy, prázdninová setkání mládeže. Vznikaly kroužky Katolické akce, které charakterizovala spontánnost, touha po náboženském životě a prohloubení náboženských vědomostí.

Komunisté však po volbách obsadili důležitá ministerstva, začali posilovat své pozice zvláště v bezpečnostních složkách, dokonce odvolali osm vysokých nekomunistických důstojníků SNB a nahradili je komunisty. Na to zareagovali 20. února 1948 ministři strany národněsocialistické, lidové a demokratické podáním demise, kterou těžce nemocný prezident 25. února 1948 pod nátlakem podepsal. Československo se tak ocitlo v totalitě, která se s nikým nemínila dělit o moc.

Pro představitele nové moci byl vztah státu a katolické církve jedním z nejdůležitějších problémů v jejich úsilí zcela ovládnout společnost. V letech 1948–1956 prošel dvěma etapami vývoje. V první výrazně převažoval mocenskopolitický boj, druhou etapu od roku 1953 charakterizoval zápas o věřící a tažení proti náboženství jako světovému názoru.

---

¹⁰ Patýřský list o škole z 23. dubna 1946, Pastýřské listy 1945–2000. Kostelní Vydří, 2003, s. 18. srov. VAŠKO, V.: Dům na skále 1, Církev zkoušená. s. 19.

¹¹ VAŠKO, V.: Dům na skále 1, Církev zkoušená. s. 25.

2.2 Vývoj vztahu církve a státu v letech 1948–1953

Katolická církev dokázala dlouho a houževnatě odporovat mocenskému monopolu komunistické strany. Její vliv ve společnosti, její pevná organizace a mezinárodní vazby tvořily příznivé podmínky pro odpor. Zájmy moci a církve se rozcházely v podstatných otázkách. Jejich vztah byl naplněn spory, konflikty i dohodami.

Komunistické vedení vidělo v církvi nejsilnější společenskou instituci, která by mohla působit jako opoziční síla. Považovalo za nevyhnutelné si ji jakýmkoli způsobem podřídit a neutralizovat její politický vliv. Cílem byla národní církev odtržená od Vatikánu. Omezením vlivu kléru i laiků a ateistickou výchovou mládeže chtěli osvobodit společnost od náboženství, které považovali za „opium lidstva“. Komunisté chápali církev nejen jako politickou opoziční, ale i jako nepřátelskou sílu podřízenou Vatikánu, který byl podle nich spojencem imperialismu. Této charakteristice odpovídal i poměr KSČ k církvi. Postup moci vůči církvi nutil její hodnostáře k obraně a stavěl je do role odpůrců režimu.

Dne 18. března 1948 vydal Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) Prohlášení o náboženské svobodě. Ujišťoval v něm, že „*svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů jsou jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu. Odsuzujeme všechny akty, které by náboženskou svobodu mohly porušit. Takové zásahy mohou být pouze výsledkem neporozumění nebo dílem provokačních živelů, které chtějí nábožensky cítící občany popouzet proti lidově demokratickému řádu.*“¹² Podobně zaručovala svobodu náboženství také Ústava, která v §16 říká, „*že každý má právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli náboženskou víru nebo být bez vyznání a že všechna vyznání i bezvyznání jsou si před zákonem rovna*“.¹³

Když se začaly vyskytovat námitky, že svoboda náboženského vyznání v Československu není dodržována, objevily se na stránkách tisku články, které vysvětlovaly komunistické pojetí náboženské svobody: „*Svoboda vyznání a víry je v ústavách všech socialistických nebo lidově demokratických států naprosto zajištěna a v jejich praxi naprosto a beze zbytku realizována. Této svobody nesmí být ovšem zneužíváno ve smyslu protisocialistickém.*“¹⁴ Dokonce zazněl i tento názor: „*V žádném kapitalistickém státě není tak dobře zaručeno svobodné projevoování náboženského*

¹² NA: fond ÚAV NF 1948–1949, inv. č. 3, k. č. 32.

¹³ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 51, k. č. 3.

¹⁴ MZA: Naše pravda, Křesťanství a socialismus, 25. května 1948.

přesvědčení, jako je tomu u nás v Československu. Nikde na západě nevěnuje stát tolik na opravy kostelů, na platy duchovních a jiné potřeby církevního života, jako náš lidově demokratický režim, plně respektující křesťanský názor našich věřících.“¹⁵

Nejdříve si chtělo vedení KSČ podřídit církev dohodou. Komunisté si však nepřáli střetnutí před parlamentními volbami. Od církevních představitelů požadovali veřejné prohlášení loajality režimu. Církev si byla vědoma, že v otevřeném konfliktu s mocí nemůže zvítězit. Proto měla zájem na dohodě, která by zajistila svobodu náboženství, života církve a podmínky pro výkon společenského poslání církve. Církevní představitelé se nechtěli zavazovat dohodou nebo vyhlášením loajality. Měli nedůvěru k totalitní vládě strany s ateistickou ideologií. Navíc se množily případy, kdy mocenské orgány nezákonně zasahovaly do života církve omezováním tisku, rušením spolků, zavíráním církevních škol, omezováním náboženské výchovy a zabíráním budov. Postoj církve ovlivňovaly i další okolnosti. Vedle zájmu Vatikánu i všeobecný negativní ohlas, kdyby církev uzavřela dohodu s komunistickou mocí a vyhlásila loajalitu.

Jednání mezi církví a státem probíhala od května 1948 na půdě Národní fronty (NF). Předmětem jednání byly konkrétní sporné body, například vyhlášení loajality režimu, uznání vnitřní autonomie církve, církevní školství, svátky aj. Rozhovory směřovaly k dohodě. Vládní delegace byla přístupná kompromisu a měla o dohodu zájem. Zástupci církve naopak poukazovali na případy omezování činnosti církve. Jednání nakonec skončilo neúspěchem. Církev odmítla vydat požadované veřejné prohlášení loajality a souhlas s kandidaturou ministra a kněze Josefa Plojhara na poslance do parlamentu. Na Slovensku se spor o kandidaturu týkal kněží Jozefa Lukačoviče a Alexandra Horáka, kteří zastávali funkce ve Sboru pověřenců. Svých funkcí se nevzdali, a proto byli suspendováni.

Po parlamentních volbách v květnu 1948 požádali biskupové o obnovení rozhovorů. Důvodem pro to byl termín zápisu žáků do církevních škol. Jednání probíhalo od 11. června 1948. Napětí mezi oběma partnery zesílilo. Alexej Čepička ostře kritizoval postoje církve před volbami. Církevní delegace poukazovala na neexistující náznaky spolupráce ze strany komunistů, kteří církev poškozují a omezují. Vše vypadalo tak, že dohoda není možná. Přesto k ní došlo. Vláda povolila zápis žáků

---

¹⁵ MZA: Naše pravda, Vatikán a církevní hierarchie jdou s kapitalismem, 29. dubna 1950.

do církevních škol a církev přijala Čepičkovu nabídku na účast církve při volbě prezidenta republiky.

Dne 14. června 1948 po zvolení Klementa Gottwalda do funkce prezidenta republiky sloužil arcibiskup Beran děkovnou mší, které se Gottwald zúčastnil. Nový prezident se při této příležitosti vyjádřil, „že jeho snahou bude plně respektovat mravní a duchovní poslání církvi, pokud budou spolupracovat s vládou NF na budovatelském díle výstavby.“¹⁶ Tento obřad byl vykládán i chápán jako důkaz o uznání současného režimu ze strany církve. Arcibiskup Beran následně vydal prohlášení, ve kterém sděloval, že obřad byl objednáán a že „tím církev nepřijímá světový názor směru a hnutí, které odporuje jejímu názoru“.¹⁷

Dne 18. června 1948 vláda další jednání na půl roku přerušila. Důvodem bylo Beranovo prohlášení. Církevní delegace podmínila další jednání třemi požadavky: existence církevních škol bude zaručena zákonem, tomu odporující opatření budou zrušena a budou revidována opatření týkající se likvidace katolického tisku, spolků a majetku. Vztahy mezi církví a mocí se zostřily a sporné body se hromadily. Rostla vzájemná nedůvěra. Církev protestovala proti nezákonným zákrokům moci. Ta na tyto protesty odpovídala dalším omezením a perzekucí. Největší pozornost věnovali komunisté arcibiskupu Beranovi, kterého považovali za vůdčí osobnost odporu. Věřili, že jedná na pokyn Vatikánu. Po půlroční odmlce se biskupský sbor rozhodl obnovit jednání s vládou. Církevní představitelé o to požádali při audienci u prezidenta Gottwalda 19. ledna 1949.

Jednání začala 17. února. Vládní delegaci tvořilo sedm ministrů, zástupci církve byli biskupové Trochta a Čárský. Čepička vystoupil s požadavky vlády – „vyhlásit kladný postoj k režimu, odvolat zákaz politické činnosti kněží, zrušit represálie proti tzv. pokrokovým kněžím, kteří byli ochotni spolupracovat s režimem“.¹⁸ Po bouřlivé diskusi naplněné spíše vzájemnými výtkami církevní delegace slíbila, že o vládních požadavcích bude jednat biskupský sbor. Ten se sešel 21. března 1949 ve Starém Smokovci ve Vysokých Tatrách. Schůze však byla přerušena, když bylo v jednacím místnosti odhaleno odposlouchávací zařízení. Protesty podané proti odposlechu k ministru vnitra Noskovi a k předsedovi vlády Zápotockému nebyly vyslyšeny. „Prohlášení oddanosti a věrnosti státu, které bylo pokládáno biskupskou konferencí

¹⁶ MZA: Naše pravda, Respektujeme mravní a duchovní poslání církvi, 23. června 1948.

¹⁷ VAŠKO, V.: Neumlčená kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce. Praha 1990, s. 38.

¹⁸ NA: fond ÚAV NF 1948–1949, inv.č. 2, k. č. 36.

ještě 17. února za samozřejmost, stalo se nemožným“,¹⁹ jak oficiálně oznámil v memorandu pražský arcibiskup Beran prezidentu republiky 29. dubna 1949. Jednání vlády a církve skončilo.

Začala druhá etapa v poúnorovém vztahu moci a církve. Předsednictvo ÚV KSČ schválilo 25. dubna 1949 novou linii své církevní politiky. Rozhodlo se pro boj. Komunistické vedení přijalo ministrem Čepičkou navrhovaná opatření směřující k rozvratu církve. Státní politika boje proti katolické církvi měla několik hlavních cílů. Především vytvoření hnutí pokrokových kněží i laiků uvnitř katolické církve, namířené proti Vatikánu a biskupům, které mělo přispět k obrodě církve v souladu se zásadami lidové demokracie. Dále měl být proveden soupis a ocenění majetku církve a zdaněny měly být veškeré příjmy církve. Zkrátka šlo o podrobení církve státnímu dozoru a kontrole, omezování činnosti církve a redukce jejích náboženských obřadů. Režimu nepohodlní kněží, řeholníci i laici byli vystaveni trestnímu stíhání a perzekuci. Projednáváním a prováděním návrhů církevní politiky byla pověřena takzvaná Církevní šestka při předsednictvu ÚV KSČ. Jejím předsedou se stal náměstek předsedy vlády a ministr spravedlnosti Alexej Čepička.²⁰ Cílem církevní politiky státu bylo „zamezit zneužívání náboženství k ovlivňování politického postoje věřících vůči našemu státu, omezit politický vliv církvi na pracující, vytvořit podmínky k likvidaci ekonomické moci církvi a vést boj za komunistickou výchovu pracujících“.²¹

Od května 1949 začali ÚV KSČ a vláda uskutečňovat řadu omezení činnosti církve. Rušili tisk, vydávali vládní časopis pro duchovní, zrušili církevní školy a omezili výchovu kněží. Na IX. sjezdu KSČ se ke zrušení církevních škol vyjádřil Václav Kopecký takto: „Samozřejmě, že i při uznávání náboženské svobody vyhrážujeme pro stát úkol vychovávat všechny děti. Vyhrážujeme státu právo vést a spravovat všechno školství bez rozdílů a rovněž vyhrážujeme státu poslání vést veškerou státní výchovu v duchu naší vědecké pravdy, v duchu nauk marxismu-leninismu.“²² Církevní obřady mimo kostel, porady kněží a sbírky v kostelech musely být schvalovány příslušnými úřady. Komunisté tvrdě zakročili i proti katolickým spolkům.

Na přelomu let 1948–49 došlo k hromadnému zatýkání funkcionářů rozpuštěné katolické tělovýchovné organizace Orel. Zatčení byli obviněni z pobuřování, ke

¹⁹ NA: fond ÚAV NF 1948–1949, inv.č. 2, k. č. 36.

²⁰ NA: fond 02/1, sv.10, aj. 174. Podle BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M. KAPLAN, K.: CÍRKEVNÍ KOMISE 1949–1951. Brno 1994, s. 78–89.

²¹ NA: fond Ideologické oddělení ÚV KSČ 1951–1961, aj. 303, sv. 38.

²² MZA: Naše pravda, Otázka náboženství a poměr mezi státem a církvi, 11. června 1949.

kterému došlo v létě 1948 při celostátní orlénské pouti na Svatý Hostýn na Moravě. Pout' se stala protikomunistickou demonstrací. Zatčeny byly desítky orlů. V polovině června 1949 byl odsouzen na 6 let odnětí svobody v procesu Šrámek a spol. před brněnským Státním soudem i Josef Nesrsta z Kroměříže, úředník a starosta místní jednoty. V souvislosti s Orlem byli dále odsouzeni i středoškolský profesor a spolupracovník náčelnické rady Jaromír Hrabal z Kroměříže, členka náčelnické rady Ludmila Řičanková z Kroměříže a odborný učitel Ladislav Dohnalík z Kroměříže.

Dalším pokusem o omezení církve byla vládní Katolická akce (KA)²³, která byla vyhlášena 10. června 1949 v Obecním domě v Praze. Toto hnutí mělo proti sobě postavit biskupy na jedné straně a kněží a věřící na straně druhé. Chtělo usilovat o „zintenzivnění náboženského a mravního života v církvi a o prohloubení spolupráce mezi laiky a kněžími, o zabezpečení náboženské výchovy dětí, rozšíření katolického tisku a o zajištění státní podpory pro církve“.²⁴ Vesměs se jednalo o nesplnitelné sliby. V tisku se rozjela kampaň na sbírání podpisů schvalujících Katolickou akci. Organizovaly se její krajské a okresní výbory.

Čeští a slovenští biskupové se sešli 15. června na tajné biskupské konferenci v Praze. Vydali pastýřský list „*Hlas československých biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky*“, ve kterém zaujali ke státní Katolické akci odmítavé stanovisko.²⁵ Za čtení tohoto listu komunisté hrozili potrestáním, přesto byl přečten asi ve třetině farností. Prvním z internovaných biskupů za přečtení pastýřského listu byl pražský arcibiskup Josef Beran. Po slavnosti Božího těla 19. června 1949 byl uvězněn v budově arcibiskupského paláce.²⁶

Papež zareagoval na založení Katolické akce exkomunikačním dekretem z 20. června 1949. Exkomunikace se však v praxi omezila jen na pár jednotlivců. Sami biskupové si byli vědomi problematičnosti tohoto ustanovení. Církev se obávala početní ztráty věřících a na druhé straně vládnoucí moc ostře sledovala případy exkomunikací a využívala je k propagandě proti Vatikánu. Katolická akce nesplnila očekávání

---

²³ Hnutí převzalo název organizace aktivně nábožensky působících kat. laiků, založené v roce 1922 papežem Piem XI.

²⁴ NA: fond 100/1, sv. 47, a.j.573. BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M. KAPLAN, K.: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. s. 155–157.

²⁵ NA: fond 100/24, sv. 48, a.j. 866. Podle: BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M. KAPLAN, K.: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. s. 171–177.

²⁶ V březnu 1951 byl Arcibiskup Beran převezen do Roželova u Rožmitálu. Později se místo internace ještě několikrát změnilo. Vysvobozen byl až 19. února 1965, kdy jako kardinál po dohodě Prahy s Vatikánem odjel do Říma.

komunistů. Nepodařilo se jí výrazně narušit jednotu církve. Narazila na otevřený odpor biskupů, kněží i věřících a zcela ztroskotala.

Mezníkem ve vztazích mezi církví a státem se staly zákony ze 14. října 1949: zákon č. 217/1949 Sb. o Státním úřadu pro věci církevní (SÚC) a zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Zřízením Státního úřadu pro věci církevní a jemu podřízené sítě krajských a okresních církevních tajemníků se církev ocitla pod přímým dohledem státu. Po jeho zrušení v roce 1956 přešla jeho agenda do působnosti ministerstva školství a kultury. V krajské mutaci *Rudého práva* s názvem *Gottwaldovský den* se ke zřízení SÚC píše: „*Aby se církvím a náboženským společnostem dostalo stejné příležitosti k rozvoji a aby jejich záležitosti byly řešeny jednotně, zřizuje se Státní úřad pro věci církevní. Jeho úkolem je dbát o to, aby se církevní a náboženský život u nás vyvíjel v souladu s Ústavou 9. května a zásadami lidově demokratického zřízení a aby bylo zajištěno ústavou zaručené právo svobody vyznání.*“²⁷

Kontrolu nad hospodařením církví si stát zajistil také hospodářskou závislostí duchovních na státu, od něhož obdrželi měsíční plat pouze ti kněží, kteří složili slib věrnosti republice. Stát také měl hradit mimořádné potřeby církví, stejně tak stát schvaloval a upravoval rozpočty církve.²⁸ List Krajského výboru KSČ v Gottwaldově *Naše pravda* k zákonu o hospodářském zabezpečení církví napsal: „*Osnova zákona o státní úhradě osobních a věcných potřeb církví a náboženských společností státem uznaných je nezvratným důkazem toho, že náš stát náboženskou svobodu a rovnost všech vyznání nejenom vyhláší, ale že se také stará o to, aby tyto ústavní zásady byly v praxi provedeny. Zákon je aktem dobré vůle státu k církvím, vyjádřené i materiální pomocí, která má zajistit provedení zásad naší lidově demokratické ústavy. To, co naproti tomu stát žádá od kněží, je pouze věrnost lidu a lidově demokratické republice a kladný poměr k budování nového života.*“²⁹ Státní dohled nad církevním majetkem je na stránkách *Gottwaldovského dne* zdůvodněn takto: „*Poněvadž stát hradí církvím řádně věcné náklady nekryté jejich vlastními příjmy, je v zájmu státu i církví samých, aby stát dozíral na majetek církví a náboženských společností. Tento dozor spočívá zejména v tom, že všechny majetkové právní dispozice s církevním jměním vyžadují*

---

²⁷ NA: Gottwaldovský den, Plénum Národního shromáždění projedná církevní zákony příští týden, 9. října 1949.

²⁸ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 51, k. č. 3.

²⁹ MZA: Gottwaldovský den, Předpoklady náboženské svobody, 6. srpna 1949.

*předchozí souhlas státu. Veškerý soukromý a veřejný patronát nad kostely, obročími a jinými církevními ústavami přechází na stát.*³⁰

Poslanec Holdoš z Komunistické strany Slovenska k zákonům dodal: „*zákony přinášejí našemu lidu nejen potvrzení plné náboženské svobody, ale i její uplatnění podle potřeb věřícího lidu. Duchovním zabezpečujeme jejich nezávislost, která jim plně umožní věnovat se duchovnímu poslání a vymaňuje je z hmotné závislosti na církevní hierarchii.*“³¹ Jakékoli protesty církví proti těmto zákonům nebyly brány v úvahu.

Předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo, že kněží budou skládat sliby věrnosti republice až od ledna 1950, kdy už budou mít alespoň dva měsíční platy v rukou a budou k tomu příznivěji nakloněni. Skládání slibů probíhalo bez komplikací. Někteří kněží chtěli připojit ke slibu dovětek doporučený biskupy „*pokud to není v rozporu s božskými a církevními zákony a přirozenými právy člověka*“, ale pod nátlakem tak neučinili. V českých zemích bylo ke slibu pozváno 2 916 kněží, slib odmítlo složit 16 kněží. K zákonu o hospodářském zabezpečení církví měla morální výhrady většina kněží, ale jen malá část z nich byla skutečně odhodlaná plat od státu nepřijmout. Kněží byli totiž toho názoru, že demonstrativní odmítnutí by na situaci nic nezměnilo a u většiny z nich bylo přijetí platu existenční záležitostí. Komunisté předpokládali, že kněží přijetím platu nesplní pokyny biskupů a to povede k očekávanému rozkolu v církvi. Jejich očekávání se však nenaplnilo. Stejně tak předpokládali, že se oslabí vazby mezi kněžími a věřícími, kteří už nebudou muset přispívat na církve ze svých prostředků.³²

V únoru byli pozváni ke složení slibu kněží vyšších hodností a světící biskupové. Diecézní biskupové pozváni nebyli.³³ Pod různými záminkami ztráceli státní souhlas zvláště kněží, jejichž činnost zvyšovala v příslušném místě religiozitu. Ze stejného důvodu byli zatýkáni laici, kteří se scházeli ke společné modlitbě a předčítání z Bible. V 50. letech kvalifikovaly soudy takovou činnost jako velezradu.

Dne 1. ledna nabyly účinnosti zákony o rodinném právu a matrikách. Za platně uzavřené manželství se považuje jen takové, které bylo založeno „*zákonným způsobem před příslušným národním výborem*“.³⁴ Církevní sňatek nebyl zakázán, ale mohl být

---

³⁰ NA: Gottwaldovský den, Plénum Národního shromáždění projedná církevní zákony příští týden, 9. října 1949.

³¹ NA: Gottwaldovský den, Poslanci všech stran vítají církevní zákony, 18. října 1949.

³² PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953. s. 93.

³³ KAPLAN, K: Stát a cirkve v Československu 1948–1953. Brno 1993, s. 150.

³⁴ VHA: fond 100/52, sv.10, a.j. 57. Podle: BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M. KAPLAN, K.: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. s. 303.

uzavřen až po sňatku civilním. Veškeré protesty církve proti tomuto opatření byly ignorovány. Zároveň vstoupil v platnost i zákon o vedení matrik. Podle něj přešlo vedení matrik z rukou církve do kompetence státu.

Závažným omezením církve byla i likvidace klášterů a internování příslušníků mužských řádů. Režim je považoval za nejdisciplinovanější a nejlépe organizovanou formaci v církvi, která by se mohla stát závažnou překážkou v ateizaci národa. Dlouho připravovanou akci K provedla Bezpečnost ve dvou etapách v noci na 14. dubna 1950 a v noci na 4. května 1950. V celém Československu bylo podle údajů SÚC z června 1950 zabráno 229 řeholních domů a 2200 řeholníků bylo internováno v centralizačních kláštorech.³⁵ Podobný osud byl připraven i pro ženské řády koncem srpna 1950 s tím rozdílem, že soustředění řeholnic bylo pozvolné a akce nebyla utajována. Prozatím se netýkalo těch sester, které pracovaly v nemocnicích, starobincích a ústavech pro mentálně a tělesně postižené. Soustředování se týkalo asi 4 360 řeholnic, z nichž polovina byla nasazena do průmyslu. Teprve v létě 1952 byly vyšší představené řeholnic umístěny do internačního kláštera v Hejnicích. Byl dokonce vypracován plán na rozpuštění ženských řádů a kongregací. Několik dnů před jeho realizací, stanovenou na 1. července 1953, byla akce odvolána.³⁶

Všeobecně se dá říci, že v podmínkách silně religiózního Slovenska byl vždy odpor proti jakýmkoli opatřením ze strany státu silnější než v českých zemích. Zvláště akce většího rozsahu, jako byla Katolická akce nebo Akce K, byly na Slovensku doprovázeny otevřenými protesty lidu. Na to reagoval režim radikalismem, razantnějším postupem a tvrdším dopadem na církve na Slovensku.³⁷

Po neúspěchu státní Katolické akce se rozhodli tvůrci církevní politiky izolovat od věřících i kněze. V červnu roku 1950 zorganizovali představitelé režimu hnutí tzv. vlasteneckých kněží, kteří byli ochotni spolupracovat s režimem. Ti pak byli obsazováni do důležitých církevních úřadů. Na Velehradě se ve dnech 4.–6. července 1950 konala konference „vlasteneckých“ kněží. Z předsednictva konference vzešel trvalý orgán Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD) s ústředím a diecézními orgány. Ani hnutí vlasteneckých kněží však nebylo úspěšné. Nemělo žádný vliv a autoritu, narazilo na nezájem a odpor biskupů, duchovních i věřících.³⁸

---

³⁵ PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953. s. 171.

³⁶ KAPLAN, K.: Československo v letech 1948–1953. Praha 1991, s. 121.

³⁷ PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953. s. 169.

³⁸ VAŠKO, V.: Neumlčená kronika katolíckej cirkvi v Československu po druhej svetovej valce. s. 181.

Ve smyslu zákona č.58/1950 Sb. o vysokých školách vydala vláda nařízení 112 o bohosloveckých fakultách. Podle tohoto nařízení se bohoslovecké studium mělo soustředit jen na římskokatolických bohosloveckých fakultách v Praze a v Bratislavě. Současně byly zrušeny všechny ostatní katolické bohoslovecké fakulty a řeholní učiliště. Pokračovat ve studiu mohli jen prověřeni bohoslovci, kteří se nevypravili proti režimu. Těch, kteří chtěli dále studovat bylo ale minimum. Většina bývalých bohoslovců byla povolána na vojenskou službu k PTP. Málo bylo také nových zájemců o studium bohosloví. Komunisty organizované akce náboru nových studentů neměly zásadní význam. Církevní představitelé si stěžovali na nedostatek kněží. Ten byl takový, že nestačil nahrazovat ani přirozený úbytek kněží, který navíc nezahrnoval kněze vězněné a internované. Tyto stížnosti byly mocí striktně odmítány.

Internace nepohodlných duchovních, politické procesy a věznění byly obvyklou součástí oficiální církevní politiky KSČ. Kromě desítek menších církevních procesů s duchovními i laiky proběhly tři velké procesy. Nezákonný proces s devíti představenými mužských řádů začátkem dubna 1950 byl zinscenován proto, aby kompromitoval řády a byl tak podnětem k akci K. Proces s vysokými církevními hodnostáři a jejich spolupracovníky sloužil jako záminka k jejich izolaci a uvěznění a k vyvolání tlaku na další biskupy. Třetí velký církevní proces proběhl v únoru 1951 na Slovensku a postihl přímo biskupy. V procesu byl odsouzen režimu zvláště nepohodlný spišský biskup Ján Vojtaššák, biskup Michal Buzalka a řeckokatolický biskup Pavol Gojdič. Izolace biskupů se podařila. V roce 1954 už ze sedmnácti mohli svůj úřad v omezeném rozsahu vykonávat pouze čtyři. Pět jich bylo ve vězení, ostatní v domácím vězení nebo v mírnější internaci. Do vedení diecézí byli dosazeni spolehliví, respektive odpor nekladoucí kapitulní a generální vikáři.³⁹

Mocenskými zásahy byla církev narušena tak, že nemohla plnit své základní poslání. Hrozilo nebezpečí rozpadu její struktury. Proto se biskupové rozhodli požádat vládu o obnovení jednání. Také z Vatikánu se ozývala kritika dosavadního postupu církve. Mluvčí církevní delegace, biskup Trochta zastával názor, že dohoda s vládou je nutná i za cenu ústupků. Když komunistické vedení jednalo o žádosti biskupů, rozhodlo vybrat šest z nich a povolit jim složit slib věrnosti, a tím i vykonávat úřad. Stalo se tak 12. března 1951. Biskupové museli přijmout podmínky moci, které byly pro církev nesrovnatelně horší než v roce 1948.

---

³⁹ BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K.: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. s. 10.

Po ovládnutí církevní hierarchie se představitelé moci soustřeďovali na laické věřící. Ve vykonstruovaném procesu s uměle vytvořenou skupinou Katolické akce nazvaném Bárta a spol. bylo 1. listopadu 1952 odsouzeno převážně za velezradu a špionáž devět kněží a dvaadvacet laiků. Jaroslav Řihák z Těšánek u Kroměříže, který v té době studoval na technice v Praze, byl odsouzen v tomto procesu k 9 letem odnětí svobody.

Komunisté se zaměřili především na ateistickou propagandu s cílem prosadit marxistickou ideologii. Hlavní zájem měli na výchově mládeže v tomto duchu, proto začali systematicky omezovat výuku náboženství na školách, vykonávat prověrky učitelů a propagovat kampaň za vystupování z církve.

Koncem roku 1952 se podařilo komunistickému režimu původní strukturu katolické církve rozrušit. Prostřednictvím SÚC a jeho institucí, orgánů MHKD a hodnostářů, kteří složili slib, plně kontroloval všechny církevní úřady, a tím administrativně mocensky církev ovládal. Nepodařilo se jí však církev ovládnout duchovně a vytvořit podmínky pro původně plánovanou národní církev. Přes všechny útoky duchovní a většina věřících uznávali autoritu papeže a biskupů.

2.3 Vývoj vztahu církve a státu v letech 1953–1960

V polovině 50. let byla katolická církev v Československu prakticky ochromena a dostala se do podřízeného postavení. Komunisté byli přesvědčeni, že problém církve je z mocenskopolitického hlediska vyřešen. V této době mohla církev žít pouze s nadějí, že se v komunistickém systému objeví trhliny a uvolní se prostor pro svobodnější působení církve. Zatím se režim považoval za vítěze.

Neúnosnost totalitního způsobu vlády a stálá proklamace kultu osobnosti přispěly ke společenské krizi jednotlivých států sovětského bloku i bloku jako celku. V letech 1953–1956 prožívalo tuto krizi také Československo. Komunistická strana i moc byla v důsledku této krize ve společnosti izolována a tím značně oslabena. Byla nucena korigovat svůj postoj k jednotlivým společenským skupinám, tedy i k církvi. Na podzim 1953 byl nastolen v politice komunistické strany „nový kurz“. V oblasti církevní politiky se měl SÚC podle programového prohlášení vlády z 15. září 1953 snažit o „*upevnění důvěry věřícího lidu k vládě a státnímu zřízení, přísně dodržovat náboženskou svobodu a socialistickou zákonnost a nedopouštět se přehmatů, z nichž by*

*vznikla nespokojenost. Zároveň ale měl upevňovat také bdělost a ostražitost vůči reakci a soustavně rozvíjet ideologický boj proti náboženskému tmářství.*⁴⁰

Ve skutečnosti se jednalo jen o drobné korektury v církevní politice. Šlo například o omezení svévolného přemísťování a penzionování kněží církevními tajemníky, zmírněny byly podmínky pro povolování církevních slavností mimo kostel a byla zrušena ostraha Státní bezpečnosti u biskupů, kteří složili slib věrnosti republice.⁴¹ V letech 1954–1955 poklesl počet odsuzovaných v politických procesech, byly zrušeny pomocné technické prapory a tábory nucených prací. Zmíněné úpravy v církevní politice představovaly jen nepatrné úlevy a nedotýkaly se státního dozoru nad církvemi. Bezpečnost sledovala návštěvnost kostelů a informovala o ní komunistické instituce. Už příslušnost k církvi a účast na církevních obřadech byly chápány jako závada při obsazování funkcí ve státní správě, ve školství a při přijímání dětí na studia.

Kromě kritiky protizákonných postupů v proticírkevním tažení působila na úpravu církevní politiky také skutečnost, že se v roce 1954 měly uskutečnit volby do národních výborů a Národního shromáždění a představitelé moci měli zájem na jejich úspěšném průběhu. Proběhla rozsáhlá předvolební kampaň, jejichž součástí byly tzv. přesvědčovací akce nejen v rámci církve. Většina kněží se k volbám dostavila a volila manifestačně, a tak ovlivnila i postoje věřících k volbám. Problém však nastal u řeholnic zvláště na Slovensku, kde se k volbám nedostavilo 45 % řeholnic, to bylo podstatně víc než v českých zemích.⁴²

K důležitým bodům tohoto „nového kurzu“ patřilo prohlášení o upevnění tzv. socialistické zákonnosti. Komunistické vedení to však chápalo velmi zúženě, jako skoncování s nejkřiklavějšími případy porušování zákonů. Nepředpokládalo nastolení právního řádu. O nápravě dosavadních nezákonností se neuvažovalo a ani se neprojevil pochyby o správnosti politických procesů. Ty naopak nadále pokračovaly. Ještě v polovině roku 1956 bylo ve vězení 433 církevních hodnostářů, kněží a studentů teologie. Ve skutečnosti bylo odsouzených z církevně politických důvodů mnohem víc. Statistika z poloviny roku 1956 navíc nezahrnula laiky, jichž bylo několikanásobně víc

---

⁴⁰ NA: fond SÚC, inv. č. 51, k. č. 3 Nejdůležitější úkoly v círk. politice vyplývající z vl. prohlášení z 15. září 1953.

⁴¹ NA: fond SÚC, inv. č. 51, k. č. 3 Příkaz předsedy SÚC č. 112 z 20. listopadu 1953 „Další úkoly v naší církevní politice vyplývající z vládního prohlášení ze dne 15. září 1953“.

⁴² PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci – církvi na Slovensku v letech 1953–1970. Bratislava 2000, s. 36.

než postižených kněží. Nelze také odhadnout počet občanů potrestaných z církevně politických důvodů v trestním správním řízení národních výborů.⁴³

V tomto období stát neusiloval jen o boj proti církvi jako společenské instituci, ale také mu šlo o boj proti náboženství vůbec a o jeho úplnou likvidaci. Proticírkevní politika se v této době zaměřila na zápas o věřící. Ten se nejprve koncentroval na funkcionáře a členy KSČ, pracovníky státního aparátu a na mládež. Mimo pozornost zůstávali staří věřící. Cílem bylo prosazení ideologie marxismu-leninismu a snížení účasti věřících na náboženských obřadech. Hlavním nástrojem k uskutečnění tohoto cíle se měla stát ateistická propaganda. Její účinnost však byla malá, a tak ji nahrazovala administrativní opatření a politický tlak. Tím dokázalo vedení strany přesvědčit většinu funkcionářů k vystoupení z církve.

Mimořádnou péči věnovali funkcionáři KSČ výuce náboženství na školách. Usilovali o snížení počtu žáků přihlášených k výuce. Užívali při tom různých administrativních opatření, nátlaku na vedení škol i politického tlaku na rodiče. S výsledky nátlaku na přihlašování dětí do náboženství zvláště v oblastech se silnou religiozitou nebyli představitelé komunistického režimu stále spokojeni, a podněcovali proto další přesvědčovací akce.

Chruščovova kritika Stalinovy politiky na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 částečně a přechodně měla za následek uvolnění absolutního monopolu a oslabení kontroly moci nad společenskými institucemi. To znamenalo i určité uvolnění a omezení represivních opatření vůči církvi. Politického uvolnění na jaře 1956 využili katoličtí duchovní a laici k zesílení aktivity. Církevní kruhy požadovaly revizi církevních procesů, omezení státního dozoru nad církvemi, zrušení zákonů z října 1949, zrušení nebo omezení pravomoci církevních tajemníků a usilovaly o návrat internovaného arcibiskupa Berana do úřadu. Konaly se tajné schůzky příslušníků zakázaných řádů a řeholí. Mladí katolíci zakládali síť laického apoštolátu. Stoupl počet náboženských obřadů a mírně se zvýšil i počet dětí přihlášených do náboženství. Pozornost věnovala církev také mládeži. Duchovní zakládali sportovní, technické a jiné kroužky, které se scházely na farách a ve kterých se mimo jiné vyučovalo náboženství.

Poněkud se zmírnila krutost trestní postihů. Skončily monstrprocesy a poklesl počet odsouzených za tzv. protistátní činnost. Volání po odstranění represivních zákroků proti duchovním vyneslo jen propuštění dvou stárnoucích biskupů Vojtaššáka

---

⁴³ BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M., KAPLAN, K.: Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. s. 10.

a Buzalky a jejich převezení do charitních ústavů. Z internace byl propuštěn biskup Pobožný, který mohl složit slib věrnosti a v omezeném a přísně kontrolovaném rozsahu vykonávat svou funkci. Dále byly sníženy tresty některým odsouzeným kněžím. Zmírněna byla také ateistická propaganda a kampaň proti přihlašování dětí do náboženství.⁴⁴

V roce 1956 byl zrušen SÚC a na Slovensku působící SIÚC, čímž chtěla vládnoucí moc demonstrovat zvláště pro zahraničí, že už není třeba speciálního úřadu pro církevní záležitosti. Ve skutečnosti však význam těchto úřadů dlouhodobě klesal, zvláště poté, co v roce 1953 ztratily statut ministerstva. Jejich kompetence přešly na Odbor pro věci církevní na Ministerstvu školství a kultury.

Po událostech v Polsku a Maďarsku v říjnu 1956 si komunističtí představitelé uvědomili důsledky uvolnění své kontroly nad společností a vyhlásili tažení proti revizionismu. Církevní politika se tak vrátila zpět k poměrům před XX. sjezdem KSSS. Představitelé moci rozvinuli ateistickou propagandu, která měla vliv na odhlašování dětí z výuky náboženství a vystupování věřících z církve. Na zvýšenou aktivitu církví odpověděli komunisté upevněním státního dozoru nad nimi a dalšími bezpečnostními zákroky. Už v roce 1957 stát obnovil plnou kontrolu nad církví, kterou v následujících letech udržoval.

Závažným projevem perzekuce byla třídně politická prověrka z roku 1958. Rozhodlo o ní politické byro ÚV KSČ 10. prosince 1957. Směrnice k jejímu provedení požadovaly odstranit z řídicího a mocenského aparátu a vědeckých institucí „politicky a třídně“ nespolehlivé zaměstnance. Tato prověrka se tedy týkala i věřících, kteří zastávali tyto posty. Celkový počet postižených není znám. Prověrka zasáhla i školství. Na Kroměřížsku byli ze školství z politických a náboženských důvodů propuštěni Vojtěch Řihák z Těšánek, Irena Malíková z Kroměříže.

V roce 1960 proběhla rozsáhlá amnestie vyhlášená prezidentem Antonínem Novotným k 15. výročí osvobození Československa, na jejímž základě opustila vězení velká část obětí církevních procesů. Většina kněží, řeholníků i laiků propuštěných z vězení zůstala mimo službu a v podřadných zaměstnáních.

V nové ústavě byla sice zaručena náboženská svoboda, ale veškerá kultura a vyučování byly podřízeny vědeckému světovému názoru marxismu-leninismu. Komunistická strana se na počátku 60. let soustředila na šíření a propagaci ateismu.

---

⁴⁴ VLČEK, V.: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964. s. 37–39.

Přesto 60. léta znamenala určité politické uvolnění, které mělo pro život a činnost katolické církve velký význam. V církvi sílila nespokojenost s vlastní činností, a proto církve hledala cesty k rozvoji svého vnitřního života. Zároveň měla církve odvalu veřejně hovořit o dosud zakazovaných jevech a problémech. Téměř ustaly projevy souhlasu a chvály oficiální politiky. Přes jisté uvolnění ve vztahu státu a církví se nepodařilo státní dozor oslabit. Náboženský život byl nepřetržitě sledován církevními tajemníky, stále byla omezována i výuka náboženství a bohoslužby se mohly konat pouze v kostele.

Za trestnou činnost komunisté i nadále považovali aktivní působení kněží mezi mládeží, činnost řádů a laiků. Zastavena a trestně stíhána byla i činnost laické skupiny Společenství v čele s profesorem Vladimírem Neuwirthem. Tato skupina byla ve dvou procesech souzena u Krajského soudu v Ostravě v červenci 1961. Na 13 let byl v tomto procesu odsouzen také bývalý student bohosloví Josef Veselý ze Zlámanky u Kroměříže.

Výsledek probuzené aktivity církví se záhy dostavil. Zastavil se úpadek náboženského života, prohloubil se vnitřní život církví, rozšířil se jejich vliv na věřící, jejich účast na církevních obřadech mírně stoupala. Oficiální církevní politika musela ustoupit od snahy o vytvoření národní církve a uznat autoritu papeže.

3. CÍRKEVNÍ POMĚRY NA KROMĚŘÍŽSKU

Gottwaldovský kraj, do něhož spadal okres Kroměříž, patřil ve sledovaném období let 1948–1960 k silně religiózním krajům v rámci Československa. Na jeho území působilo 8 státem uznaných církví. Nejsilnější postavení měla římskokatolická církev, ke které se hlásilo 549 600 věřících z celkového počtu 629 065 obyvatel kraje (tedy 87 %). Předpokládá se však, že zhruba jednu třetinu z tohoto počtu tvořili tzv. matrikoví katolíci, tedy ti, kteří se sice hlásili k římskokatolické církvi, ale náboženských obřadů se zúčastňovali jen na velké svátky. Druhou nejpočetnější církví v kraji byla církev českokobratrská evangelická, ke které se hlásilo 36 370 věřících, tedy téměř 6 % obyvatel kraje, většinou z okresu Vsetín. Třetí místo podle počtu věřících zaujímal církev československá s 18 600 věřícími, což jsou necelé 3 % obyvatel kraje, převážně z okresů Gottwaldov, Hodonín a Kroměříž.

Dále v rámci kraje působily církve, které počtem svých věřících nepřesáhly jeden tisíc, a to jednota bratrská⁴⁵, jednota českokobratrská⁴⁶, jednota baptistů, církev pravoslavná a církev židovská. Ostatní obyvatelé kraje byli bez vyznání, přičemž do tohoto počtu 22 700 osob byli započítáni i příslušníci státem zrušené církve Adventistů, kteří doposud nepřestoupili do jiné církve, a rovněž příslušníci jiných sekt, které neměly státní souhlas ke své činnosti. Patřili sem však i lidé, kteří z církve vystoupili pouze formálně, aby mohli zastávat místa ve veřejné správě, ale nadále se zúčastňovali bohoslužeb.⁴⁷

---

⁴⁵ Jednota bratrská vznikla v Čechách v období husitských válek. Byla založena Bratrem Řehořem z Kunvaldu v severovýchodních Čechách v roce 1457 a byla ovlivněna učením Petra Chelčického. Od počátku své existence se dostala do konfliktního vztahu nejen s katolíky, ale i s kališníky. Na rozdíl od kališníků nezachovávala žádnou formální spojitost se všeobecnou církví (tj. s katolickou), což komplikovalo její postavení na domácí i zahraniční půdě. První členové Jednoty byli jako sektáři pronásledováni husity, až později se církev dokázala v českých zemích obecněji etablovat. Během protireformace po bitvě na Bílé Hoře došlo ke znemožnění existence Jednoty bratrské, stejně jako všech ostatních protestantských církví. Mnoho protestantů opustilo vlast jako exulanti, jen menšina z těch, kteří zůstali doma, se snažila v tajnosti svou víru uchovat. Měla kontakty se zahraničím a konala tajná setkání. Tímto způsobem přežila celé století. Jednota bratrská mohla znovu zapustit kořeny v Čechách až po císařském ediktu z roku 1861. Státního uznání se Jednotě bratrské dostalo v Předlitavsku roku 1880 nařízením rakouského ministra kultu a vyučování č. 40/1880 Ř. z. K odkazu původní Jednoty bratrské se kromě dnešní církve stejného názvu hlásí i další protestantské církve, především Českokobratrská církev evangelická, Církev bratrská a Bratrská jednota baptistů.

⁴⁶ Jednota českokobratrská vznikla roku 1892 sloučením Svobodné evangelické církve české (založena 1868) a Svobodné reformované církve (založena 1880). Její původní název zněl Svobodná církev reformovaná. v roce 1919 se přejmenovala na Jednotu českokobratrskou a v roce 1967, po sloučení s několika dalšími menšími denominacemi, přijala současné jméno Církev bratrská.

⁴⁷ MZA: fond KNV Gottwaldov 1948–1960. inv. č. 15, k. č. 2/III. Průzkum religiosity z prosince 1954.

Na území okresu Kroměříž pak působilo 6 státem uznaných církví, a to církev římskokatolická, církev československá, církev československá evangelická, církev pravoslavná a jednota baptistů. Nejpočetnější z nich byla církev římskokatolická, která měla na okrese 26 farností, církev československá měla 4 farnosti v Kroměříži a v dalších třech větších obcích okresu, v Hulíně, Morkovicích a Zborovicích. Ostatní církve měly jen po jedné kazatelské stanici se sídlem v Kroměříži.⁴⁸

Kromě těchto církví zde vyvíjely činnosti ještě dvě církve bez státního souhlasu. Jednalo se o státem zrušenou církev Adventistů sedmého dne, jejíž příslušníci nadále vyvíjeli činnost a scházeli se v Kroměříži. Dále zde existovala sekta založená za První republiky hospodářem Karlem Študentem z Nětčic na Hané s názvem Pravá církev Kristova. Podle zpráv okresního církevního tajemníka ji tvořilo pouze 15 většinou starých osob z okolí Nětčic a nebyla zaměřena proti lidově demokratickému režimu.⁴⁹

Téměř celé území gottwaldovského kraje (kromě některých farností okresu Hodonín) patřilo pod správu olomoucké arcidiecéze. V jejím čele stál arcibiskup ThDr. Josef Karel Matocha, který se mohl víceméně volně pohybovat ještě na jaře 1950. Od té doby byla jeho činnost stále více omezována.

Koncem června byli zatčeni jeho nejbližší spolupracovníci, kněží Ryška a Prášek, od nichž byl pravidelně informován o dění v arcidiecézi. Zatčen byl také generální vikář a světící biskup olomoucké arcidiecéze ThDr. Stanislav Zela, který byl v listopadu 1950 postaven do čela jednoho z procesů se spolupracovníky biskupů a odsouzen Státním soudem v Praze za vyzvědačství a velezradu, zločin veřejného násilí a zločin podvodu k trestu 25 let odnětí svobody.⁵⁰ V jeho úřadě ho měl zastupovat Dr. Augustin Ozynula.

V březnu 1953 jmenoval arcibiskup Matocha na nátlak úřadů generálním vikářem vlasteneckého kněze Josefa Glogara, který se stal faktickým správcem diecéze. Ve své rezidenci byl arcibiskup Matocha v ostré samovazbě od července 1954 do své smrti 2. listopadu 1961.⁵¹

---

⁴⁸ MZA: fond KNV Gottwaldov 1948–1960. inv. č. 15, k. č. 3/III. Zpráva o religiozitě v kraji Gottwaldov.

⁴⁹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1948–1960. inv. č. 4, sign. 290.2, k. č. 1/II. Zápisy ze schůzí církevních pětiek za rok 1951.

⁵⁰ V červnu roku 1969 zrušil Městský soud v Praze v rehabilitačním řízení v trestní věci Zela a spol. rozsudek Státního soudu v Praze z prosince 1950.

⁵¹ VAŠKO, V.: Neumlčená kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. s. 177.

Kroměříž byla sídlem kolegiální kapituly. V jejím čele stál probošt František Kutal. Kanovníky byli Ludvík Kašpar, Jan Jančík, Zeno Jockl a Dr. Josef Vrchovenský. Dále v kroměřížské kapitule zasedalo 24 čestných kanovníků.⁵²

Celá olomoucká arcidiecéze byla rozdělena na 8 arcikněžství, která se dále dělila na 52 děkanátů. Kroměříž byla sídlem arcikněžství. V rámci okresu Kroměříž působilo 5 děkanství. A to v Kroměříži, Zdouňkách, Přerově, Holešově a Švábenicích, z nichž poslední tři jmenovaná zasahovala do správy jen několika farností okresu, ale svá sídla měla mimo okres. Na okrese Kroměříž existovalo v tomto období 35 římskokatolických far.

V duchovní správě působilo k 10. srpnu 1949 podle údajů z Krajského výboru KSČ Gottwaldov v rámci kraje 422 duchovních všech církví⁵³, kteří byli na základě svého postoje k režimu rozděleni do 4 skupin. První skupinu tvořili takzvaní pokrokoví kněží, kteří byli ochotni s režimem spolupracovat. Tato skupina však byla velmi úzká, nepřesáhla počet 10 osob. Do druhé skupiny byli zařazeni kněží, u kterých se úplně nedala vyloučit možnost případné spolupráce s režimem. V této době se jednalo zhruba o 35 duchovních. Třetí skupina byla nejpočetnější, patřilo do ní přes 340 kněží a byli to ti, kteří se podle hodnocení církevního tajemníka neprojevovali politicky, ale zároveň nijak nepracovali proti režimu. Čtvrtou skupinu pak tvořilo asi 40 kněží, kteří otevřeně vystupovali proti režimu.

V roce 1951 působilo v kraji už jen 291 duchovních všech církví. Tento markantní úbytek byl zapříčiněn zatýkáním a vězněním nepohodlných duchovních, popřípadě jejich umístění k PTP. Nábor nových studentů bohosloveckých fakult byl pod dohledem komunistické moci a počet novokněží byl v tomto období minimální. Ze statistik vypracovaných církevním tajemníkem v roce 1951 vyplývá, že se oproti roku 1949 téměř dvojnásobně zvýšil počet duchovních, u kterých se nevylučovala případná spolupráce. Jejich počet činil 62 z výše zmíněného celkového množství 291 kněží. Počet duchovních, kteří byli vůči režimu neutrální, se snížil téměř o polovinu ve srovnání s rokem 1949, tj. na 140 kněží. Naproti tomu skupina kněží, kteří vystupovali proti režimu, kvantitativně vzrostla oproti roku 1949 na dvojnásobek, tedy na 80.⁵⁴ Podle zprávy o církevně politické situaci v kraji Gottwaldov z počátku roku 1955 působilo na území kraje 279 duchovních všech církví. Procentuální složení jednotlivých

---

⁵² NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 106, k. č. 79.

⁵³ MZA: fond KV KSČ GOTTWALDOV, inv. č. 62, k. č. 121.

⁵⁴ MZA: fond KV KSČ GOTTWALDOV, inv. č. 62, k. č. 121.

skupin kněží se však zásadně nezměnilo. Zajímavý údaj však poskytuje tato zpráva o počtu kněží ochotných ke spolupráci s režimem. Statistika uváděla v tomto případě absolutní nulu.

Při zpracování těchto statistik vycházejících od církevních tajemníků dosazených komunisty je nutné se pozastavit nad jejich objektivitou. Je otázka, nakolik přesně byl církevní tajemník schopen posoudit poměr jednotlivých kněží k režimu a nakolik jeho hodnocení vystihovalo postoj každého jednotlivého kněze ve skutečnosti.

Ráda bych z těchto statistik vyzdvihla výrazné procentuální rozdíly a pokusila se je zdůvodnit v souvislosti s vývojem státní politiky vůči církvi. Snad nejvýraznější pokles téměř o jednu polovinu mezi léty 1949–1951 zaznamenala III. skupina kněží, která byla charakteristická svým neutrálním postojem k režimu. Podle mého názoru lze tento úbytek zdůvodnit tím, že v důsledku uplatňování státní politiky proti církvím, která měla vést k ochromení církví, mnoho kněží s dříve neutrálním přístupem vyhranilo své postoje. V dalším průzkumu z roku 1951 pak byli tito kněží zařazeni do II. nebo IV. skupiny. To také potvrzuje téměř dvojnásobný nárůst počtu kněží v těchto skupinách. Podle tohoto rozboru, který se zdá být logický, je pravděpodobné, že statistiky odpovídají skutečnosti. Nelze však úplně vyloučit účelové zkreslení statistik.

Podle zprávy okresního církevního tajemníka z konce roku 1949 bylo na okrese Kroměříž 54 duchovních všech církví, z toho 47 římskokatolických.⁵⁵ V únoru 1956 bylo podle průzkumu Krajského národního výboru v Gottwaldově na okrese Kroměříž 34 farností všech církví, ve kterých působilo 37 kněží a kazatelů. Z tohoto počtu bylo 26 farností římskokatolických a působilo v nich 32 římskokatolických kněží.⁵⁶

Rozčlenění kněží kroměřížského okresu do výše zmiňovaných skupin podle poměru k režimu se mi nepodařilo dohledat. Neúplná statistika z roku 1952, která se týká pouze 32 pravděpodobně římskokatolických kněží z 37, řadí do II. skupiny 8 kněží do III. skupiny 12 kněží a do IV. skupiny rovněž 12 kněží.

Kusé informace o poměru kněží k režimu lze získat ze situačních zpráv okresního církevního tajemníka. Ty se nejčastěji zmiňují o těch kněžích, kteří byli zaměřeni proti režimu. Mezi nejreakčnější, kteří odmítali jakoukoli spolupráci a podporu režimu, patřil farář František Borák ze Zlámanky, který byl koncem roku 1950 zatčen. Dále kněží Josef Moštěk z Kvasic, Stanislav Suchánek z Břestu, Alfons Kresta z Pačlavic, Josef Mikulík z Kroměříže, Alois Lakomý z Těšnovic, Alois Černý

⁵⁵ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 8, sig. 370, k. č. 2/I.

⁵⁶ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sig. cír/3, k. č. 3/III.

z Rataj, Albert Jadrníček z Hulína, Ferdinand Funk z Hradiska, Jan Bogar ze Zlobic, Jan Kočiš z Kyselovic a další. Většina reakčních kněží pak byla překládána v rámci kraje či penzionována. Farář František Seidler ze Zborovic byl však přeložen na výpomoc do litoměřické diecéze.

Zajímavý byl případ faráře Vojtěcha Krále ze Zdounek. Ten byl v březnu 1949 obviněn ze spolupráce s partyzánskou skupinou Světлана a odsouzen. Již v říjnu 1949 nastoupil znovu ve Zdounkách. Od roku 1952 zde zastával dokonce úřad děkana. V prosinci 1956 byl zatčen pro napomáhání kněžím k útěku do zahraničí a odsouzen ke 2 letům vězení a na 3 roky zbaven farářských a vyšších funkcí. Koncem roku 1958 byl propuštěn a musel nastoupit do výroby.

Zcela jinak se komunistická moc zachovala k těm kněžím, kteří byli ochotni její politiku podpořit a v jejím duchu působit na věřící. V tomto smyslu církevní tajemník nejčastěji zmiňoval kroměřížského probošta Františka Kutala, Josefa Konvičku, vikáře z Kroměříže, faráře Jana Rozehnalu z Morkovic, Zdeňka Libosvára ze Zlámanky či kaplana Karla Randýska z Litenčic.

Před vyklizením klášterů mužských řádů v dubnu 1950 evidovalo církevní oddělení Krajského úřadu v Gottwaldově 10 klášterů mužských řádů v kraji, z nichž 3 měly být vyklizeny v druhé etapě v květnu 1950.⁵⁷ V Kroměříži působily 2 řády. Františkáni zde měli 2 domy, Kolej sv. Antonína na Lindovce a klášter v tehdejší Maxmiliánově ulici. Celkem zde bylo 11 františkánů. Dále zde působili 2 školští bratři, kteří spravovali Juvenát na Lindovce.⁵⁸ Představení klášterů byli internováni v Želivi, řeholníci v Hejnicích v severních Čechách.

Ženských klášterů bylo podle statistiky církevního oddělení Krajského národního výboru v Gottwaldově v rámci kraje 38. Z tohoto počtu bylo v první etapě zrušeno 7 a v druhé etapě 18 klášterů.⁵⁹ Ostatní byly ponechány, aby sloužily jako zdravotnická zařízení.

Na okrese Kroměříž působily 4 ženské řády. Milosrdné sestry sv. Kříže měly v Kroměříži svůj provinční dům a ošetrovatelskou školu na Koperníkově ulici, dále 3 pobočné domy přímo v Kroměříži a další 3 domy v okolních obcích. Kongregace milosrdných sester sv. Vincence de Pauli působila ve 2 klášterech v Kroměříži a dalších

---

⁵⁷ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 7, sig. 370, k. č. 1/I.

⁵⁸ SokA Kroměříž: fond ONV Kroměříž, 1945–1963, inv. č. 314, k. č. 150.

⁵⁹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 7, sig. 370, k. č. 1/I.

3 domech mimo Kroměříž. V obci Břest pak působily chudé školské sestry de Notre Dame a v Morkovicích byl konvent sester dominikánek.

Ve druhé fázi centralizace ženských klášterů koncem září 1950 bylo na okrese Kroměříž zrušeno 8 klášterů. Chudé školské sestry de Notre Dame a milosrdné sestry sv. Vincence z De Pauli byly převezeny do centralizačního kláštera v Bílé Vodě, sestry dominikánky a milosrdné sestry sv. Kříže do Bohusudova. Ponechány byly pouze milosrdné sestry sv. Kříže ve Státní okresní nemocnici v Kroměříži a v Bedřichově ústavu pro přestárlé ženy v Kroměříži na Kopečku. Kongregace milosrdných sester sv. Vincence de Pauli ve 4 ústavech v rámci okresu Kroměříž, které měly sloužit nemocným a přestárlým. Celkem zůstalo na okrese Kroměříž 132 řeholních sester.⁶⁰

Kraj Gottwaldov byl podle průzkumu religiozity, který byl proveden Státním úřadem pro věci církevní v březnu 1954, nejreligióznějším krajem na českém území. V rámci kraje byly nejvýrazněji nábožensky založené oblasti Valašska a Slovácka a okres Kroměříž figuroval ve statistikách až za těmito oblastmi. Religiozitu komunisté posuzovali podle návštěvnosti bohoslužeb, církevních obřadů a účasti dětí na vyučování náboženství. Proto se měly více angažovat sbory pro občanské záležitosti, aby zlepšily svou práci při organizování občanských křtů, svateb a pohřbů, aby tak oslabily podíl církve na těchto obřadech. Návštěvnost kostelů v tomto období nestoupala, ale snižovala se jen nepatrně.

Komunistům se podařilo omezit vliv církve na půdě škol při zapisování dětí do výuky náboženství. V kraji Gottwaldov byl zaznamenán klesající počet dětí přihlášených do výuky náboženství. Ve školním roce 1952/53 bylo přihlášeno přes 91 % z celkového počtu téměř 100 000 školou povinných žáků v kraji. V roce 1959/60 se jednalo už jen o 50 % dětí přihlášených do náboženství z celkového počtu 78 000 žáků. Podobně se situace vyvíjela i v okrese Kroměříž. Ve školním roce 1952/53 se na okrese Kroměříž přihlásilo do náboženství přes 90 % z celkového počtu 8 460 dětí školou povinných. Kdežto ve školním roce 1959/60 už jen 47 % žáků z celkového počtu 6 700 dětí školou povinných.⁶¹ Výstupy z církve a odhlášky z výuky náboženství byly zaznamenány jen ojediněle. Většinou se jednalo o úředníky a funkcionáře lidosprávy, kteří vystupovali z církve jen proto, aby vyhověli požadavkům strany.

---

⁶⁰ SokA Kroměříž: fond ONV Kroměříž, 1945–1963, inv. č. 314, k. č.150.

⁶¹ MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1945–1960, inv. č. 34, k. č. 41 schůze předsednictva KV KSČ Gottwaldov z 10. října 1952
MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1945–1960, inv. č. 40, k. č. 79 schůze předsednictva KV KSČ Gottwaldov z 17. října 1959.

Církevní zákony platné od podzimu 1949 zavedly dozor státu nad církvemi prostřednictvím krajských a okresních církevních tajemníků, kteří byli podřízeni Státnímu úřadu pro věci církevní. Krajským církevním tajemníkem u KNV Gottwaldov byl jmenován Josef Červinka, který byl 15. března 1951 suspendován. Nahradil ho dosavadní kultový a propagační referent církevního oddělení KNV Gottwaldov Alois Chmelíček. Na úrovni okresu zastával funkci církevního tajemníka Josef Trávníček.

4. OMEZOVÁNÍ VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ

Součástí boje komunistů proti církvi bylo i omezování výuky náboženství na školách. Na tuto otázku se komunistické vedení soustředilo výrazněji od roku 1952, kdy Ministerstvo školství a Státní úřad pro věci církevní začali vydávat výnosy, které měly omezovat výuku náboženství.

4.1 Výnosy Ministerstva školství

Před prvními zásahy státu do výuky náboženství probíhala výuka na školách prvního stupně a v prvním až třetím postupném ročníku škol druhého stupně ve dvou hodinách týdně. Ve čtvrtém ročníku škol II. stupně pak jednu hodinu týdně. Na školách III. stupně byla výuka náboženství povinná pouze v prvním ročníku, a to jednu hodinu týdně. V ostatních ročnících už výuka náboženství probíhala nepovinně ve dvou hodinách týdně. Hodiny náboženství byly v rozvrhu hodin zařazovány mezi povinné předměty, většinou na začátek vyučování.⁶²

Biskupové žádali, aby bylo náboženství povinným předmětem na všech druhích škol po dvou hodinách týdně, aby nebylo výchovné působení náboženství omezováno žádnými vnějšími zásahy, aby mělo důstojné postavení v pořadí předmětů a kněz jako vyučující měl v pedagogickém sboru rovnocenné postavení s ostatními členy nejen v povinnostech, ale i v právech. Podle církevních představitelů by měl být do zákona zařazen předpis, který by zaručoval, že výuka náboženství nebude v jiných předmětech podřívána a zesměšňována.⁶³

Ministerstvo školství stanovilo od školního roku 1949/50 povinnost provádět dozor nad vyučováním náboženství. Po stránce státně a církevně politické pro všechna náboženská vyznání na školách I. a II. stupně měly dozor provádět příslušné okresní a krajské národní výbory prostřednictvím svých církevních tajemníků. Vrchní dozor náležel Státnímu úřadu pro věci církevní (SÚC). Po stránce věroučné a mravoučné měli vykonat dozor nad vyučováním náboženství svého vyznání příslušní diecézní inspektoři. Po stránce pedagogické a dodržování školních předpisů zůstávala zachována práva a povinnosti ředitelů škol a okresních a krajských školních inspektorů.

---

⁶² NA: fond ÚAV NF 1948–1955, inv. č. 3, k. č. 32.

⁶³ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 62, k. č. 6.

Podle nového ustanovení Státního úřadu pro věci církevní z 12. července 1950 měla být vytvořena v rámci vyučovacích obvodů⁶⁴ ještě oddělení pro výuku náboženství. Tato oddělení měla slučovat žáky nejbližších postupných ročníků, stejného vyznání jedné nebo více škol v případě, že počet zájemců o výuku byl menší než 15 žáků. Při vyšším počtu žáků navštěvujících výuku náboženství se slučovali pouze žáci sousedních tříd. Počet dětí v oddělení nesměl přesáhnout 40 osob. Jestliže by se ani spojením několika škol nedosáhlo počtu 15 žáků, mělo se vytvořit oddělení s menším počtem vyučovacích hodin. Oddělení s dvěma až třemi žáky mělo výuku náboženství jen jednou měsíčně, oddělení s třemi až čtyřmi žáky jednou za čtrnáct dnů a oddělení s 5–14 žáky jednou týdně. Oddělení byla přidělována učitelům náboženství, přičemž vyučovali na několika školách současně. Jedna škola jim byla určena jako hlavní a ostatní jako vedlejší.⁶⁵

Politický sekretariát ÚV KSČ už od června 1951 projednával Návrh na úpravu vyučování náboženství. Tento návrh cituje školský zákon č. 95/1946 Sb., který v § 19 stanoví, že „škola je povinna starat se o náboženskou výchovu žáků, pokud rodiče děti z náboženství neodhlásí. Rodiče však možnost odhlašování danou zákonem málo využívají. Podle statistických zpráv z českých krajů chodí totiž do vyučování náboženství v roce 1951/52 z celkového počtu všech dětí navštěvujících školy I. a II. stupně 91 % dětí a na Slovensku téměř 100 %.“ Podle zprávy pro politický sekretariát ÚV KSČ „nelze v přítomné době zákon novelizovat, ale je třeba zmírnit jeho provádění, neboť přivádí do náboženství často i děti pokrokových rodičů“.⁶⁶ Cestou k tomuto zmírnění se mělo stát omezení hodin náboženství na minimum a zavedení povinnosti přihlašování dětí do náboženství, což by nebylo v rozporu se zněním výše uvedeného zákona. Povinnost přihlásit dítě do náboženství by pak byla odůvodněna tím, že se tak usnadní zajištění vyučování náboženství po stránce organizační.

Za začátek oficiálního vystoupení státu proti náboženství lze považovat výnos Ministerstva školství, věd a umění z 2. května 1952, týkající se vyučování náboženství na školách.⁶⁷ Podle něj měly být upraveny rozvrhy hodin. Dopoledne měla probíhat pouze výuka naukových předmětů, tedy těch, které kladou na žáka větší nároky a zúčastňují se jich všichni žáci. Výuka náboženství měla být podobně jako zájmové

---

⁶⁴ Každý učitel náboženství měl určený obvod, ve kterém vyučoval. Vyučovací obvod zahrnoval několik škol.

⁶⁵ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 51, k. č. 3.

⁶⁶ NA: fond ÚV KSČ 1945–1989, Politický sekretariát 1951–1954, sv. 27, arch. j. 98, bod 21.

⁶⁷ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 62, k. č. 6.

kroužky přesunuta na poslední vyučovací hodinu, čímž chtěli komunisté dosáhnout snížení počtu žáků, kteří ji navštěvovali. Domnívali se, že děti dají přednost některým ze zájmových kroužků, nebo že budou zanedbávat docházku do vyučování náboženství, protože budou spěchat domů za prací či za zábavou.

Koncem srpna 1952 dostali kněží příkaz přečíst toto nařízení v kostelech v rámci kázání s jednotným komentářem. Kněží se proti takovému omezování výuky náboženství ohrazovali. Tvrdili, že to nelze technicky a fyzicky zvládnout. Naráželi také na problém, jak se má zachovat kněz k rodičům, kteří nepošlou své děti do náboženství, ale žádají, aby jim kněz udělil svátosti. Zároveň věřili, že toto opatření nebude mít velký vliv na úbytek dětí navštěvujících výuku náboženství. Věřící se k zásahům do výuky náboženství stavěli záporně a kriticky. Zároveň se ale obávali toho, že znění výnosu nebude dodržováno a že ze strany komunistů bude snaha vyučování náboženství vytlačit úplně.

Sami komunisté konstatovali, že tato akce nebyla tak úspěšná, jak by si představovali. Ztroskotala dokonce i u řady příslušníků KSČ. Ve zprávě SÚC se uvádí: „*Po stranické linii proběhla akce bez většího zájmu organizací. KV KSČ se většinou omezily na zaslání dopisu přes okresy základním organizacím, ve kterých se někde ve výborech tento dopis přečetl a někde vůbec ne. Kromě olomouckého kraje se organizace akcí Vyučování náboženství nijak zvlášť nezabývaly.*“⁶⁸ Řada funkcionářů místních organizací KSČ stále posílala své děti do náboženství. Snaha prosadit opatření KSČ proti vyučování náboženství ztroskotala také na náboženském přesvědčení mnohých ředitelů škol a učitelů.

Nařízení daná výše zmíněným výnosem MŠVU byla detailně rozpracována v dalším výnosu MŠVU ze dne 23. června 1952, který stanovil podmínky přihlašování žáků do výuky. Příslušné školské referáty okresních národních výborů a okresní církevní tajemníci byli pověřeni, aby do 15. srpna 1952 vypracovali přesný plán provádění zápisu do náboženství a dalšího postupu při zpracování rozvrhu vyučování. Dále měli sestavit seznam učitelů, kteří budou na jednotlivých školách určeni k pohovorům s rodiči, aby je přesvědčovali o tom, že není třeba přihlašovat děti do náboženství.⁶⁹

Tentokrát se upustilo od čtení výnosu v kostelích, protože by mohla být kazatelna „zneužita k varování před uposlechnutím“, jak se to stalo v několika

⁶⁸ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 62, k. č. 6.

⁶⁹ NA: fond ÚV KSČ 1945–1989, Politický sekretariát 1951–1954, sv. 27, arch. j. 98, bod 21.

případech u minulého výnosu. Ředitelství škol mělo v běžných informacích, které na začátku každého školního roku rodičům zasílalo, uvést, že „náboženství je nepovinným předmětem, že docházka je dobrovolná a rodiče se mohou dobrovolně a svobodně rozhodnout, zda se jejich dítě zúčastní vyučování náboženství či nikoliv. Ti, kteří si přejí, aby jejich dítě chodilo do náboženství, mohou jej přihlásit na tiskopise, který na požádání vydá škola, nejpozději do 8. září toho roku. Přihláška musí být podepsána oběma rodiči.“⁷⁰

List krajského výboru KSČ v Gottwaldově *Naše pravda* toto opatření komentoval takto: „Aby byla zaručena opravdová svoboda náboženství podle ústavy, přistupuje se k tomu, že rodiče od počátku školního roku mají své děti do vyučování náboženství přihlašovat, jestli si to přejí. Tak každý může svobodně projevit svůj názor a své přání. Komunisté právo na náboženskou svobodu tedy nejenom vyhlásují, ale také za ni bojují, ačkoli sami nemají náboženský světový názor, ale světový názor vědecký.“⁷¹

Nově mohlo být v jednom oddělení až 50 žáků. Bylo určeno, že výuka náboženství bude probíhat na národních školách od 11 hodin dopoledne a na středních školách od 13 hodin vždy po skončení vyučování tak, aby nenarušovalo plynulost výuky povinných předmětů.⁷² Skutečné důvody těchto opatření však byly úplně jiné. Nejen že se komunisté snažili různými opatřeními snížit počet přihlášených žáků do náboženství, ale také jim šlo o to, aby se náboženství nevyučovalo v době, kdy byly děti nejnámavější a nejpřístupnější.

Usnesením ÚV KSČ ze dne 29. června 1953⁷³ bylo rozhodnuto, že v novém školním roce bude výuka náboženství probíhat jen od 2. do 7. postupného ročníku. Nevyučovalo se tedy na osmiletkách v 1. a 8. třídě a na jedenáctiletkách v 1. a 8. až 11. třídě. Zdůvodňovalo se to tím, že „1. třída je teprve přípravou k řádnému vyučování, v 8. třídě jsou žáci zaneprázdnění přípravou na závěrečné zkoušky“.⁷⁴ Podle tohoto usnesení nebylo už vyučování náboženství zařazováno do učebních plánů, a tudíž nebylo ani klasifikováno. Výuka mohla probíhat jen ve školních budovách. Nejvíce na toto opatření doplácela právě římskokatolická církev, která byla odkázána jen na výuku náboženství na školách. Ostatní nekatolické církve totiž kromě výuky

⁷⁰ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 62, k. č. 6.

⁷¹ MZA: *Naše pravda*, *Výchova dětí v duchu socialistického vlastenectví*, 2. září 1952.

⁷² NA: fond ÚV KSČ 1945–1989, Politický sekretariát 1951–1954, sv. 53, arch. j. 138, bod 9.

⁷³ NA: fond ÚV KSČ 1945–1989, Politické byro 1954–1962, sv. 3, arch. j. 3, bod 22.

⁷⁴ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 51, k. č. 3.

náboženství tradičně chystaly pro děti dětské bohoslužby a různá neformální setkání a soukromé besedy. Jejich církevní život nebyl tolik svázaný se setkáváním na veřejných místech. Více se orientoval na bezprostřední styk s věřícími v soukromé sféře.

4.2 Přesvědčovací kampaň

Na počátku školního roku 1953/54 byla rozvinuta rozsáhlá přesvědčovací kampaň. Nejprve se soustředila na členy komunistické strany, kteří byli stranickými orgány přesvědčování, aby nepřihlašovali své děti do náboženství. O opodstatnění této kampaně svědčí statistika z roku 1951, podle které bylo na okrese Kroměříž téměř 7 150 členů komunistické strany, ale jen 481 z nich bylo bez vyznání.⁷⁵ Kromě pracovníků škol se do přesvědčovací akce zapojil také Československý svaz mládeže (ČSM) a okresní národní výbory.

Režim vyvíjel nátlak také na ředitele škol a učitele. Byli nuceni, aby se „vyrovnali s náboženskou otázkou“⁷⁶ a zároveň museli navštěvovat rodiče a přesvědčovat je, aby přihlášku svých dětí do náboženství nepodávali. Podle článku Václava Bareše v listu krajského výboru KSČ v Gottwaldově *„by učitelé na školách tedy měli věnovat ve Sdružení rodičů a přátel školy daleko větší pozornost šíření vědeckého světového názoru, než to činí až dosud. Mluvit s rodiči a působit na ně po celý rok a ne až na začátku roku, kdy mají být děti do náboženství přihlašovány. Všichni rodiče přece chtějí, aby se jejich děti v naší společnosti nejlépe uplatnily, aby jejich schopnosti co nejvíce vzrostly a jejich charakter byl co nejpevnější.“*⁷⁷ Ředitelé škol se k této akci vesměs postavili pasivně. Mnozí měli výhrady, že budou mít potíže se sestavováním rozvrhů a že rodiče budou protestovat a žádat návrat starého způsobu vyučování. Za odmítnutí spolupráce se státní mocí hrozilo ředitelům sesazení z místa, v horším případě i přeřazení do výroby.⁷⁸

Podle zprávy okresního církevního tajemníka z října 1953 *„učitelé Honzírek a Knob na národní škole v Kroměříži svolali v době přihlašování dětí do náboženství rodičovské sdružení a ovlivnili tak svým jednáním rodiče, aby včas podali přihlášky*

---

⁷⁵ MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 34, k. č. 39, schůze předsednictva KV KSČ z 11. 7. 1952.

⁷⁶ V roce 1953 podle informací okresního církevního tajemníka se s náboženskou otázkou vyrovnalo jen 46 z 370 učitelů národních a středních škol.

⁷⁷ MZA: Naše pravda, K některým otázkám náboženské propagandy v kraji, 14. června 1955.

⁷⁸ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 53, k. č. 4.

*svým dětem do náboženství. Všichni rodiče si pak vyzvedli přihlášky.*⁷⁹ Ve školním roce 1956/57 vyjadřuje okresní církevní tajemník znepokojení nad ředitelem II. osmiletky v Kroměříži, který se podle jeho názoru nesnaží přesvědčovat rodiče a pouze registruje přihlášky. Počet přihlášených dětí do náboženství na této škole stoupl o plných 23 %.⁸⁰

Počet žáků přihlášených do vyučování náboženství se podařilo snižovat také různými administrativními opatřeními, která přesahovala rámec vydaných nařízení. Ředitelé škol například včas neuvědomili rodiče o nutnosti přihlašovat děti v daném termínu, nebo přihlášky vydávali pozdě a po termínu už přihlášky neakceptovali. Tak tomu bylo například na II. osmiletce v Kroměříži, kde ředitelka oznámila povinnost přihlašovat děti do náboženství až 6. září, 7. byla neděle a 8. září přijímala přihlášky jen dopoledne. Navíc ředitelka vyžadovala, aby si rodiče přihlášku vyzvedli osobně a také ji osobně odevzdali. Ředitel školy v Břestě odmítal přijímat přihlášky 8. září, tedy poslední regulérní den pro přihlášení, s tím, že už 8. září musí přihlášky odeslat na okres.⁸¹

V roce 1956 došlo k určitému uvolnění a oživení aktivity církve pod vlivem celkové politické situace po XX. sjezdu KSSS a s ním spojené kritiky kultu osobnosti. Po zrušení některých administrativních opatření omezujících činnost duchovních věnovali kněží svou pozornost především dětem a mládeži. Organizovali různé mimoškolní aktivity a společenství na farách. Stoupl počet náboženských obřadů, přibývalo poutí a procesí a rozvíjel se laický apoštolát. V tomto roce také nebyla organizována žádná kampaň pro snížení počtu žáků navštěvujících vyučování náboženství, také učitelé a ředitelé škol ustali ve své přesvědčovací kampani. Absence ve výuce náboženství nepřesahovala 20 %, což svědčí o oblíbenosti hodin náboženství.⁸²

Tento stav však netrval dlouho. Změna nastala již v roce 1957, kdy bylo vyhlášeno tažení proti „revizionizmu“ a KSČ rozpoutávala silnou systematickou ateistickou propagandu. To souviselo opět s politickým vývojem. Po potlačení takzvané kontrarevoluce v Maďarsku se v ČSR upevnily pozice konzervativního křídla KSČ,

---

⁷⁹ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 103, k. č. 54.

⁸⁰ MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 38, k. č. 71, schůze předsednictva KV KSČ z 11. 12. 1956.

⁸¹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, k. č. 2/III.

⁸² VLČEK, V.: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964. s. 40.

které pak na několik let pozastavilo proces uvolňování. V církevní politice to znamenalo návrat k tvrdému kurzu, který se uplatňoval před XX. sjezdem KSSS.

4.3 Ateistická propaganda

V rezoluci ÚV KSČ k vědecko-ateistické propagandě, která byla uveřejněna 16. června 1957 v *Rudém právu*, bylo uvedeno: „V úsilí o podstatné odstraňování přežitků kapitalismu, jež brání v růstu socialistického uvědomění lidu, nesmí strana ani na okamžik ztrácet ze zřetele překonávání náboženských předsudků. Toho je třeba dosáhnout soustavnou výchovou, aby se věřící občané sami postupně a dobrovolně na základě vlastního přesvědčení oprošťovali od vlivu náboženství. Vědecká ateistická propaganda musí být prováděna v těsném spojení s veškerou politickou, kulturní prací.“⁸³ Kampaň za „vědecko-ateistickou“ výchovu byla zaměřena především na mládež. Hlavní roli v této kampani měl Československý svaz mládeže za spolupráce se stranickými organizacemi a Společností pro šíření vědeckých a politických znalostí.

Dne 9. prosince 1957 byla v Praze zahájena čtyřdenní celostátní konference o současných problémech ateistické výchovy. Konference se zabývala současnou církevní politikou v ČSR a otázkami vědecké ateistické výchovy na školách i mezi širokou veřejností, jejím obsahem, metodami a organizací, aby co nejlépe odpovídala současným požadavkům režimu. Konference se pak stala odrazovým můstkem pro široce založenou kampaň tzv. vědecko-ateistické výchovy.

Její vedením bylo pověřeno Ministerstvo školství a kultury a ústřední orgán tohoto ministerstva *Učitelské noviny*. Hlavní náplní ateistické propagandy bylo dokazovat, že „náboženství brání rozvoji socialistické společnosti a brzdí proces komunistické výchovy. Proto je nutná taková ateistická propaganda, která směřuje přímo proti náboženské ideologii, proti nevědeckým názorům na přírodu, společnost a člověka. Musí se tedy opírat o nejrozmanitější vědní obory, musí být vybudována na základě nejnovějších závěrů přírodních věd, objevů a výzkumů techniky, zvláště sovětských vědců.“⁸⁴

Ateistická propaganda tím poukazovala na rozpor výuky v duchu vědeckého světového názoru ve školách s náboženskou výchovou dětí, v rodinách a v hodinách náboženství. Pod rouškou šíření přírodovědných, společenskovědních, technických a kulturních poznatků prováděli tedy propagandisté kritiku náboženství a církví ve

---

⁸³ Rudé právo 16. června 1957.

⁸⁴ MZA: Naše pravda, Proti tmě a předsudkům, 15. října 1959.

snaze podryvat jejich učení a prosazovat materialistický světový názor. Přitom ale představitelé strany a státu prohlašovali, že nedopustí, aby ateistická propaganda jakkoli urážela city věřících a narušovala tak jejich náboženskou svobodu.

Naše pravda v souvislosti s vědecko-ateistickou propagandou pak psala: „Zvláště v Gottwaldovském kraji, silně zatíženém náboženskými předsudky, je třeba věnovat ateistické propagandě zvýšenou pozornost. Svědčí o tom různé projevy náboženského tmářství, hraničící často až s neuvěřitelnou bigotností. Tyto projevy nejsou samozřejmě ničím nepochopitelným. Vždyť náboženství má téměř dvoutisíciletou tradici a za tuto dobu víra v boha přímo nasákla do krve a mozků širokých mas lidu.“⁸⁵

Aby byla tato ateistická propaganda úspěšná, měla být systematická. Měla se z ní odstranit kampaňovitost a měla být prováděna v širokém měřítku. Ministerstvo se nejprve zaměřilo na učitele a vychovatele, pro které připravovalo cyklus přednášek i semináře o ateistické výchově. Dále se o této problematice hovořilo také na krajských politických školeních učitelů. Byly otevřeny kurzy večerní školy zaměřené na vědecký ateismus. Na školách I. a II. stupně byly pro tento účel dokonce upraveny osnovy. Jednalo se zejména o rozšíření výuky přírodovědných a společenských předmětů. Na školách II. stupně byly zakládány kroužky vědeckého ateismu. Na rodiče mělo v tomto směru působit Sdružení rodičů a přátel školy, které vysílalo tzv. agitační dvojice na návštěvy k rodičům, nebo rodiče zvalo na pohovory. Ateistická propaganda byla vedena trvale, ale zvláště byla soustředěna na závěr školního roku a na konec prázdnin.⁸⁶

Ateistická propaganda využívala tisku, rozhlasu, televize, filmu, divadla i literatury. Všechna média měla poukazovat na „reakčnost církve a škodlivost náboženství“. Mládež se měla účastnit různých přednášek, besed a výstav, které organizoval zejména ČSM. V době vyučování náboženství a nedělních bohoslužeb pořádaly školy kulturně výchovné a zábavné akce pro děti, často bez vědomí rodičů. Komunisté si byli vědomi práce církvi s mládeží, a proto se snažili do protikladu stavět zapojení mládeže do mládežnických a pionýrských organizací a různých zájmových kroužků. Jako nejúčinnější se podle zpráv státních orgánů osvědčil individuální přístup

---

⁸⁵ MZA: Naše pravda, Náboženské předsudky a jak proti nim bojovat, 24. srpna 1956.

⁸⁶ MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1945–1960, inv. č. 41, k. č. 82 schůze předsednictva KV KSČ z 11. září 1959.

k dětem. Největší překážkou však bylo podle nich rodinné prostředí, z něhož žáci vycházeli.⁸⁷

Na učitele, funkcionáře a veřejné činitele vyvíjeli jejich nadřízení nátlak, aby své děti odhlašovali z náboženství. Pokud to odmítli, museli nedobrovolně opustit své zaměstnání a riskovat, že jejich děti nebudou moci studovat. Zejména výběr na pedagogické školy byl omezen jen na ty uchazeče, kteří vyhovovali svým přesvědčením měřítkům režimu. Na výrazném poklesu počtu dětí přihlášených do náboženství se podepsal strach rodičů, že by jejich děti neměly možnost studovat.

V řadách komunistů se dokonce objevovaly hlasy, které požadovaly úplné zrušení výuky náboženství. Ani rozsáhlou ateistickou kampaní se však nepodařilo tohoto cíle dosáhnout. Hrozilo zde totiž nebezpečí, že se výuka přesune na fary a do domácností, kde by nemohla být podřízena soustavné kontrole.

Přesvědčování o škodlivosti náboženských „předsudků“ přinášelo komunistům své ovoce. Rok od roku se dařilo snižovat procento přihlášených do náboženství. Během tří let se podařilo ateistickou propagandou v kraji Gottwaldov zvýšit procento nepřihlášených žáků do náboženství z 34 % na začátku školního roku 1957/58 na 50 % ve školním roce 1959/60. Okres Kroměříž byl pak jedním z nejúspěšnějších okresů v naplňování ateistické propagandy, když bylo dosaženo zvýšení procenta nepřihlášených dětí z 39 % ve školním roce 1957/58 na téměř 63 % nepřihlášených ve školním roce 1959/60.⁸⁸

4.4 Výsledky omezování výuky náboženství

Jak účinná byla opatření k omezení výuky náboženství v praxi? Zpráva o průběhu vyučování náboženství na okrese Kroměříž z června 1955 informuje o rozdílu v zavádění výše zmíněných nařízení mezi vesnickými školami a školami v Kroměříži. Zatímco na školách v okresním městě se důsledně zaváděla všechna nařízení, na vesnických školách tomu tak nebylo.⁸⁹ Tuto skutečnost mi nezávisle na sobě potvrdily dvě bývalé laické učitelky náboženství. Marie Dvořáková, která učila náboženství na několika školách v Kroměříži od školního roku 1951/52 do konce roku 1960, dosvědčovala platnost všech opatření k omezení výuky náboženství a jejich důsledné uplatňování. Naproti tomu Květoslava Martínková, která učila náboženství na

---

⁸⁷ NA: fond IDEOLOGICKÉ ODDĚLENÍ ÚV KSČ 1951–1961, sv. 10, aj. 55 Usnesení ÚV KSČ o naléhavých otázkách ateistické výchovy.

⁸⁸ MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. 460, inv. č. 2, č. k. 1/IV.

⁸⁹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, k. č. 2/III.

školách v Morkovicích a okolních vesnicích v letech 1952–1955, mluvila o tom, že o zavádění těchto opatření se sice vědělo, ale pokud se vůbec na těchto vesnických školách zaváděla, rozhodně se nevyžadovalo jejich důsledné plnění.⁹⁰ Svědčí o tom i statistika přihlašování dětí do náboženství ze školního roku 1954/55, kdy ze 79 obcí okresu Kroměříž bylo v 22 obcích přihlášeno do náboženství plných 100 % dětí.⁹¹ Ve školním roce 1959/60 se ve statistických údajích počtu nepřihlášených dětí stále odráží rozdíl mezi okresním městem a venkovskými obcemi. V Kroměříži je evidováno téměř 50 % nepřihlášených, zatímco ve venkovských obcích jen přes 20 %.⁹²

Podle vyhodnocení úspěšnosti těchto akcí pro omezení výuky náboženství se na školách I. a II. stupně v kraji Gottwaldov do náboženství nepřihlásilo ve školním roce 1953/54 asi 20 % žáků. Tento výsledek však nelze označit za ukazatel celého kraje, protože například okres Uherský Brod ve školním roce 1953/54 zaznamenal jen 6,3 % nepřihlášených dětí. Podobně tomu bylo i v okrese Valašské Klobouky s 11,5 % nepřihlášených.⁹³ Zařazení výuky náboženství na poslední hodinu se více projevilo především na vesnicích, kde byly děti připoutány k práci v domácnosti a na poli. Toto opatření však mělo za následek absenci ve výuce.

Se snižováním počtu žáků přihlášených do náboženství se zároveň snižovaly i počty oddělení pro výuku, laickým učitelkám se nedařilo naplnit úvazek a byly nuceny rozvázat pracovní poměr. Nejmarkantnější pokles počtu laických učitelů byl zaznamenán na počátku školního roku 1953/54, kdy bylo v celorepublikovém měřítku propuštěno 690 z 1 245 laických učitelů.⁹⁴

Jak úspěšná byla opatření k omezení výuky náboženství nám dokresluje statistické údaje, které získávali církevní tajemníci pro evidenci Státního úřadu pro věci církevní.

---

⁹⁰ Dle svědeckých výpovědí Marie Dvořákové a Květoslavy Martínkové.

⁹¹ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 103, k. č. 54.

⁹² MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 41, k. č. 82, schůze předsednictva KV KSČ z 11. září 1959.

⁹³ MZA: fond KV KSČ Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 36, k. č. 58, schůze předsednictva KV KSČ z 6. srpna. 1954.

⁹⁴ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 53, k. č. 4.

Tabulka č. 1

PŘIHLAŠOVÁNÍ DO VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ V OKRESE KROMĚŘÍŽ
V LETECH 1950–1960⁹⁵

Školní roky	celkem dětí	počet přihlášených do náboženství	procento přihlášených	počet nepřihlášených do náboženství	procento nepřihlášených
1950/51	-	-	99,2	-	0,8
1951/52	-	-	97,8	-	2,2
1952/53	8 457	7 667	90,7	790	9,3
1953/54	6 143	4 804	78,2	1 339	21,8
1954/55	6 248	4 802	76,9	1 446	23,1
1955/56	6 484	4 437	68,4	2 047	31,6
1956/57	6 586	4 828	73,4	1 758	26,6
1957/58	-	-	61,4	-	38,6
1958/59	6 821	3 484	51	3 337	49
1959/60	6 693	2497	37,4	4 196	62,6

Tučně jsou označeny hodnoty, které představují největší pokles přihlášených dětí do náboženství

Tabulka č. 1 ukazuje vývoj počtu dětí přihlášených do výuky náboženství v 50. letech v okrese Kroměříž. Údaje o celkovém počtu dětí, o počtu přihlášených i nepřihlášených sleduji v letech 1950–1960. Údaje chybějící v tabulce se mi nepodařilo z dostupných materiálů dohledat.

Z tabulky můžeme usuzovat o míře vlivu opatření k omezení výuky náboženství. První výrazný úbytek přihlášených byl zaznamenán ve školním roce 1952/1953, kdy vešel v platnost výnos Ministerstva školství o přihlašování do náboženství. Z původních 97,8 % dětí pokleslo procento přihlášených na 90,7 %. V průběhu následujících tří let se plně rozvinula kampaň proti výuce náboženství ve školách a procento přihlášených dětí kleslo na 68,4 %.

V roce 1956 došlo k politickému uvolnění a oživení aktivit církví. To se odrazilo i na přihlašování dětí do náboženství, když se poprvé od roku 1950 zvýšilo procento přihlášených dětí o celých 5 %. S nástupem ateistické propagandy ve školním roce 1957/58 však kleslo procento přihlášených v okrese Kroměříž o 12 %. V roce 1960 navštěvovalo výuku náboženství v okrese už jen 37 % z celkového počtu dětí. V porovnání jinými okresy v Československu byl tento výsledek z nejvyšších.

⁹⁵ MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. církv/3, inv. č. 15, č. k. 2/III; 3/III;
MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. 296, inv. č. 73, č. k. 31/II;
MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. 460, inv. č. 2, č. k. 1/IV;
MZA: fond KV KSČ Gottwaldov, inv. č. 34, k. č. 41;
MZA: fond KV KSČ Gottwaldov, inv. č. 40, k. č. 79.

Tabulka č. 2

SROVNÁNÍ PROCENTA DĚTÍ PŘIHLÁŠENÝCH DO VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ⁹⁶

Školní roky	přihlášených v okrese Kroměříž	přihlášených v kraji Gottwaldov	přihlášených v ČSR
1950/51	99,2	98,9	-
1951/52	97,8	98,7	85
1952/53	90,7	91,5	74
1953/54	78,2	80,4	54,4
1954/55	76,9	79,3	52,4
1955/56	68,4	75,5	48,6
1956/57	73,4	75,6	48,2
1957/58*	61,4	65,7	43,2
1958/59*	48,9	60,4	36,7
1959/60	37,4	50,1	28,4

údaje jsou vyjádřeny v %

Tabulka č. 2 vyjadřuje srovnání procentuálních hodnot dětí přihlášených do výuky náboženství. Srovnávám hodnoty okresu Kroměříž, kraje Gottwaldov a celého Československa v letech 1950–1960.

Podle tabulky lze posoudit vliv opatření k omezení výuky náboženství. Od roku 1952, kdy přišly první zásahy státu do jeho výuky, se procento přihlášených žáků v okrese Kroměříž snížilo z 99,2 % na 68,4 % v roce 1955, kdy další výrazný pokles ovlivnila kampaň proti náboženské výchově dětí na školách. V rámci kraje činil pokles za stejné období ve srovnání s okresem Kroměříž jen 25 %, a to zejména díky silně religiózním okresům kraje. V celorepublikovém měřítku byl pokles za toto období výrazně nižší než v okrese Kroměříž. Celorepublikový průměr dětí přihlášených do náboženství snižovaly zejména oblasti s velmi nízkou religiozitou zvláště na severu Čech.⁹⁷

V roce 1956, kdy došlo k politickému uvolnění, nastal dokonce mírný vzestup přihlášených. V krajském měřítku vzestup činil jen 0,1 %, ale v okrese Kroměříž dokonce došlo k vzestupu o celých 5 %. Od roku 1957 do konce sledovaného období se díky nástupu ateistické propagandy komunistickému režimu podařilo snížit procento přihlášených v rámci kraje o dalších 25 %, v okrese Kroměříž dokonce o 26 %. Údaje pro okres Kroměříž se výrazněji liší od výsledků celého kraje ve školním roce 1958/59. V krajském měřítku totiž zvyšovaly celkové procento silně religiózní okresy na Slovácku a Valašsku.

⁹⁶ Celostátní údaje: NA: fond Ministerstvo školství a kultury – kolegia ministra 1956–1966, inv. č. 43, k. č. 24.

Údaje pro kraj Gottwaldov: MZA: fond KNV Gottwaldov, k. č. 1/IV, 2/III, 3/III.

MZA: fond KV KSČ Gottwaldov, k. č. 41, 58, 79.

⁹⁷ Nejnižší procento dětí přihlášených do náboženství vykazovaly kraje Ústí nad Labem a Praha, kde výuku náboženství navštěvovala necelá 2 % všech dětí školou povinných.

Pro dokreslení celkové situace jsem do tabulky začlenila i celostátní údaje. Lze z nich vyčíst, že z 85 % v roce 1951 poklesl celkový počet dětí přihlášených do vyučování náboženství na 28,4 % v roce 1960.

Z perspektivy celostátních údajů o přihlašování dětí do náboženství lze konstatovat, že tažení státu proti výuce náboženství bylo úspěšné. Alespoň o tom vypovídají statistické údaje, které máme k dispozici. Druhou otázkou však zůstává, kolik dětí skutečně výuku náboženství navštěvovalo i bez přihlášení. Kraj Gottwaldov patřil k oblastem s největší religiozitou v Československu. Vyšší religiozitu vykazovaly jen některé slovenské kraje. Ve srovnání jednotlivých různě religiózních krajů pak už můžeme hovořit o úspěšnosti omezení výuky náboženství s jistými výhradami. V silně religiózních krajích totiž zákonitě muselo být při zavádění a uplatňování nařízení omezujících výuku náboženství na školách vynaloženo větší úsilí než v krajích s religiozitou nižší, a přesto nebylo v těchto silně religiózních krajích podle mého názoru dosaženo pro stranické orgány KSČ uspokojivého výsledku. Závěrem však můžeme konstatovat, že snížení počtu dětí přihlášených do výuky náboženství téměř o 50 % v silně religiózním kraji Gottwaldov v průběhu deseti let musíme považovat ze strany komunistického režimu za úspěšné.

5. PERZEKUCE LAICKÝCH UČITELŮ NÁBOŽENSTVÍ

Od roku 1949 církevní politika státu usilovala o snazší ovlivnění laických učitelů náboženství a jejich získání pro tzv. Katolickou akci. K tomu bylo třeba zeslabit jejich dosavadní závislost na farářích, kteří jim často nabízeli pronájem bytu zdarma a zaměstnání v kostele. Aby toho stát dosáhl, bylo nutné upravit postavení učitelů a pomoci jim existenčně. Doposud se rozlišovalo postavení učitele zvláštního, to je takového, který byl ustanoven na systemizované místo ve státní správě za pevně stanovenou mzdu s nárokem na přídavky, a učitele laika. Učitelé laici vyučující na školách I., II. a III. stupně dostávali mzdu jen za skutečně odučené hodiny náboženství, a to za 1 hodinu průměrně 18,24 Kčs a náhradu cestovních výloh 2 Kčs za 1 km. Optimální příjem učitele laika za 10 měsíců činil 15 040 Kčs. Učitelé laici navíc neměli nárok na žádné přídavky.⁹⁸

Podle výnosu Ministerstva školství z 5. srpna 1949 měla státní školská správa uzavřít s laickými učiteli náboženství, u nichž je vyučování náboženství hlavním zaměstnáním, řádný smluvní poměr s platností od 1. září 1949 za řádný měsíční plat. Ten předtím mohl obdržet podle školského zákona jen malý počet učitelů náboženství na místech systemizovaných státní správou. Převod učitelů do státních služeb měl být proveden na základě žádosti jednotlivce, který musel doložit potvrzení Akčního výboru Národní fronty (AV NF) o své státní spolehlivosti, doklady o dosaženém vzdělání a způsobilosti k vyučování.

Vzhledem k této změně byly upraveny také týdenní učební úvazky. Proto byly vytvořeny školské vyučovací obvody s počtem 26–28 hodin týdenního úvazku. Aby se učiteli podařilo naplnit tento úvazek, musel učit na několika školách, z nichž jedna byla určena za školu hlavní a ostatní byly označovány jako vedlejší. Do tohoto úvazku se započítával i čas strávený na cestě mezi školami. Učitelé do těchto obvodů byli ustanovováni v dohodě s okresními školskými výbory s přihlédnutím k potřebám jednotlivých duchovních správ.⁹⁹

K získání místa laického učitele nebyla už podle nových předpisů nutná kanonická mise, kterou vydal biskup na žádost příslušného farního úřadu. Podle nových podmínek byla za spolupráce Revolučního odborového hnutí (ROH) a Místního akčního výboru Národní fronty (MAV NF) před ustanovením na místo učitele náboženství

⁹⁸ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 11, sign. 290.2, k. č. 6/II.

⁹⁹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 11, sign. 290.2, k. č. 6/II.

prověřena politická způsobilost každého uchazeče. Tento krok měl přispět k vymanění vyučování náboženství z kontroly a vlivu církevních institucí. Na toto opatření si na ONV v Kroměříži u církevního tajemníka Trávníčka stěžoval probošt Kutal z Kroměříže s tím, že „na konzistori se neví, kolik je laických učitelek náboženství, a že podle zákona mají mít kanonickou misi a že oni duchovní nemají příležitost se přesvědčit, jak tyto katechetky učí.“ Dále ve své stížnosti poznamenal, že „katechetky jsou volány na porady na ONV a že duchovní nemají možnost zjistit, o čem jsou instruovány. Okresní církevní tajemník u nich provádí kontrolu po stránce politické a po stránce náboženské jsou bez pomoci. Žádal, aby oni mohli mít nad nimi dohled.“ Jeho stížnost však zůstala nevyslyšena, pouze se mu dostalo strohé odpovědi, že „laické učitelky náboženství jsou státní zaměstnanci a stát má proto právo dohledu nad nimi.“¹⁰⁰

Převedením do státních služeb získali učitelé náboženství výhodnější finanční ohodnocení. Zároveň s tím ale byly spjaty další povinnosti, zvláště účast na politických školeních a brigádách. Přijatí učitelé se museli podrobit 14dennímu politickému školení v příslušných krajích, jehož výlohy hradil SÚC. Cílem těchto školení bylo získat laické učitele pro spolupráci a také získat přehled o jejich politickém postoji. Účastnili se ho jen ti, kteří měli výuku náboženství jako hlavní povolání. Na závěr každého školení složili písemnou zkoušku, která obsahovala otázky související s přednesenými tématy.

Ustanovení laických učitelé náboženství skládali slib v tomto znění: „*Já slibuji na svou čest a svědomí, jak se sluší na řádného občana, věrnost republice Československé. Slibuji, že nic nepodniknu, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu plnit svědomitě své povinnosti, jež vyplývají z mého postavení a vynasnažím se dle svých sil podporovati budovatelské úsilí směřující k blahu českého a slovenského lidu.*“¹⁰¹ Učitelé skládali slib do rukou příslušných okresních církevních tajemníků podle vládního nařízení č. 120/1950 Sb. Slib potvrdili podpisem pod jeho písemné znění.

V důsledku nedostatku řádných duchovních, kteří byli zbaveni státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti či odsouzení, převládala ve vyučování náboženství složka laických učitelů. Byly vytvořeny dvě skupiny s rozdílným finančním ohodnocením: učitelé vyučující na národních školách a na školách středních. Největší nebezpečí spatřovali komunisté ve skupině profesorů náboženství. Ty chtěli osobními

¹⁰⁰ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 5, sign. 290.2, k. č. 3/II.

¹⁰¹ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

rozmluvami a přesvědčováním přimět k tomu, aby přestoupili do duchovní správy. Poukazovali přitom na citelný nedostatek duchovních. Cílem bylo samozřejmě především profesory náboženství separovat od výuky náboženství a vlivu na mládež. Profesori, kteří se podle měřítek komunistického režimu projevovali příliš „reakčně“, nebyli zařazováni do duchovní správy, ani neměli vyučovat na školách. Zvláštní statut měli externí učitelé náboženství. Byly to osoby s jiným hlavním zaměstnáním nebo ženy v domácnosti. Vyučovat směly jen 10 hodin týdně a byly přijímány vždy jen na jeden rok.

Okresní církevní tajemník Trávníček podával pravidelně na církevní oddělení Krajského národního výboru v Gottwaldově kádrové hodnocení laických učitelek náboženství. Jako nejlepší laické učitelky v tomto ohledu hodnotil církevní tajemník Marii Pallovou z Chropyně, Evu Střelečkovou ze Zborovic, Danuši Homolovou ze Zdounek, Zdeňku Šenkyříkovou z Hulína a také Boženu Navrátilovou z Morkovic. Podle kádrových posudků měly tyto laické učitelky kladný poměr k lidově demokratickému režimu a jejich rodinní příslušníci byli členy KSČ. V kartotéce okresního církevního tajemníka jsem ve složce laické učitelky Danuše Homolové dokonce našla tuto poznámku: *„její přijetí bylo v době, kdy dle usnesení ústředních orgánů měla být náboženská religiozita u mládeže snížena a bylo proto zapotřebí na místa duchovních dát politicky spolehlivé laické síly. Duchovní měl proti ustanovení Danuše Homolové námitky. Nakonec byla ale přijata a splnila svůj úkol, před který byla v otázce religiozity postavena. Náboženská religiozita se její zásluhou značně zmenšila“*.¹⁰² Podobný úkol zřejmě měly i výše zmíněné laické učitelky náboženství.

Méně pozitivně se okresní církevní tajemník stavěl k práci Marie Dvořákové a Marie Závidčákové, které učily v Kroměříži. O nich do situační zprávy za duben 1952 napsal: *„Není proti nim sice stížností, ale vyučují nábožensky poctivě.“* Dále píše: *„Rovněž Veverková z Kvasic je nábožensky založená. Tesařová z Kroměříže je sice nábožensky založená, ale dá se ovlivnit. Navštěvuje kurs ruštiny a chodí se často radit na církevní oddělení ONV a podává zprávy o duchovních.“*¹⁰³ V květnové situační zprávě církevní tajemník ke kádrovému hodnocení laických učitelek dodává: *„Žádná z působících katechetek není tak bigotně věřící, aby musela být ze své funkce*

¹⁰² SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹⁰³ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 5, sign. 290.2, k. č. 3/II.

odstraněna. Všechny dbají pokynů církevního tajemníka a žádná z nich není v přátelském poměru s farářem, spíše naopak.“¹⁰⁴

Do učeben škol se měl dostat pokud možno co největší počet laických sil náhradou za kněze. Ve zprávě o průběhu vyučování náboženství za školní rok 1954/55 píše okresní církevní tajemník Trávníček: „Průzkumem byl zjištěno, že aktivita duchovních ve vyučování náboženství je viditelně větší, než je tomu u katechetek. Laické učitelky jsou více řízeny okresním církevním tajemníkem, nejsou tak aktivní, jak v dodržování počtu hodin, tím méně v dodržování osnov.“¹⁰⁵ Zpráva o průběhu vyučování náboženství za stejný školní rok z kraje Gottwaldov ale tvrdí téměř pravý opak: „Větší část laických učitelek náboženství však učí fanatičtěji nežli duchovní. To se týká hlavně těch starších duchovních, kteří jsou pohodlnější a nevěnují vyučování náboženství takové péče jak ti mladí. Z těchto důvodů se snažíme, abychom co nejvíce laických učitelek odčerpali a tím snížili úroveň vyučování náboženství.“¹⁰⁶

Ve školním roce 1951/52 bylo v kraji Gottwaldov 62 laických učitelek náboženství¹⁰⁷, z toho v okrese Kroměříž jich bylo 9.¹⁰⁸ Výrazný úbytek žáků ve výuce náboženství související s již zmíněnými opatřeními z roku 1952 způsobil, že se laickým učitelům nedařilo naplnit úvazky a byl s nimi rozvázán pracovní poměr. Pro výuku náboženství měli postačit externí učitelé, pro které nebyla hlavním zaměstnáním a nemohli věnovat veškerý svůj čas přípravě. Ve školním roce 1953/54 bylo v rámci Československa propuštěno 690 z původních 1 245 laických učitelů náboženství.¹⁰⁹ To se promítlo do početních stavů laických katechetek v kraji Gottwaldov i v okrese Kroměříž. V kraji Gottwaldov bylo ve stejném roce propuštěno 14 laických učitelek náboženství, z toho 3 laické učitelky v okrese Kroměříž.¹¹⁰

Tento postup proti laickým učitelkám náboženství dokazuje i poznámka v situační zprávě krajského církevního tajemníka z července 1953, kde se píše: „bigotní laické učitelky budou vyměněny nebo s nimi bude rozvázán pracovní poměr a vyučovací hodiny budou rozděleny mezi duchovní.“¹¹¹ V kraji Gottwaldov tak zůstalo ve školním roce 1954/55 42 laických učitelek náboženství, z toho 5 v okrese Kroměříž

¹⁰⁴ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 5, sign. 290.2, k. č. 3/II.

¹⁰⁵ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. círč/3, k. č. 2/III.

¹⁰⁶ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. círč/3, k. č. 2/III.

¹⁰⁷ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, sign. 290.2, k. č. 2/II.

¹⁰⁸ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, sign. 290.2, k. č. 3/II.

¹⁰⁹ NA: fond ÚV KSČ 1945–1989, Politické byro 1954–1962, sv. 3, arch. j. 3 – schůze PB ÚV KSČ 5. července 1954.

¹¹⁰ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 102, k. č. 39.

¹¹¹ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 102, k. č. 39.

s průměrným počtem 30 vyučovacích hodin týdně.¹¹² Podle okresního církevního tajemníka „jsou to ty nejrozumnější a faktem je, že čím dál tím více odpoutávají děti od organizovaného náboženství a převádějí je k civilním zájmům.“¹¹³ Během dalších dvou let byly na Kroměřížsku propuštěny další 4 katechetky a jejich vyučovací hodiny měly být rozděleny mezi faráře. V situační zprávě za IV. čtvrtletí roku 1957 uvádí okresní církevní tajemník, že „duchovní s jednou katechetkou stačí na vyučování náboženství ve všech školách.“¹¹⁴

Povinnost vyučovat náboženství měli všichni duchovní správci a pomocní duchovní, a to bez ohledu na svůj věk. Duchovní byli také přesvědčováni, aby kromě svého zákonného úvazku převzali další hodiny, které by jim byly honorovány zvlášť. Tím by se podstatně snížila potřeba laických a externích učitelů náboženství. Těm měly být hodiny přidělovány jedině tam, kde je nebylo možno zajistit aktivními duchovními.

5.1 Mimosoudní perzekuce laických učitelek náboženství

Mimosoudní perzekuce laických učitelek náboženství měla celou řadu forem. Často se jednalo o přeřazení na nižší platový stupeň, propuštění ze zaměstnání, vyřazení z veřejného života, či zařazení na podřadné místo ve výrobě. Důvody mohly být různé. U laických učitelek bylo většinou záminkou, že nesložily slib věrnosti republice, nebo organizovaly komunistickému režimu nepohodlné náboženské aktivity mezi mládeží. V hodinách náboženství se katechetky zpravidla nedokázaly vyhnout vyjádření vlastních názorů na komunistický režim a jeho státní zřízení, což mělo v některých případech za následek propuštění. Nejvíce laických učitelek však bylo propuštěno v souvislosti se snižováním stavů v důsledku poklesu počtu žáků přihlášených do náboženství.

5.1.1 Případ Cyrily Ječmenové

Dne 7. dubna 1950 sdělil školský referát ONV v Kroměříži okresnímu církevnímu tajemníku v Kroměříži, že řeholnice Cyrila Ječmenová, členka kongregace sester sv. Kříže v Kroměříži, zaměstnaná jako laická učitelka náboženství, v hodinách náboženské výchovy ve čtvrté a páté třídě VI. národní školy v Kroměříži pronesla určité výroky, které vzbudily pohoršení jak u žáků a jejich rodičů, tak i u ředitelství školy.

---

¹¹² MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. cír/3, k. č. 2/III.

¹¹³ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. cír/3, k. č. 3/III.

¹¹⁴ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. cír/3, k. č. 3/III.

Školský referát a ředitelství VI. národní školy v Kroměříži provedli protokolární výslech řeholnice i žáků. Protokoly byly předány církevnímu oddělení ONV v Kroměříži, odkud byla tato informace odeslána na církevní oddělení KNV v Gottwaldově a na stanici SNB v Kroměříži. Na základě protokolu sepsaného s řeholnicí bylo zjištěno, že dne 4. dubna 1950 bylo vyučování náboženství ve čtvrté třídě zahájeno modlitbou, k níž byli žáci vybídnuti slovy: „*dnes se pomodlíme za trpící kněze*“. Po modlitbě se děti dotazovaly na soudní proces s řeholnicí. Je-li pravdou, že se u nich v klášteře našly zbraně. Takových otázek bylo. Na otázky odpověděla: „*zbraně se v klášterech našly, to je možné, ale že by kněží připravovali ozbrojené povstání proti státu, tomu nevěřím a myslím si, že to pravda ani nemůže být. Vy děti tomu nerozumíte, neměly byste ani rozhlas poslouchat.*“¹¹⁵ Poté nastalo pravidelné vyučování. Toto se událo ve čtvrté třídě a podobný případ se odehrál v páté třídě téže školy.

O této události vypovídali také žáci výše uvedených tříd. Jana Slavíková ze čtvrté třídy uvedla: „*Sestřička říkala, že nemáme doma poslouchat rozhlas, který vysílá soud řeholních kněží. Posloucháním mohli by tomu lidé ještě uvěřit. Matce měli jsme říci, aby rádio vypnula, když se o kněžích vysílá. Souzení kněží jsou nevinní.*“ Pavel Snášel ze čtvrté třídy vypověděl: „*Nejdříve jsme se pomodlili za souzené kněze. Sestřička říkala, že ti nikomu nic neudělali, že jsou to hodní lidé.*“ František Švec ze čtvrté třídy uvedl: „*Pomodlili jsme se za trpící kněze. Po modlitbě děti povídaly, co slyšely v rádiu, že kněží měli v klášteře uchovány samopaly a zásobníky. Sestřička říkala, že to nemůže být pravda. O kněžích říkala, že si myslí, že jsou nevinní, a že nemáme poslouchat rozhlas, protože tomu nerozumíme.*“ Žáci páté třídy Miloš Klapetek, František Machala, Olga Hřibová a Josefa Opravilová stejně vypověděli, že „*se před náboženstvím pomodlili za trpící kněze a pak pokračovali ve vyučování náboženství*“.¹¹⁶

Z církevního oddělení KNV Gottwaldov byl školskému inspektorátu ONV Kroměříž odeslán dopis tohoto znění: „*Vzhledem k tomu, že se učitelka římskokatolického náboženství Cyrila Ječmenová dopustila v souvislosti s procesem s řádovými duchovními protistátních výroků, které způsobily rozhořčení mezi občany vůči její osobě a jimiž byla otřesena důvěra občanů, že by mohla jí svěřené žáky vychovávat v duchu pokrokovém a lidově demokratickém, žádáme v zájmu veřejnosti*

¹¹⁵ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, sign. 290.2, k. č. 2/II.

¹¹⁶ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 5, sign. 290.2, k. č. 2/II.

*o její odvolání a o zákaz vyučování. Zároveň žádáme, aby její hodiny byly předány jinému učiteli, kterého nám navrhnete.*¹¹⁷

Školský referát ONV v Kroměříži zakázal s okamžitou platností od 19. dubna 1950 vyučovat Cyrile Ječmenové římskokatolické náboženství, které vyučovala na IV. střední a VI. národní škole v Kroměříži, celkem 10 hodin. Jako důvod tohoto opatření školský referát ONV ve svém rozhodnutí uvádí, „*že vyzývala děti ve vyučování náboženství, aby neposlouchaly relace státního rozhlasu, který vysílal soudní proces o protistátní činnosti představitelů různých klášterů, a dětem říkala mimo jiné, že není pravda, že představitelé klášterů se dopustili protistátních činů.*“¹¹⁸

5.1.2 Příklad Anny Veverkové

Koncem roku 1950 byl zatčen farář František Borák ze Zlámanky. Nahradil ho P. Zdeněk Libosvár, který původně působil jako kaplan s P. Josefem Mošťkem ve Kvasicích. P. Moštěk pak sám nestačil na výuku náboženství, a proto požádal Annu Veverkovou, která absolvovala pedagogicko katechetický kurs při Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci, aby mu s výukou vypomohla.¹¹⁹ Nabídku přijala, protože byl v té době laických učitelek nedostatek; byla s platností od 1. října 1950 na doporučení funkcionářů z MNV ve Kvasicích a faráře Mošťka jmenována laickou učitelkou náboženství ve Kvasicích a dalších třech školách v okolních vesnicích.¹²⁰ V kádrovém posudku se o ní píše: „*pochází z živnostenské lidovecky založené rodiny. O politické otázky se nezajímá po únoru není politicky organizována a má záporný poměr k lidově demokratickému zřízení. Její politický růst se nedá předpokládat.*“¹²¹

Za dobu jejího působení se na národní škole ve Kvasicích vystřídali dva ředitelé s odlišným přístupem k opatřením, která měla omezit výuku náboženství. První z nich byl věřící člověk, jenž posílal své děti do náboženství a výuku náboženství podporoval. Vystřídal ho však ředitel, který nebyl věřící a výuce náboženství kladl překážky. Na poradě laických učitelek náboženství, která se konala 6. listopadu 1952, uvedla katechetka Anna Veverková, „*že má ve Kvasicích vyučování náboženství až od 5 hodin odpoledne a většina žáků že je přesporních a mají pak jít pěšky i 8 kilometrů, takže přes zimní měsíce není možné žáky tak dlouho zdržovat, a jinak prý ředitel školy jí hodiny*

¹¹⁷ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 314, k. č. 150.

¹¹⁸ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 314, k. č. 150.

¹¹⁹ Archiv autorky: svědecká výpověď Anny Veverkové.

¹²⁰ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹²¹ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

*nechtěl upravit.*¹²² Přesto však chodily do náboženství všechny přihlášené děti, dokonce i děti komunistů. Navíc podle jejího svědectví zájem dětí o náboženství podporoval P. Moštěk, který kupoval pro děti různé knihy, promítal jim filmy a pořádal výlety.

V kartotéce laických učitelek náboženství, kterou vedl okresní církevní tajemník, jsem ve složce Anny Veverkové našla nedatovaný anonymní dopis, zaslaný na církevní oddělení ONV v Kroměříži. Jeho autor si stěžuje na katechetku Veverkovou a píše: *„pořád usilujeme o to, aby náboženství ze škol zmizelo, ale dokud budou učit takové jako u nás Veverková, tak se budou děcka přihlašovat pořád. Jdou za ní jak včely na sladké. Škoda, že jste ji nedali na jiné místo, kde by pro nás získávala mládež. Není žádná náboženská fanatička a svaté báby mají na ni stejně zlost, protože bere všechno z rozumu.*¹²³ Tento názor se zdá být opodstatněný. Anna Veverková totiž aktivně organizovala činnost pěveckého i divadelního kroužku, zřejmě proto byla mezi dětmi oblíbená.

K 31. srpnu 1957 s ní byl rozvázán pracovní poměr *„na vlastní žádost“* a musela podepsat, že *„odůvodňuje svůj odchod tím, že svým povoláním nepřispívá k budování nové socialistické společnosti. Raději si zvolí jiné povolání, které by tomuto budování více prospělo.*¹²⁴ Ve skutečnosti byla k tomuto kroku podle svých slov donucena. Byla zproštěna funkce laické učitelky náboženství, protože se z důvodu nedostatku přihlášených dětí nepodařilo naplnit úvazek. Náboženství ve Kvasicích pak nadále učil jen P. Josef Moštěk. Anna Veverková poté rok marně hledala uplatnění. Překážkou bylo její náboženské zaměření. Další rok strávila na Znojensku. Poté se vrátila do Kvasic a až do odchodu do důchodu byla zaměstnána v národním podniku Pal Magneton.

5.1.3 Případ Růženy Konečné

Růžena Konečná ze Zdounek absolvovala obchodní školu a poté i katechetický kurs. Poté byla zaměstnána na JNV v Olomouci a od roku 1950 pracovala v kroměřížském podniku Pal Magneton. Od 1. dubna 1951 byla ustanovena laickou učitelkou náboženství ve Zdoučkách. V kádrovém posudku se o ní píše: *„je nábožensky založená, její poměr k dnešnímu zřízení je nevyjasněný, doposud zdržlivý, není zapojena v masových organizacích“.*¹²⁵ Při snižování stavů laických učitelek

¹²² MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 11, sign. 290.2, k. č. 6/II.

¹²³ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹²⁴ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹²⁵ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

v souvislosti se snížením počtu žáků přihlášených do vyučování náboženství byla k 31. říjnu 1955 propuštěna.

Poté, co další dva roky pracovala jako dětská sestra ve Zlatých Horách, byla v roce 1957 znovu ustanovena laickou učitelkou náboženství v okrese Valašské Klobouky. V roce 1959 však byla na vlastní žádost propuštěna. Ve školním roce 1959/60 byla zaměstnána jako externí učitelka náboženství ve Zdounkách a ve Kvasicích. V polovině dubna 1960 s ní však byl rozvázán pracovní poměr, „jelikož už dříve byly zrušeny obvody pro externí učitelky náboženství. Vaše jmenování externí učitelkou bylo neodůvodněné, je nutné, abyste po obdržení tohoto dekretu přestala s okamžitou platností vyučovat.“¹²⁶

Po propuštění pracovala jako administrativní síla v kanceláři kroměřížské vodárny. Jestli vystřídala více zaměstnání, se mi však nepodařilo zjistit. O dalším zaměstnání Růženy Konečné totiž v kartotéce církevního tajemníka nejsou žádné informace a zřejmě je nelze ani získat ve formě svědectví, protože paní Růžena Konečná ani nikdo z jejich rodinných příslušníků už nežije.

5.1.4 Příklad Marie Dvořákové

Marie Dvořáková z Bařic absolvovala pedagogicko-katechetický kurs pro obecné školy při Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci v roce 1946, ale nenašla tehdy volné místo. Navíc jí onemocněli rodiče, pracující v menším hospodářství. Musela tedy zůstat doma a postarat se o toto hospodářství.

Dne 24. ledna 1951 nabídla své služby jako laická učitelka náboženství na církevním oddělení Okresního národního výboru v Kroměříži.¹²⁷ Laických učitelek náboženství byl nedostatek. Proto se církevní tajemník rozhodl Marii Dvořákovou přijmout, vyžádal si její kádrový posudek z obce Bařice, který zaslal na KNV. V tomto posudku se píše: „Marie Dvořáková pochází z nábožensky založené malozemědělské rodiny, žije s rodiči v domácnosti. Před únorem nebyla nikde organizována. O politické otázky se nezajímá, s KSČ a lidovou správou nespolupracuje, její poměr k SSSR i k Západu je politicky nevyjasněný. K lidově demokratickému zřízení nemá poměr záporný. Po absolvování politického školení by snáze pochopila budovatelské úsilí.“¹²⁸

V srpnu 1951 absolvovala 14denní politické školení na Hostýně a složila slib věrnosti republice. Od září 1951 nastoupila jako laická učitelka náboženství na IV.,

¹²⁶ SOkA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹²⁷ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 5, sign. 290.2, k. č. 2/II.

¹²⁸ SOkA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

V. a VI. národní škole v Kroměříži a na národních školách ve Vážanech, Jarohněvicích a Zlobicích. Sama vzpomíná na přihlašování dětí do náboženství a ředitele školy ve Vážanech: „*Do náboženství mohly tehdy chodit jen přihlášené děti. Ředitel mi dokonce hrozil postihem, budou-li hodiny náboženství navštěvovat i nepřihlášené děti. Jednou sám ředitel prosil, abych vzala do náboženství jednu nepřihlášenou dívku. To jsem ale odmítla. Tušila jsem, že by to mohl použít proti mně.*“¹²⁹ Tajně však učila děti jedné profesorky a vojáka, kteří nemohli posílat své děti do náboženství, aby nepřišli o místo. Tato její činnost nebyla nikdy prozrazena.

Katechetka Dvořáková se na začátku školního roku 1953/54 vyjádřila k přihlašování žáků do náboženství v tom smyslu, „*že letos bude chodit ještě více dětí do náboženství a že prý ty, co se loni nepřihlásily, tak se letos přihlásí*“. Toto tvrzení se zřejmě stalo záminkou pro negativní kádrové hodnocení katechetky Dvořákové ze září 1953, ve kterém okresní církevní tajemník píše: „*Katechetku Dvořákovou navrhuji propustit. Jelikož se však nenašel dostačující důvod k propuštění, jednak odchodem katechetky Pallové z Chropyně nebylo možno obsadit všechny hodiny duchovními a Dvořáková sama si obstarala dostatečný počet hodin k úvazku. Učí v Kroměříži, ve Vážanech, Jarohněvicích a v Chropyni. Její učební a docházkové podmínky jsou dosti tvrdé, proto je možné, že se sama rozhodne toho nechat.*“¹³⁰

V březnu 1955 hlásil tajemník MNV v Bařicích na církevním oddělení ONV v Kroměříži, „*že matka katechetky Dvořákové odmítla podepsat hlasovací lístek proti používání atomových zbraní a také jej nepodepsala. Mám dojem, že ani katechetka Dvořáková to také nepodepsala doma ani ve škole.*“ A církevní tajemník k tomu poznamenává: „*Bude-li se to zakládat na pravdě, tak s ní jako s katechetkou nelze počítat. Stejně uvažuji, že po prázdninách již nebude učit, ale bude převedena do zemědělství, poněvadž dali půdu do JZD, tak ať tam pracuje.*“¹³¹

Přes všechny tyto hrozby učila Marie Dvořáková náboženství v okrese Kroměříž až do konce školního roku 1956/57. V důsledku zániknutí jejího vyučovacího obvodu v Kroměříži byla dekretem KNV Gottwaldov č. IIc-292.4/57 přeložena na okres Vsetín s kmenovou školou Nový Hrozenkov.¹³² Jak vzpomíná: „*Vyučování náboženství mělo podle předpisů probíhat až po povinných předmětech. V Novém Hrozenkově a okolních*

---

¹²⁹ Archiv autorky: svědecká výpověď Marie Dvořákové.

¹³⁰ NA: fond SÚC 1949–1956, inv. č. 103, k. č. 54.

¹³¹ MZA: fond KNV Gottwaldov 1949–1960, inv. č. 15, sign. cír/3, k. č. 2/III.

¹³² SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

vesnicích však učila už od desáté hodiny dopolední.“¹³³ To jasně ukazuje, jaký byl rozdíl v dodržování předpisů k výuce náboženství mezi školami na vesnici a ve městech.

Rozhodnutím odboru pro školství a kulturu rady Okresního národního výboru na Vsetíně z 27. prosince 1960 „byla propuštěna ze služeb ONV a byla jí nabídnuta místa v jiných podnicích socialistického sektoru.“¹³⁴ Odmítla místo v jeslích a sama žádala o místo v kuchyni v mateřské škole na Halenkově. V Ostravě se pak vyučila cukrářkou a až do odchodu do důchodu pracovala jako kuchařka v kuchyni jídelny Avion v Kroměříži.

5.1.5 Případ Květoslavy Horákové

Květoslava Horáková absolvovala 2 roky stření školy v Morkovicích a odbornou školu rolnickou v Litenčicích. Poté byla zaměstnána v JZD v Pačlavicích. Kaplan Vojtěch Zábranský z Morkovic byl zatčen a tamější farář Rozehnal potřeboval vypomoci s vyučováním náboženství. Místo laické učitelky náboženství jí nabídl farář Kresta z Pačlavic.¹³⁵ Okresní církevní tajemník schválil tento krok s tím, že „po vstupu celé obce do JZD se jeví dostatek pracovních sil. Pro lásku k dětem na návrh církevního tajemníka a faráře Kresty bude Horáková užitečnější při výchově dětí v duchu dnešní doby.“¹³⁶

Laickou učitelkou náboženství v Morkovicích, Slížanech a Pornicích byla ustanovena od 1. září 1952, přestože neabsolvovala katechetický kurs. Na poloviční úvazek pak nahradila laickou učitelku Marii Novákovou v Litenčicích, která odešla do závodu Zádrev jako vychovatelka střediska pracujícího dorostu. Dne 29. července 1955 však dostala Květoslava Horáková písemnou výpověď ke dni 31. října 1955 podle § 19 z.č. 66/1950Sb. s tím, „že by v příštím roce neměla dostatečný počet hodin pro naplnění úvazku.“¹³⁷ Bylo jí řečeno, že už není potřeba, aby učila. Zastoupil ji kněz z Počenic. Po propuštění zůstala Květoslava Horáková v domácnosti a do zaměstnání nastoupila až v polovině 60. let jako vedoucí prodejny masa v Kroměříži a později v Ivanovicích. Po čtyřech letech ale vážně onemocněla a zaměstnání musela opustit. Její děti však byly z důvodu náboženského přesvědčení omezeny v možnostech studia.¹³⁸

¹³³ Archiv autorky: svědecká výpověď Marie Dvořákové.

¹³⁴ Archiv autorky: Rozhodnutí o propuštění Marie Dvořákové ze služeb ONV ze dne 27. prosince 1960.

¹³⁵ Archiv autorky: svědecká výpověď Květoslavy Martínkové, roz. Horákové.

¹³⁶ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹³⁷ SOKA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 553, k. č. 359.

¹³⁸ Archiv autorky: svědecká výpověď Květoslavy Martínkové, roz. Horákové.

V této kapitole jsem se snažila popsat postavení a služební poměry laických učitelů náboženství v 50. letech, které byly nastaveny tak, aby zlepšily existenční podmínky laických učitelů a zároveň motivovaly další uchazeče o toto povolání, aby tak byla pokryta potřeba laických učitelů náboženství za vězněné či režimu nepohodlné kněze. Tento postup měl ve skutečnosti za cíl zbavit nábožensky zanícené kněze vlivu na mládež a nahradit je laickými silami, které podle představ představitelů moci budou nábožensky vlažnější a budou mít vliv na snížení religiozity mládeže.

Laických učitelek náboženství, které naplňovaly tyto představy, nebylo mnoho. To jsem ukázala na konkrétním případě učitelky Cyrily Ječmenové, která byla propuštěna za své výroky o vykonstruovaném procesu s řeholníky. Podobně se opatrnými výroky proti režimu stavěla i laická učitelka Marie Dvořáková, která však na ně přímo nedoplatila svým propuštěním. Pracovní poměr s ní byl rozvázán v důsledku snížení počtu přihlášených žáků do náboženství a nenaplnění úvazku. Ze stejného důvodu byly propuštěny další laické učitelky Květoslava Horáková, Anna Veverková a Růžena Konečná. I tyto případy však lze hodnotit jako perzekuční zásahy proti laickým učitelkám náboženství, protože k nim došlo v důsledku státních zásahů proti výuce náboženství. Tímto způsobem propuštěné učitelky pak provázely negativní kádrový posudek, se kterým neúspěšně hledaly nové zaměstnání, a nakonec byly zaměstnány v podřadných profesích a jejich náboženské přesvědčení mělo vliv i na možnosti studia a uplatnění jejich dětí, popřípadě dalších rodinných příslušníků.

5.2 Soudní perzekuce laických učitelek náboženství

Okresní církevní tajemník Josef Trávníček se ve svých pravidelných zprávách pro církevní oddělení KNV v Gottwaldově několikrát zmiňuje o tom, že mu nejsou známy žádné snahy učitelů rozmnožovat učebnice náboženství, různé podklady pro výuku náboženství, modlitby či jiné letáky. Takové počínání by se totiž mohlo stát předmětem trestního stíhání, jak tomu bylo například u laických učitelů náboženství z Ostravy, Jana Uhra a Marie Dvořáčkové, kteří byli odsouzeni za nedovolené rozmnožování pomůcek pro výuku náboženství na 6 a 5 let odnětí svobody za protistátní činnost. Podrobnějším bádáním bychom zcela určitě získali celou řadu obdobných případů na jiných místech republiky. Faktem však zůstává, že případ soudní perzekuce laických učitelů náboženství se podle dostupných pramenů v okrese Kroměříž v průběhu 50. let nevyskytl.

6. PERZEKUCE UČITELŮ

Cílem komunistického režimu byla převýchova celé společnosti v duchu marxistické ideologie k materialistickému světovému názoru. V tomto směru si komunisté uvědomovali, že pokud má být tato jejich snaha úspěšná, musí být podpořena vzdělávacími institucemi. Proto záhy po nástupu komunistů k moci v únoru 1948 přišla první vlna nátlaku a opatření proti učitelům všech stupňů škol, která měla ze školství vyloučit ty, kteří zásadním způsobem nesouhlasili s novým režimem a postavili se do role jeho odpůrců. V mnoha případech to byli právě věřící lidé, jejichž přesvědčení bylo v protikladu k ideologii, kterou komunisté prosazovali.

6.1 Politické prověrky v roce 1958

Dalším závažným projevem mimosoudní perzekuce byla třídně politická prověrka v roce 1958. Rozhodlo o ní politické byro ÚV KSČ 10. prosince 1957. Směrnice k jejímu provedení určovaly odstranit z řídicího a mocenského aparátu a vědeckých institucí „politicky a třídně“ nespolehlivé zaměstnance. Celkový počet postižených není znám. Odhaduje se, že se pohyboval kolem 50 tisíc takto postižených. Převažovali příslušníci vědecké a technické inteligence. Důsledkem prověrky byl přesun „nové inteligence“ a komunistů do vedoucích funkcí.¹³⁹

Tato prověrka proběhla také ve školství. Právě školství totiž bylo podle komunistického vedení oblastí, kde mohli učitelé nejvíce ovlivňovat svými názory a působit v tomto směru na mládež. Prověrka směřovala zvláště proti těm učitelům, kteří byli nábožensky založení a představovali svým přesvědčením největší nebezpečí pro ideály komunistického režimu. Všechny takové učitele, kteří mohli ohrozit komunisty prosazovanou socialistickou výchovu mládeže, se snažili odstranit. Prostředkem k tomu se měly stát takzvané politické prověrky, které od roku 1958 probíhaly na každé škole.

Prověrky probíhaly na úrovni městských, okresních a krajských národních výborů. Učitelé museli podepsat jednu ze tří variant prohlášení. Buď v něm stálo „vystoupil jsem z církve“, nebo „nekonám obřady“, a třetí variantou bylo „nejsem ateista a otevřeně se k tomu hlásím“.¹⁴⁰ Pokud učitel podepsal některou z prvních dvou variant, mohl i nadále učit. Jestliže však podepsal variantu třetí, byl opakovaně zván na

¹³⁹ KAPLAN, K.: Československo v letech 1953–1966. Praha 1992, s. 86

¹⁴⁰ Archiv autorky: svědecká výpověď Aloise Farlíka.

pohovor s úředníky odboru školství příslušného národního výboru. Ti se dotyčně snažili přesvědčit o nesprávnosti jejich smýšlení, vyhrožovali a opakovaně si zvali ty, kteří odolávali jejich nátlaku. Pokud podpis tohoto prohlášení odmítli, znamenalo to pro ně přeložení do nižšího platového zařazení, či bezdůvodné překládání z místa na místo. Dříve či později však obdrželi propouštěcí dekret a v horším případě i vyjádření, které je odsoudilo k přesunu na dělnická místa.

Hodnota učitele se v této době měřila jeho politickou angažovaností a ne jeho charakterem a pedagogickými výsledky. Učitelé, ale i ostatní věřící lidé žili v této době v obavách z teroru. Ze strachu o své zaměstnání a kvůli komunistické ateistické propagandě přestali někteří učitelé, státní úředníci a další občané navštěvovat bohoslužby v místě svého bydliště. V některých případech vystoupili z církve, anebo chodili do vzdálených míst, kde je nikdo neznal.

Perzekuci věřících laiků ve školství na Kroměřížsku bych chtěla dokumentovat na čtyřech případech z této oblasti. Tři lidé mi poskytli přímé svědecké výpovědi a materiály, které se vztahují k jejich pronásledování a následnému propuštění. V jednom případě jsem použila svědectví, které mi poskytli rodinní příslušníci perzekvovaného člověka. Obecně lze říci, že ve všech těchto případech se jednalo o pronásledování z náboženských důvodů, které se nejprve projevovalo vyvíjením psychického nátlaku na člověka; pokud se mu však dařilo odolávat, byl přeřazen na nižší platový stupeň a po nějaké době s ním byl rozvázána pracovní poměr.

6.1.1 Případ Ludmily Makaloušové

Ludmila Makaloušová z Kroměříže pocházela z nábožensky založené rodiny, pravidelně chodila do kostela a zpívala ve chrámovém sboru v kostele sv. Mořice v Kroměříži. V roce 1942 absolvovala studium na Státním učitelském ústavu ke vzdělání učitelek odborných škol v Brně a nastoupila na Odbornou školu ženských povolání v Kroměříži. V roce 1949 byly rodinné školy zrušeny a převedeny na školy zdravotní. Protože učila jen odborné předměty, neměla už na škole uplatnění a musela být propuštěna.

U předsedy školského odboru ONV v Kroměříži žádala, aby byla umístěna na některou národní školu. Dostalo se jí však této odpovědi: „*Běžte do pohraničí, tam Vás přijmou s otevřenou náručí.*“¹⁴¹ To však odmítla a od školního roku 1949/50 byla přidělena k výkonu učitelské služby do mateřské školy v Postoupách u Kroměříže. Po

---

¹⁴¹ Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Makaloušové.

dvou letech byla přeložena do mateřské školy v Hulíně a po dalších dvou letech do mateřské školy v Záhlinicích. Od září 1955 začala učit v nově otevřené mateřské škole v Bezměrově, jejímž ředitelem byl ředitel národní školy v Bezměrově. Jak se později dozvěděla, tento člověk na ni na ONV v Kroměříži podal udání, že „*chodí zpívat do sboru do kostela sv. Mořice*“.¹⁴² Tato jeho stížnost však nebyla brána v úvahu a školský odbor ONV z ní nevyvodil žádné důsledky. Ve školním roce 1958/59 byla přeložena na místo ředitelky do mateřské školy v Těšnovicích, kde učila dalších patnáct let, tedy téměř do svého důchodového věku.

Vzpomíná, jak z obavy před pronásledováním absolvovala politická školení, přestože byla ve špatném zdravotním stavu. Koncem 50. let byla pozvána na ONV v Kroměříži, kde jí bylo vyčteno, „*že chodí do kostela*“. Bránila se tím, „*že jí rodiče vedli k tomu, aby chránila svou vlast a náboženství, a že děti ve škole se svojí vírou neseznamuje*“. Svého náboženského přesvědčení se odmítla vzdát se slovy: „*Někdo může kabát svléknout třeba pětkrát, někdo vůbec*.“ Na ONV jí vyhrožovali, že podobné pohovory se budou opakovat, dokud svůj názor nezmění. Žádné další pohovory se však nekonal. Zřejmě také proto, že její pedagogické výsledky byly bez ohledu na její náboženské přesvědčení na školském odboru ONV vysoce hodnoceny.¹⁴³

Ludmila Makaloušová byla postižena finančně z toho důvodu, že byla z učitelského místa na odborné škole přeřazena na méně placené místo učitelky mateřské školy. Přestože nebyla propuštěna ze školských služeb, její časté a bezdůvodné překládání z jednoho místa na druhé v rámci okresu Kroměříž a časté pohovory na ONV v Kroměříži představovaly pro Makaloušovou velký tlak na psychiku, v jehož důsledku vznikaly různé zdravotní problémy s trvalými následky.

6.1.2 Případ Vojtěcha Řiháka

Vojtěch Řihák z Těšánek na Kroměřížsku pocházel z nábožensky založené rodiny. V roce 1929 složil zkoušku dospělosti na Státním českém ústavu učitelském v Kroměříži. Po absolvování prezenční vojenské služby a po dvouleté učitelské praxi získal vysvědčení způsobilosti vyučovat na obecných školách s vyučovacím jazykem československým.¹⁴⁴ Výnosem zemské školní rady v Brně ze dne 17. prosince 1934 byl ustanoven učitelem na obecné škole ve Střílkách. Od července 1941 byl dokonce

---

¹⁴² Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Makaloušové.

¹⁴³ Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Makaloušové.

¹⁴⁴ Archiv autorky: Vysvědčení způsobilosti vyučovati na školách obecných vystavené pro Vojtěcha Řiháka dne 29. dubna 1933.

pověřen okresním školním výborem v Kroměříži zastupováním řídicího učitele ve správě obecné školy ve Střílkách. V roce 1950 byl přeložen na národní školu v Roštíně a od 1. srpna 1951 byl jmenován ředitelem národní školy ve Chvalnově na okrese Kroměříž, kde setrval až do října 1959.¹⁴⁵

Okresní církevní tajemník Trávníček v jedné ze svých situačních zpráv z roku 1952 píše: „Když jsem navštívil obec Chvalnov, všechny děti velmi způsobně zdravily křesťanským pozdravem. Jelikož jsem se nikde jinde s tímto zjevem nesetkal, provedl jsem průzkum a zjistil jsem, že ve školním roce 1951/52 nastoupil do chvalnovské školy nový učitel Řihák, který denně chodí do kostela a naučil všechny děti zdravit pozdravem *Pochválen Pán Ježíš Kristus*. Podle toho asi vypadá ve škole pedagogická výchova dětí ve Chvalnově.“¹⁴⁶ Tato poznámka byla zřejmě počátkem dalšího sledování a přesvědčování Vojtěcha Řiháka, aby se vzdal svého náboženského přesvědčení, pokud chtěl i nadále učit.

Vše vyvrcholilo, když byl 15. června 1959 pozván na odbor školství a kultury rady ONV v Kroměříži k pohovoru. Měsíc poté obdržel Vojtěch Řihák dopis tohoto znění: „Odbor školství a kultury rady ONV v Kroměříži rozvažuje s Vámi pracovní poměr ke dni 31. října 1959, podle § 19 odst. 2., písm. g zák. čís. 66/1950 Sb, z důvodu, že nemáte předpoklady vychovávat svěřené žactvo k vědeckému světovému názoru a tím také nejste schopni, jak po stránce odborné, tak i výchovné plnit zásady dané směrnicemi ministerstva školství a kultury. Dnem 31. října Vám zastavujeme výplatu Vašich pracovních příjmů. Při této příležitosti Vám děkujeme za práci vykonanou ve školských službách. Upozorňujeme, že i po rozvázání pracovního poměru jste vázán nadále mlčenlivostí ve věcech úředních.“¹⁴⁷ Zároveň musel se svou pětičlennou rodinou opustit i školní byt a přestěhoval se ke své matce do Těšánek, kde žili ve stísněných podmínkách.

Vojtěch Řihák vyjádřil svou námitku proti rozvázání pracovního poměru dopisem na školský odbor ONV Kroměříži, ze kterého cituji: „S bolestí беру na vědomí Vaši výpověď. Z dosavadního Vašeho jednání a výslechu se mnou je zřejmo, že výpověď

---

¹⁴⁵ Archiv autorky: Svědecká výpověď Josefa Řiháka, syna Vojtěcha Řiháka.

¹⁴⁶ MZA: fond KNV Gottwaldov 1948–1960. inv. č. 5, k. č. 3/II.

¹⁴⁷ Archiv autorky: Rozhodnutí o rozvázání pracovního poměru ze dne 25. července 1959. č.j. škol.-454-1959-Ta.

*mi byla dána jen proto, že jsem reklamoval pro sebe svobodu náboženskou.*¹⁴⁸ K této námitce však neobdržel z odboru školství a kultury ONV v Kroměříži žádné vyjádření.

Po propuštění ze školských služeb byl zaměstnán jako pomocný dělník v národním podniku Pal Magneton. Pobíral velmi nízký měsíční příjem oproti učitelskému platu, rozdíl činil asi 1000 Kčs měsíčně. Rodina se tak dostala do finančních potíží.¹⁴⁹

V květnu 1968 si Řihák podal na Ministerstvo školství žádost o rehabilitaci, znovuuustavení do školských služeb a hmotné odškodnění. Začátkem července 1968 mu školský odbor ONV v Kroměříži nabídl místo učitele na Základní devítileté škole v Cetechovicích. Vojtěch Řihák toto místo přijal a současně byl pověřen správou školy.¹⁵⁰ Vojtěch Řihák učil do roku 1972, přestože od roku 1970 měl nárok na starobní důchod. V roce 1990 sepsal novou žádost o rehabilitaci, ve které uvádí, že *„v roce 1950 začalo mé bezdůvodné překládání z místa na místo, které skončilo rozvázáním pracovního poměru. V roce 1959 jsem měl 49 let a vidina vyhození na dlažbu se stávala pro mě neodvratitelnou skutečností. V té době jsme měli tři nezaopatřené děti. Ty pak měly značné potíže s přijetím na střední i vysokou školu. Své propuštění v roce 1959 osobně považuji za protiprávní a protiústavní, tedy neplatné.*¹⁵¹ V květnu 1990 mu rehabilitační komise ONV v Kroměříži vyslovila plnou morální, politickou i společenskou rehabilitaci a poděkování za statečnost, čestnost i morální kredit při postojích v letech 1948–1989.¹⁵²

6.1.3 Případ Ireny Malíkové, rozené Hrabalové

Irena Malíková, rozená Hrabalová ze Šelešovic u Kroměříže vystudovala obor učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Roku 1950 nastoupila do Mateřské školy v Lubné u Kroměříže. Přitom dálkově studovala obor učitelství pro národní školy na stejné fakultě, který dokončila až v roce 1954, ale už od roku 1952 učila na národní škole ve Hvozdné na Gottwaldovsku.

---

¹⁴⁸ Archiv autorky: Odvolání Vojtěcha Řiháka proti rozhodnutí odboru školství a kultury rady ONV v Kroměříži o rozvázání pracovního poměru ze dne 10. srpna 1959.

¹⁴⁹ S předpokladem, že si zvýší kvalifikaci, vykonal 29. června 1965 všeobecnou státní jazykovou zkoušku z jazyka německého a v letech 1963 až 1966 dálkově studoval obor všeobecná ekonomika v rámci tříletého studia při zaměstnání pro absolventy středních škol na Střední ekonomické škole v Gottwaldově, který 25. června 1966 úspěšně dokončil. Finanční efekt z výsledků těchto zkoušek se ovšem na jeho platu neprojevil

¹⁵⁰ Archiv autorky: Pracovní smlouva Vojtěcha Řiháka ze dne 29. srpna 1968. č.j. škol.-454-/1-1968-Ši

¹⁵¹ Archiv autorky: Žádost o rehabilitaci Vojtěcha Řiháka ze dne 5. dubna 1990 k rehabilitační komisi odboru školství ONV v Kroměříži.

¹⁵² Archiv autorky: Veřejná rehabilitace pana Vojtěcha Řiháka ze dne 28. května 1990. č.j. škol/90

Byla však nábožensky založená, pravidelně chodila do kostela a v roce 1958 se stala členkou Československé strany lidové. Inspektorem ze školského odboru ONV v Gottwaldově byla přesvědčována, aby se vzdala svého náboženského přesvědčení. Byla tak podrobena nepříjemnému psychickému nátlaku. Inspektor ji dokonce obvinil, že „i kdyby byly její pedagogické výsledky sebelepší, učí falešně“.¹⁵³ Tomu se však bránila a svého přesvědčení se nevzdala.¹⁵⁴

Rozhodnutím odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově byla Malíková přeložena „z důvodu potřeby v pracovním poměru vychovatelky s platností od 1. září 1959 z národní školy ve Hvozdné do družiny mládeže osmileté střední školy v Bohuslavicích u Gottwaldova“.¹⁵⁵ Na škole v Bohuslavicích působil ředitel, který podle slov Ireny Malíkové stál při ní. Dovolil jí, aby občas zastupovala učitelky ve škole a zval ji ke spolupráci na různých akcích, dokonce ji varoval, že se chystá její propuštění. V té době školský inspektor z ONV v Gottwaldově nabízel Ireně Malíkové učitelské místo na kterékoli škole, pod podmínkou, že „přestane chodit do kostela“. To však Malíková odmítla se slovy: „U mě se nic nezměnilo a nezmění“.¹⁵⁶ V srpnu 1960 obdržela z odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově dopis tohoto znění: „Na návrh ředitele školy a se souhlasem závodního výboru ROH rozvazujeme s Vámi pracovní poměr podle § 19 odst. 2. písm. g zák. č. 66/1950 Sb. dnem 30. listopadu 1960 a týmž dnem zastavujeme výplatu Vašich pracovních příjmů. Připomínáme Vám, abyste zachovala mlčenlivost v úředních věcech.“¹⁵⁷

Po propuštění nastoupila na sekretariát Československé strany lidové v Kroměříži nejprve jako administrativní síla, později jako referentka. V roce 1965 se dozvěděla o volném učitelském místě na okrese Kroměříž a požádala školský odbor ONV v Kroměříži o umístění do školství s tím, že je kvalifikovanou učitelkou pro první stupeň národních škol s desetiletou praxí v učitelských službách. Její žádost však byla zamítnuta pouze poznámkou vedoucího školského odboru ONV v Kroměříži: „Nepotřebuji“, která byla vepsána přímo na její dopis.¹⁵⁸ V roce 1968 si zažádala na

---

¹⁵³ Archiv autorky: svědecká výpověď Ireny Malíkové.

¹⁵⁴ Archiv autorky: svědecká výpověď Ireny Malíkové.

¹⁵⁵ Archiv autorky: Rozhodnutí odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově o přeložení Ireny Malíkové, rozené Hrabalové ze dne 22. června 1959, č.j. škol.59/Ma.

¹⁵⁶ Svědecká výpověď Ireny Malíkové.

¹⁵⁷ Archiv autorky: Rozhodnutí odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově o rozvázání pracovního poměru s Irenou Malíkovou, rozenou Hrabalovou ze dne 6. srpna 1960. č.j. škol.60/MA-454/4.

¹⁵⁸ Archiv autorky: Žádost Ireny Malíkové, rozené Hrabalové o přijetí do školských služeb ze dne 1. února 1965.

ONV v Gottwaldově o rehabilitaci a znovuuštění do školských služeb z rodinných důvodů na okrese Kroměříž. Malíková byla na ONV v Gottwaldově rehabilitována a žádost o její znovuuštění do školských služeb předali na ONV v Kroměříži. Přestože její žádost byla uznána jako oprávněná, odpověděli jí ze školského odboru ONV v Kroměříži, že „v rámci okresu nejsou žádná volná místa.“¹⁵⁹ Koncem srpna 1968 jí telefonicky nabídli pravděpodobně ze školského odboru v Kroměříži místo učitelky na národní škole v Soběsukách na Kroměřížsku. Ona ale odmítla, jelikož měla důvod se obávat, že se jedná o léčku, protože nabídka přišla telefonicky a člověk, který jí volal, se nepředstavil.

Irena Malíková byla tedy postižena finančně nejprve přeřazením na méně placené místo a pak úplným propuštěním ze školství, a v důsledku nižších příjmů jí byl vyměřen tomu odpovídající důchod. Rehabilitační komise ONV v Kroměříži dospěla v dubnu roku 1990 k následujícímu závěru: „*Svým celoživotním charakterním postojem jste potvrdila vysoký morální kredit člověka, který nemění své názory podle politické situace. I za cenu, že jste po dlouhou dobu byla diskriminována nejen v uplatňování svého vzdělání, ale i v osobním životě, neustoupila jste ze svého přesvědčení. Odbor školství ONV v Kroměříži Vám chce vyslovit omluvu a vyslovuje Vám plnou morální rehabilitaci.*“¹⁶⁰ V květnu 1991 pak Školský úřad ve Zlíně potvrdil neoprávněnost rozvázání pracovního poměru s Irenou Malíkovou, rozenou Hrabalovou ze dne 6. srpna 1960.

6.1.4 Příklad Ludmily Pekárkové

Ludmila Pekárková z Kroměříže dokončila v roce 1946 studia na Státním učitelském ústavu v Kroměříži. Všichni absolventi tohoto ústavu dostali tehdy místa učitelů v pohraničí. Pekárková začala učit na národní škole v Dětmovicích-Koukolné. Její matka však zanedlouho vážně onemocněla, a proto si Ludmila Pekárková zažádala v roce 1947 na Zemské školní radě v Brně o přeložení na učitelské místo do Kroměříže. Její žádosti však nebylo vyhověno, aniž by byl udán důvod takového rozhodnutí.¹⁶¹

V té době její budoucí manžel, který pracoval na lesní správě Arcibiskupských statků v Kroměříži, dostal služební byt a rozhodli se uzavřít sňatek. Z Dětmovic se tedy Pekárková vrátila do Kroměříže, ale byla nucena pracovat v jiné profesi. Byla

---

¹⁵⁹ Archiv autorky: Rozhodnutí odboru školství a kulturu ONV v Kroměříži o znovuuštění Ireny Malíkové, rozené Hrabalové do školských služeb ze dne 25. července 1968. č.j. škol-454-PAM-1968.

¹⁶⁰ Archiv autorky: Přiznání rehabilitace Ireně Malíkové ze dne 10. dubna 1990. č.j. 6/90/škol./Krčm.

¹⁶¹ Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Pekárkové.

zaměstnána na Centrálním ředitelství Arcibiskupských statků v Kroměříži. Po nástupu komunistů k moci v únoru 1948 byly Arcibiskupské statky postátněny a likvidace jejich původní správy trvala asi jeden rok. Poté nastoupila Ludmila Pekárková na mateřskou dovolenou. Její manžel začal pracovat jako tajemník okresního družstva Jednoty. Z důvodů jeho náboženského přesvědčení ho však nové vedení Jednoty sesadilo a postupně byl přerazován do nižších platových skupin.

Ludmila Pekárková se teprve v roce 1964 znovu ucházela na odboru školství ONV v Kroměříži o místo ve školství, ale bylo jí pouze ústně řečeno, že „*pokud nezmění své náboženské přesvědčení, nemůže jít učit.*“¹⁶² Neexistuje o tom tedy žádný písemný doklad. Své přesvědčení však nehodlala změnit, a proto se musela vzdát původní profese. Našla si zaměstnání v Arcibiskupských vinných sklepech v Kroměříži. Náboženské přesvědčení jejich rodiny omezovalo možnosti studia jejich dětí tak, že nemohly vystudovat školy, které si vybraly, a měly značné potíže s přijetím na vysokou školu. Teprve v roce 1990 v rámci rehabilitace nabídli Pekárkové ze školského odboru ONV v Kroměříži místo učitelky, ale byla už v důchodovém věku, a proto odmítla.

Manželé Pekárkovi byli perzekucí z náboženských důvodů postiženi nejen po finanční stránce, ale především to pro ně znamenalo velkou újmu psychickou, protože se profesně nemohli realizovat a jejich děti byly omezeny v možnostech studovat. Ludmila Pekárková tvrdí, že tyto okolnosti zapříčinily velmi brzkou smrt jejího manžela.¹⁶³

Přišlo jaro 1968 a s ním rozhlasové a novinové výzvy k rehabilitaci. V deníku Práce z 18. dubna 1968 vyhlásil náměstek Ministerstva školství, že „*náboženské vyznání nebo plnění náboženských povinností není překážkou výkonu učitelské profese ani opětného ustanovení do školních služeb.*“¹⁶⁴

Na Ministerstvo školství poslalo v roce 1968 žádost o rehabilitaci asi 8 tisíc učitelů a profesorů.¹⁶⁵ Tento údaj také nelze považovat za celkové vyčíslení perzekuovaných ve školství. Mnozí učitelé totiž o rehabilitaci ani nežádali. Nepovažovali totiž své propuštění z náboženských důvodů za tak závažné ve srovnání s politickými procesy a ostatními případy mimosoudní perzekuce. V této době byla

---

¹⁶² Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Pekárkové.

¹⁶³ Archiv autorky: svědecká výpověď Ludmily Pekárkové.

¹⁶⁴ Práce 18. dubna 1968.

¹⁶⁵ Údaje ze Sdružení křesťanských pedagogů.

rehabilitována jen malá část žadatelů. Pod tlakem posrpnových událostí nemohla být většina žádostí o rehabilitaci prověřena a uznána.

K rehabilitaci školských pracovníků došlo až po roce 1989 na základě vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 8/89 Sb., která doporučovala, aby na všech Okresních národních výborech vznikla rehabilitační komise. Na ONV v Kroměříži tato komise vznikla v lednu 1990 a projednala více než 90 žádostí o rehabilitaci. Všechny uznala jako oprávněné a rehabilitovala učitele vězněné, trvale odstraněné ze školství, učitele odvolané z vedoucích míst, bezdůvodně přeložené i ty, kterým byla zakázána výuka občanské nauky a některých dalších předmětů.

7. ORELSKÉ PROCESY

Československý Orel patřil po druhé světové válce k nejvýznamnějším tělovýchovným organizacím v Československu. Se svými 200 000 členů byl třetí největší organizací tohoto typu a velikostí ho předčil pouze Sokol a Československá fotbalová asociace. Mezi katolickými spolky v Československu neměl počtem členů ani rozsahem svých aktivit konkurenci. Orel¹⁶⁶ sdružoval katolicky orientovanou mládež, zejména na Moravě. Do řad orlů patřili významní účastníci odboje za druhé světové války.¹⁶⁷ Orel se dokázal ubránit poválečnému slučování tělovýchovných organizací, o které usilovala především komunistická strana.

Již 27. února 1948 však rozhodl Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) o takzvaném sjednocení československé tělovýchovy pod hlavičkou Sokola. Podle pozdějších instrukcí měli všichni orlové přestoupit do Sokola do května 1948. Činnost mnoha orelských jednot ještě nějakou dobu i přes zákaz doznívala. Některé skupiny se pokoušely také o aktivní odboj proti novému režimu, především výrobou a šířením letáků. Poslední velkou akcí organizovanou orelským ústředím, byla tradiční orelská pouť na Hostýn v srpnu 1948. V té době Orel sice ještě nebyl oficiálně zrušen, ale nemohl vykonávat žádnou činnost. Na Hostýn přijelo asi 100 000 poutníků. Pout' se změnila ve velkou protikomunistickou demonstraci.¹⁶⁸

V souvislosti s organizováním hostýnské pouti a účastí na ní bylo už na podzim roku 1948 zatčeno prvních třináct bývalých orlů a na začátku října byli odsouzeni celkem ke 43 letům vězení. Jak informoval krajský list krajského výboru KSČ v Gottwaldově, „byli odsouzeni za zhotovování a rozšiřování štvavých letáků protistátního obsahu a organizování hromadného zájezdu bývalých příslušníků Orla na Hostýn k masové demonstraci proti zastavení činnosti Orla“.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Organizační struktura Orla: V čele Orla stál starosta, jímž byl od založení až do zániku Orla v roce 1948 msgre. Jan Šrámek, zakladatel a předseda lidové strany. Nejvyššími orgány byly sjezd, ústřední rada a předsednictvo a dále různé odborné komise, jako osvětová rada, hospodářská rada nebo náčelnické rady, které měly na starosti tělovýchovnou složku činnosti. Dalším článkem organizace byly župy, které měly rovněž svého starostu, sjezd, jednatele, náčelníky, vzdělavatele atd. Nejnižším stupněm byly okrsky a jednoty. KAFKA, J.: Orelské procesy. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. Kostelní Vydří 2002, s. 188.

¹⁶⁷ Náčelník Vojtěch Jílek a dále Jan Kubiš a Josef Tančík, kteří spáchali atentát na říšského protektora Reinharda Hendricha.

¹⁶⁸ BALÍK, S.; HANUŠ, J.: Katolická církev v Československu 1945–1989. Brno 2007, s. 194.

¹⁶⁹ MZA: Naše pravda, Smutné konce protilidových hrdinů, 6. října 1948. O dalších procesech s bývalými členy Orla se z regionálního tisku dozvídáme jen sporadicky, přestože většina z nich probíhala před Státním soudem v Brně.

Po únorovém převratu mnoho orlů doufalo, že jejich spolek bude časem obnoven. Proto se někteří orelští představitelé pokusili vytvořit systém důvěrníků, který by jim umožnil zůstat v kontaktu se členy. V případě povolení činnosti Orla by tímto způsobem mohly být spolkové aktivity rychle obnoveny. Tuto snahu později Státní bezpečnost a soudy interpretovaly jako pokus o vytvoření ilegální organizace. V čele těchto aktivit stál náčelník Orla Bohuslav Koukal, který byl později hlavním obžalovaným v orelských procesech.

Na zmíněné pouti na Hostýně skutečně došlo ke schůzce, které se zúčastnilo několik funkcionářů Orla. Vedení Orla je varovalo, aby se orlové nezapojovali do žádných protistátních aktivit a vyčkávali, jak dopadne jednání o obnovení Orla. Účastníci schůzky měli být ve spojení s Bohuslavem Koukalem a řídit se jeho dalšími pokyny.

Státní bezpečnost odhalila aktivity Bohuslava Koukala a jeho spolupracovníků a na přelomu roku 1948 a 1949 byli všichni postupně zatčeni. Většinu zatčených vyslyšeli v neblaze proslulé vyšetřovací vazbě v Uherském Hradišti. Výslechy často probíhaly s použitím fyzického násilí i psychického vydírání. Po sérii výslechů následovalo rozdělení obžalovaných do skupin, které předstupovaly před Státní soud v jednotlivých procesech. Tyto skupiny podle tvrzení Státní bezpečnosti tvořily ilegální orelskou organizaci, v jejímž čele stálo osmnáctičlenné ilegální ústředí pod vedením již zmíněného Bohuslava Koukala.

Proces s vysokými funkcionáři Orla, do jehož čela byl postaven právě Bohuslav Koukal, se konal v polovině června 1949 a uložené tresty se pohybovaly od 2 do 18 let. V dalším orelském procesu, v jehož čele stál hlavní orelský pokladník František Šrámek, byli zařazeni účastníci tajné schůzky na Hostýně. Jednalo se o funkcionáře Orla na úrovni žup. Ti měli zajišťovat spojení mezi vedením a členy Orla. Podle obžaloby se jednalo o další stupeň ve fiktivní ilegální organizaci. Celkem bylo v tomto procesu odsouzeno 15 lidí. Nižší činovníci Orla z okrsků a jednot byli souzeni v procesu označovaném podle redaktora časopisu *Orel* jako Josef Jurák a spol. V tomto procesu bylo odsouzeno 11 osob a jejich provinění byla různá.

Na regionální a lokální úrovni následovaly další procesy s méně početnými skupinami orlů, kteří se zapojili do odbojové činnosti tím, že vyráběli a rozšiřovali protikomunistické letáky, navázali kontakty s emigrací, nebo se stýkali s katolickými intelektuály. V orelských procesech byla odsouzena celá řada lidí, kteří nebyli členy Orla. K obvinění v takových případech stačilo pouze přátelství se členy Orla. Naopak

mnoho orlů bylo odsouzeno v jiných procesech za činnost, která nijak nesouvisela s jejich členstvím v Orlu.¹⁷⁰

Paradoxem je, že tato největší vlna orelských procesů proběhla v létě 1949, kdy se měl konat orelský slet. Všechny orelské procesy z léta 1949 proběhly před brněnskou pobočkou Státního soudu. V mnohých případech se však prokurátor i odsouzení odvolali, takže konečný rozsudek byl vyneseno u Nejvyššího soudu, který téměř nikdy nedal za pravdu odsouzeným, ale jejich tresty na návrh prokurátora většinou ještě zvýšil.

V roce 1951 proběhla série procesů s takzvanou skupinou Modré květy, v jejímž čele stál bývalý bohoslovec Jan Holub a P. František Leskovjan, kteří byli obviněni ze založení a vedení rozvětvené ilegální skupiny. I když šlo o skupinu složenou převážně z orlů, nebylo už hlavním cílem tažení proti orelské organizaci, nýbrž boj proti samotné římskokatolické církvi. Nejdůležitější struktury Orla byly v té době v podstatě rozbity. Pravděpodobně poslední orelská skupina stanula před soudem v roce 1955. Jednalo se o několik pražských orlů, kteří se po zákazu organizace nadále scházeli a snažili se pomáhat rodinám zatčených orlů. V čele této skupiny stál člen náčelnické rady Orla, Jan Hladký.¹⁷¹

Celkově lze říci, že v roce 1948 bylo ve třech orelských procesech odsouzeno 53 osob ke 187 letům vězení, o rok později ve 12 procesech 76 osob k 392 letům vězení a v letech 1950 a 1951 ve 4 procesech 42 orlů k 265 letům vězení.¹⁷²

7.1 Proces Bohuslav Koukal a spol.

Na přelomu roku 1948 a 1949 začalo hromadné zatýkání účastníků orelské pouti na Hostýn, která se konala v srpnu 1948 a vyvrcholila v protikomunistickou demonstraci. Počátkem ledna 1949 byli všichni zatčení převezeni do vyšetřovací vazby v Uherském Hradišti a byli podrobena krutým výslechům s užitím fyzického a často i psychického násilí.¹⁷³ To dosvědčuje i výpověď Bohuslava Koukala u přezkumného

---

¹⁷⁰ KAFKA, J.: Orelské procesy. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. s. 187–190.

¹⁷¹ KAFKA, J.: Orelské procesy. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. s. 195–197.

¹⁷² VAŠKO, V.: Přehled a charakteristika církevních procesů padesátých let. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. s. 13.

¹⁷³ Fyzické mučení přesáhlo v Uherském Hradišti míru únosnou i pro nadřízené orgány. Komise Ministerstva vnitra skládající se z lékaře StB Mudr. Vlčka a vyšetřujícího soudce dr. Floriána zjistila v březnu 1949, že pověsti o hradištské věznicí se zakládají na pravdě a že příkazy k týrání vězňů dával oblastní velitel StB štábní kapitán Hlavačka. Nejvíce postižení vyšetřovanci byli okamžitě

řízení v roce 1968. Uvedl, že „*Protokoly sepsané u StB v Uherském Hradišti, v nichž doznal svoji trestnou činnost, neodpovídají pravdě, neboť výpověď byla na něm vynucena za použití násilí. Když při výslechu odepřel podepsat zápis o výpovědi, kterou vyšetřovatelé Čáň a Mareček sami formulovali, byl povel na kavalec a vyšetřovatelé ho nechali bít obušky po obnažených chodidlech. Potom byl do něj pouštěn elektrický proud tím způsobem, že na příkaz vyšetřovatelů musel si vložit do botů kovové vložky spojené dráty se stolní lampou, a zapínáním proudu dostával silné elektrické rány velmi bolestivé na rozbitých chodidlech a na ledvinách.*“¹⁷⁴ Podobně týrali i Jana Pištěláka a Jiřího Maláška, který při vyšetřování ztratil na váze 30 kilogramů. Karel Procházka a Jakub Drkal přišli při výsleších částečně o sluch. Touto cestou vyšetřovatelé docílili přiznání zatčených, přestože se jednalo o vykonstruovaná obvinění.

Obžaloba vinila Bohuslava Koukala, Jana Pištěláka, Františka Morávka, Jiřího Maláška a Miroslava Kozlovského z toho, že od března 1948 do počátku roku 1949 organizovali ilegální činnost Orla tím, že vybudovali za pomoci vedoucích orelských žup na území Čech i Moravy a jejich spolupracovníků ilegální zpravodajskou síť. Pokyny k protistátní činnosti měli orlové získat na několika tajných schůzkách v Brně, v Kroměříži a na orelské pouti na Hostýně. Podle obžaloby „*čekalo vedení ilegálního Orla na příznivé zprávy hospodářského a politického rázu od Jana Pištěláka z Prahy, aby mohlo přejít ke skutkům tj. převzetí hospodářské a politické moci v ČSR.*“¹⁷⁵ Další dva obžalovaní, Karel Procházka a Antonín Ondráček, byli obviněni z toho, že se zapojili do činnosti této ilegální organizace, ale polehčující okolností pro ně bylo, že nebyli seznámeni s konečným cílem této organizace. Ostatním obžalovaným nebyl prokázán podíl na vlastní činnosti ilegální orelské skupiny, byli však obžalováni z neoznámení trestného činu či jeho nepřekažení.

Při hlavním líčení všichni obžalovaní vinu ve smyslu obžaloby popřeli a hájili se tím, „*že nejednali v úmyslu protistátním, že jim šlo pouze o legální zachování činnosti Orla. Uvedli, že se domnívali, že zákaz Orla je pouze přechodný a že chtěli členstvo bývalého Orla udržovati pohromadě a jeho bývalou mládež vésti v duchu náboženské a kulturní výchovy, kterou má v programu Orel, a to vše pouze proto, aby s činností*

---

převezení do vězeňské nemocnice krajského soudu v Brně. VAŠKO, V.: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. s. 87.

¹⁷⁴ Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a spolčovníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68. s. 8.

¹⁷⁵ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 9.

*Orla po jeho povolení se mohlo hned začítí.*¹⁷⁶ Soud však této obhajobě obžalovaných nevěřil s tím, že jejich původní doznání se vzájemně doplňují a jsou v souladu i s ostatními výsledky průvodního řízení.

Dne 24. června 1949 vynesl předseda senátu dr. František Ruter rozsudek. Bohuslav Koukal, Jan Pištělák, Jiří Malášek, a Bohuslav Kozlovský byli uznáni vinnými za to, že „*v době od března 1948 do konce roku 1948 a počátkem roku 1949 v Brně a jinde se navzájem s dalšími osobami spojili, aby zničili a rozvrátili lidově demokratickou, společenskou a hospodářskou soustavu republiky*“.¹⁷⁷ Čímž spáchali zločin velezrady podle § 1, odst. 2 zák. č. 231/48 Sb. Za to byli odsouzeni k trestu těžkého žaláře, zostřeného čtvrtletně jedním tvrdým ložem, a to Bohuslav Koukal, Jan Pištělák a Miroslav Kozlovský každý v trvání 15 roků a Jiří Malášek na 13 roků. Vedle trestu odnětí svobody uložil soud těmto hlavním obviněným také peněžitý trest ve výši 25 000 Kčs, který mohl být nahrazen těžkým žalářem v trvání dvou měsíců, a dále byla na základě tohoto rozsudku konfiskována jedna třetina jejich majetku. Součástí trestu byla i ztráta čestných občanských práv na dobu 3 let.¹⁷⁸

Prokuratura se proti tomuto rozsudku odvolala kvůli mírné kvalifikaci trestných činů některých obviněných a nízké výměře trestů u všech obviněných. Nejvyšší soud v Praze prokuratuře vyhověl a 11. listopadu 1950 vynesl přísnější tresty než soud první instance. Bohuslav Koukal, Jan Pištělák a Miroslav Kozlovský byli odsouzeni za velezradu k 18 letům odnětí svobody, Jiří Malášek byl odsouzen za velezradu na 16 let a František Morávek rovněž za velezradu na 14 let. Dále byli odsouzeni Karel Procházka, Pavel Dědičík, Antonín Ondráček a Zdeněk Svoboda za velezradu na 10 let. Ostatních devět orelských činovníků bylo odsouzeno za neoznámení či nepřekažení trestného činu k mírnějším trestům od 2 do 4 let. Všichni obvinění byli různě postiženi dalšími vedlejšími tresty jako zabavení majetku a ztrátou čestných občanských práv.¹⁷⁹ Všechny 18 orlů bylo tedy odsouzeno ke 150 letům odnětí svobody, z nichž skutečně strávili ve vězení asi 108 let. Ti s nejvyššími tresty byli propuštěni po 12 letech na amnestii v květnu 1960.

---

¹⁷⁶ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 17.

¹⁷⁷ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 2.

¹⁷⁸ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 3–4.

¹⁷⁹ Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a společníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68. s. 4–5.

Ve vykonstruovaném procesu s orelskou skupinou Bohuslav Koukal a spol. byli odsouzeni tři členové Orla z Kroměříže. Jednalo se o Jaromíra Hrabala, Ludmilu Řičánkovou a Ladislava Dohnalíka. O jejich případech bych se chtěla podrobněji zmínit v následující části této kapitoly.

7.1.1 Případ Jaromíra Hrabala

Jaromír Hrabal z Kroměříže, narozený v roce 1915, nastoupil po absolvování filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně na profesorské místo na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži. V roce 1943 byl přeložen na gymnázium do Kyjova, kde působil 3 roky. Poté byl opět přeložen do Kroměříže na Benešovo reálné gymnázium, kde vyučoval tělocvik a francouzštinu. Do československého Orla vstoupil v roce 1938 při studiích v Brně jako cvičící člen. V Kroměříži pak byl v orelské Urbanově župě župním místonáčelníkem. V této funkci setrval až do roku 1941, kdy byl Orel nacisty zrušen, a po obnovení jeho činnosti po roce 1945 neměl už v Orlu žádnou funkci. Byl pouze spolupracovníkem náčelnické rady Orla.¹⁸⁰

Jaromír Hrabal byl zatčen dne 10. ledna 1949. Byl obviněn z toho, že se zúčastnil v polovině měsíce března 1948 tajné schůze náčelnické rady v Brně na Veverí, kde byly vypracovány směrnice pro ilegální práci bývalých příslušníků Orla pro vybudování ilegální protistátní zpravodajské orelské sítě. Jako vedoucí tohoto ilegálního hnutí byli určeni Bohuslav Koukal a JUDr. Pištělák. Dále se zúčastnil tajné schůzky náčelnické rady dne 27. června 1948 v Kroměříži v bytě své snoubenky Ludmily Řičánkové. Pro tuto schůzku se údajně nejprve snažil zajistit jednu místnost v hotelu Central v Kroměříži. Když se mu toto v hotelu Central nepodařilo, obrátil se na pátera Bartka v Kroměříži s žádostí o uvolnění jedné místnosti na faře pro konání této schůzky. Ani zde však neuspěl. Hrabal dále o totéž požádal i františkány. V místnostech františkánského kláštera však měla být umístěna výstava. Proto se Hrabal dohodl se svou snoubenkou Ludmilou Řičánkovou, že schůzka náčelnické rady Orla se uskuteční v bytě její matky, vdovy Marie Řičánkové. Dále se Jaromír Hrabal podle obžaloby zúčastnil také tajné schůzky náčelnické rady na orelské pouti na Hostýně.

Obžaloba byla zakončena tvrzením, že „z *uvedeného jest patrné, že Hrabal nejen souhlasil s ilegální činností Orla, nýbrž že i svým aktivním zapojením se do této*

---

¹⁸⁰ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zápis o výpovědi sepsaný ve věznici krajského soudu v Uherském Hradišti s Jaromírem Hrabalem dne 14. ledna 1949, s. 1.

*činnosti spolupracoval na přípravách ke zvratu lidově demokratického státního zřízení v ČSR“.*¹⁸¹

Jaromír Hrabal byl v polovině ledna podroben několika výslechům. Jak se dozvídáme z výpovědí v přezkumném řízení v roce 1968, nebyl při svých výsleších tak surově týrán jako někteří další obvinění v tomto procesu, byl však na něj vyvíjen psychický nátlak. Vyšetřovatelé tak docílili jeho přiznání k vykonstruovanému obvinění, které potvrdil slovy: „*Ještě jednou prohlašuji, že dnes s odstupem doby si uvědomuji, že tyto schůzky bývalých členů náčelnické rady Orla, byly skutečně schůzkami ilegálními a že jsme na nich jednali o věcech, které vlastně měly docela jiný význam, než jsem tehdy předpokládal. Do tohoto zápisu z výpovědi jsem mluvil jen pouhou pravdu.*“¹⁸²

Soud však neshledal vinu Jaromíra Hrabala za prokázanou ve smyslu žalobním, bezpečně však jeho vina byla prokázána, pokud jde o zločin dle § 35 odst. 2 zák. č. 231/48Sb., „*neboť věrohodně zvěděl, že se chystá zločin ve smyslu § 2 citovaného zákona a neučinil o tom oznámení, jak předpisuje citované zákonné ustanovení*“.¹⁸³ Jaromír Hrabal u hlavního přelíčení popřel, že by se na oné schůzce mluvilo o nějaké ilegální činnosti. Tato jeho obhajoba byla však podle obžaloby vyvrácena jednak jeho výpovědí v administrativním řízení, jednak vzájemným souladem výpovědí ostatních obžalovaných.

Jaromír Hrabal byl podle rozsudku z 24. června 1949 odsouzen k trestu těžkého žaláře, zostřeného čtvrtletně jedním tvrdým ložem v trvání 1 roku.¹⁸⁴ Prokuratura se proti rozsudku odvolala a Nejvyšší soud v Praze prokuratuře vyhověl a 11. listopadu 1950 vynesl přísnější tresty než soud první instance. U Jaromíra Hrabala byl překvalifikován trestný čin podle § 35, odst. 2 zák. č. 231/48 Sb. na zločin neoznámení trestných podniků podle § 12 č. 1, odst. 2 zák. č. 50/23 Sb. a byl mu uložen trest 4 roky odnětí svobody, peněžitý trest 10 000 Kčs a ztráta čestných občanských práv na 3 roky.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zpráva o zatčení k procesu Koukal a spol., s. 21.

¹⁸² ABS: a. č. V-2681 Brno. Zápis o výpovědi sepsaný ve věznici krajského soudu v Uherském Hradišti s Jaromírem Hrabalem dne 14. ledna 1949, s. 6.

¹⁸³ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49, s. 2.

¹⁸⁴ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49, s. 3.

¹⁸⁵ Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a společníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68, s. 5.

Jaromír Hrabal byl propuštěn po odpykání vyměřeného trestu 10. ledna 1953. Po propuštění pracoval jako dispečer Pozemních staveb v Kroměříži.

7.1.2 Případ Ludmily Řičánkové

Ludmila Řičánková z Kroměříže, narozená v roce 1922, byla zaměstnána po absolvování obchodní školy jako vedoucí kožišnického obchodu v Kroměříži. Do Orla vstoupila ještě v době, kdy navštěvovala obecnou školu. V roce 1946 pak byla zvolena do náčelnické rady žen při orelském ústředí v Brně.¹⁸⁶

Ve spisech Archivu Ministerstva vnitra k procesu se skupinou Bohuslav Koukal a spol. se zachovala tato zpráva: „*Ludmila Řičánková byla zatčena dne 29. ledna 1949 v 5:15 hod. na telefonický příkaz krajského velitelství státní bezpečnosti Uherské Hradiště ze dne 28. ledna 1949 stážděmistrem Jiřím Procházkou a byla eskortována na velitelství státní bezpečnosti v Uherském Hradišti. Při domovní prohlídce nebylo nic nalezeno.*“¹⁸⁷

Ludmila Řičánková byla obviněna z toho, že se zúčastnila v polovině měsíce března 1948 tajné schůze náčelnické rady v Brně na Veveří, kde byly vypracovány směrnice pro ilegální práci bývalých příslušníků Orla pro vybudování ilegální protistátní zpravodajské orelské sítě. Jako vedoucí tohoto ilegálního hnutí byli určeni Bohuslav Koukal a JUDr. Pištělák. Dále ji obžaloba vinila z toho, že pozvala členy a spolupracovníky náčelnické rady Orla, aby přijeli do Kroměříže v den, kdy se tam měl konat orelský sjezd. V té době se tam konala také výstava 100 let národního života v Kroměříži. Dále dala k dispozici jednu místnost v bytě své matky, v níž se dne 27. června 1948 uskutečnila tajná schůzka náčelnické rady. Řičánková také podle obžaloby byla na ilegální orelské pouti na Hostýně a tam se dne 29. srpna 1948 zúčastnila tajné schůzky náčelnické rady za poutním domem. Její obžaloba je zakončena slovy: „*Svémi činy se zapojila do ilegální protistátní organizace Orla a byla tak spoluúčastna na přípravách směřujících ke zvratu lidově demokratického státního zřízení v ČSR.*“¹⁸⁸ Ludmila Řičánková byla k doznání tohoto vykonstruovaného obvinění donucena psychickým nátlakem. Na tomto doznání v administrativním řízení při hlavním líčení nesetřvala. To však nebylo bráno v úvahu.

---

¹⁸⁶ ABS: a. č. V-2681 Brno. Protokol sepsaný dne 1. února 1949 v kanceláři krajského velitelství státní bezpečnosti v Gottwaldově, úřadovna v Uherském Hradišti s Ludmilou Řičánkovou. s. 1.

¹⁸⁷ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zpráva o zatčení Ludmily Řičánkové.

¹⁸⁸ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zpráva o zatčení k procesu Koukal a spol., s. 22.

Soud neshledal vinu Ludmily Řičánkové za prokázanou stejně jako u Jaromíra Hrabala ve smyslu žalobním, bezpečně však její vina byla prokázána, pokud se týká zločinu dle § 35 odst. 2 z. č. 231/48 Sb., „*neboť věrohodně zvěděla, že se chystá zločin ve smyslu § 2 citovaného zákona a neučinila o tom oznámení, jak předpisuje citované zákonné ustanovení*“.¹⁸⁹ Čímž spáchala zločin neoznámení trestného činu, podle § 55 odst. 2 téhož zákona. Za to byla odsouzena k trestu těžkého žaláře, zostřenému čtvrtletně jedním tvrdým ložem v trvání 1 roku.¹⁹⁰

Prokuratura se proti rozsudku odvolala. Nejvyšší soud v Praze prokuratuře vyhověl a 11. listopadu 1950 vynesl přísnější tresty než soud první instance. U Ludmily Řičánkové byl překvalifikován trestný čin podle § 35, odst. 2 zák. č. 231/48 Sb. na zločin neoznámení trestných podniků podle § 12 č. 1, odst. 2 zák. č. 50/23 Sb. a byl jí uložen trest 3 roky odnětí svobody, peněžitý trest 10 000 Kčs a ztráta občanských práv na 3 roky.¹⁹¹

Prostřednictvím náměstka státního prokurátora požádala Ludmila Řičánková krajské velitelství StB koncem ledna 1951 o podmíněčné propuštění. Žádost prokurátor odůvodnil tím, že v trestní vazbě se Řičánková chová vzorně a podle názoru věznice je naděje, že povede řádný život pracujícího člověka. Krajské velitelství StB však nedoporučilo na základě provedeného šetření v místě jejího bydliště podmíněčné propuštění s odůvodněním, „*že celá rodina je silně reakčně zaměřena a sama Řičánková nepožívá v místě svého bydliště dobré pověsti u osob, které mají kladný poměr k našemu zřízení*“.¹⁹²

Po odpykání trestu byla 29. ledna 1952 na doporučení krajského velitelství StB převezena na další 4 měsíce do TNP Gottwaldov s odůvodněním, že „*zde není předpoklad, že by jí trest odnětí svobody vychoval k tomu, aby měla kladný poměr k dnešnímu zřízení. Je proto zapotřebí, aby prací v TNP se převychovala a tím dostala jiný názor jak na práci, tak i na lidově demokratické zřízení*“.¹⁹³

Po propuštění pracovala jako vedoucí televizní sběrny v Kroměříži.

---

¹⁸⁹ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 2.

¹⁹⁰ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 3.

¹⁹¹ Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a spol. na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68. s. 5.

¹⁹² ABS: a. č. V-2681 Brno. Žádost o podmíněčné propuštění Ludmily Řičánkové ze dne 24. dubna 1951.

¹⁹³ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zařazení Ludmily Řičánkové do TNP ze dne 12. listopadu 1951.

7.1.3 Případ Ladislava Dohnalíka

Ladislav Dohnalík z Kroměříže, narozený v roce 1920, nastoupil po absolvování učitelské ústavu na místo odborného učitele na střední školu do Litenčic v okrese Kroměříž. Do Orla vstoupil už v roce 1930 a po obnovení činnosti Orla po roce 1945 zastával funkci vedoucího táboření v kroměřížské Urbanově župě.¹⁹⁴

Ladislav Dohnalík byl zatčen dne 10. ledna 1949 při odpoledním vyučování ve škole v Litenčicích. Poté byl odvezen do svého bytu v Kroměříži. Při domovní prohlídce byly nalezeny 3 letáky, které asi v deseti bodech informovaly o usnesení politického byra KSČ, jak likvidovat náboženství v ČSR. Večer téhož dne byl odvezen do věznice v Uherském Hradišti. Při vyšetřování byl psychicky vydírán, že zatčení budou i další členové jeho rodiny, dále byl podroben i fyzickému násilí, bití obuškem po šlapkách, fackování a byl dokonce týrán elektrickými šoky. „*Vyšetřovatelé ho chlácholili tím, že ho nechtějí zabít, jak to dělali nacisté, jen mu chtějí pomoci, aby se snáze přiznal a měl polehčující okolnosti.*“¹⁹⁵

Ladislav Dohnalík byl obviněn z toho, že se zúčastnil tajné schůzky náčelnické rady dne 27. června 1948 v Kroměříži v bytě Ludmily Řičánkové. Mimo to byl podrobně informován Jaromírem Hrabalem z Kroměříže o celé ilegální protistátní práci bývalých příslušníků Orla.¹⁹⁶ Dohnalík ve své výpovědi uvedl, že se svojí manželkou v ten den pouze navštívil svou švagrovou Ludmilu Řičánkovou, ale na schůzce nebyl přítomen, a také popřel, že věděl něco o činnosti ilegální orelské skupiny. Jeho obhajoba nebyla výsledky řízení nijak vyvrácena.¹⁹⁷ V souvislosti s údajnou ilegální činností Ladislava Dohnalíka byla vyslýchána koncem ledna 1949 ve věznici okresního soudu v Kroměříži i Dohnalíkova manželka Pavla a ředitel střední školy v Litenčicích Bedřich Vojta. Oba však ve své výpovědi nepotvrdili, že by Ladislav Dohnalík vyvíjel nějakou ilegální činnost. Navíc ředitelství střední školy v Litenčicích ve svém potvrzení ze dne 9. června 1949 dotvrzuje kladný poměr obžalovaného Dohnalíka k lidově demokratickému zřízení.¹⁹⁸

¹⁹⁴ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zápis o výpovědi sepsaný ve věznici krajského soudu v Uherském Hradišti s Ladislavem Dohnalíkem dne 14. ledna 1949.

¹⁹⁵ SOka Kroměříž: Pamětní kniha svazu učitelů a školských pracovníků postižených z politických důvodů v letech 1948-1989.

¹⁹⁶ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zpráva o zatčení k procesu Koukal a spol., s. 22.

¹⁹⁷ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zápis o výpovědi sepsaný ve věznici krajského soudu v Uherském Hradišti s Ladislavem Dohnalíkem dne 14. ledna 1949.

¹⁹⁸ ABS: a. č. V-2681 Brno. Protokol sepsaný s Pavlou Dohnalíkovou dne 25. ledna 1949 ve věznici okresního soudu v Kroměříži.

Protokol sepsaný s Bedřichem Vojtou, ředitelem střední školy v Litenčicích ze dne 27. ledna 1949.

Státní soud uváživ v rámci obžalovacího spisu všechny zjištěné okolnosti neshledal, že by vina obžalovaného Ladislava Dohnalíka byla bezpečně prokázána, a proto „*byl zproštěn obžaloby na základě § 259 čís. 2 tr. ř. ve znění § 4 zák. z 18. prosince 1931 č. 209 Sb. ze zločinu velezrady, kterého se měl dopustit tím, že se v době od března 1948 do zatčení pokusil rozvrátiti a zničiti lidově-demokratické zřízení, společenskou a hospodářskou soustavu republiky zaručenou ústavou, jako člen náčelnické rady ilegální orelské organizace*“.¹⁹⁹

Prokuratura se však proti rozsudku odvolala. Nejvyšší soud v Praze prokuratuře vyhověl a 11. listopadu 1950 vynesl přísnější tresty než soud první instance. Ladislav Dohnalík byl uznán vinným z toho, že „*v červnu až srpnu 1948 v úmyslu pachatele podporovat opomenul překazit trestné činy uvedené v § 1, 2, zák. č. 50/1923 Sb., ačkoli tak mohl učinit snadno a bez nebezpečí pro sebe i osoby blízké, čímž spáchal zločin nepřekážení trestných podniků podle § 12 č. 2 téhož zákona.*“ Za to byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 3 roků, k peněžitému trestu 10 000 Kčs a ztrátě čestných občanských práv na 3 roky.²⁰⁰

Trest vykonával ve věznicích v Uherském Hradišti, v Brně na Cejlu, v Olomouci a v Jáchymovských dolech. Byl propuštěn na amnestii 4. května 1953. Do vypršení vyměřeného trestu mu zbývalo 6 měsíců. Po propuštění se musel zavázat k mlčenlivosti o pobytu ve vězení a k nástupu do zaměstnání ve stavebnictví. Pracoval tedy u Pozemních staveb v Kroměříži i v Gottwaldově, pak v OPS v Kroměříži a od roku 1959 jako sanitární pracovník v Psychiatrické léčebně v Kroměříži. V roce 1964 nastoupil jako učitel na základní školu v psychiatrické léčebně. V době normalizace zde měl problémy s některými kantory a požádal si o přeložení. Po dohodě s inspektorem Paterem nastoupil jako ředitel na oční škole v Kroměříži. V roce 1981 odešel do důchodu.²⁰¹

Při přezkumném řízení v roce 1968 všichni obvinění shodně uvedli, že schůzka náčelnické rady Orla v Kroměříži „*nebyla žádnou předem organizovanou tajnou ilegální schůzkou. V Kroměříži byla toho dne výstava 100 let národního života v Kroměříži, na níž bylo velké množství lidí. Městský národní výbor vyzýval občany*

---

¹⁹⁹ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou Bohuslav Koukal a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49. s. 5.

²⁰⁰ Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a spolčovníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68. s. 5.

²⁰¹ SOkA Kroměříž: Pamětní kniha svazu učitelů a školských pracovníků postižených z politických důvodů v letech 1948–1989.

*města, aby poskytli alespoň svým známým občerstvení, když na to restaurace nebudou stačit. Toho dne slavila Ludmila Řičánková zasnoubení se svým přítelem Jaromírem Hrabalem a proto po prohlídce výstavy pozvali své přátele z náčelnické rady a z ústředí Orla na oslavu do svého bytu. O nějaké ilegální protistátní činnosti Orla se nemluvilo ani na této schůzce v Kroměříži ani na Hostýnské pouti.*²⁰² Tato obhajoba obviněných nebyla v průběhu přezkumného řízení v roce 1968 ničím vyvrácena a byla potvrzena svědky i písemnými doklady. Dne 27. června 1969 byli všichni odsouzení v rehabilitačním řízení v procesu Bohuslav Koukala a spol. zproštěni obžaloby. O dva roky později Nejvyšší soud osvobozující rozsudek zrušil jako nezákonný a nařídil nové soudní řízení, které dopadlo s malými korekturami jako rozsudek Nevyššího soudu z roku 1950.²⁰³ Teprve 12. září 1991 byl s konečnou platností zrušen a všichni odsouzení v procesu Bohuslav Koukal a spol. byli rehabilitováni.

7.2 Proces František Šrámek a spol.

Do dalšího orelského procesu, který se konal před Státním soudem v Brně od 13. do 24. června 1949, byli zařazeni účastníci schůzky orlů na Hostýně. Jednalo se o funkcionáře Orla na úrovni žup. Ti měli zajišťovat spojení mezi vedením a členy Orla. Podle obžaloby se jednalo o další stupeň ve fiktivní ilegální organizaci. Celkem bylo v tomto procesu odsouzeno 15 lidí. Do čela tohoto procesu byl postaven hlavní orelský pokladník a bývalý místostarosta orelské župy v Hradci Králové František Šrámek. Obžaloba vinila 12 z nich z toho, že „v době od března 1948 do začátku roku 1949 v Brně a jinde přistoupili k protistátní organizaci v úmyslu podvracetí lidově demokratické zřízení republiky a její společenskou a hospodářskou soustavu zaručenou ústavou“.²⁰⁴ Tím spáchali zločin sdružování proti státu podle § 2 odst. 3 zák. č. 231/48 Sb. a byli odsouzeni k trestu těžkého žaláře zostřeného čtvrtletně jedním tvrdým ložem v rozmezí 18 měsíců až 6 let odnětí svobody. Soud každému z těchto obviněných vyměřil také peněžitý trest 10 000 Kčs, který mohl být nahrazen těžkým žalářem v trvání jednoho měsíce, a vyslovil u nich ztrátu čestných občanských práv v rozmezí 3–5 let. Ostatní tři obžalovaní byli obviněni z neoznámení tohoto trestného činu § 35

---

²⁰² Archiv autorky: Rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a společníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68. s. 14.

²⁰³ VAŠKO, V.: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. s. 89–90.

²⁰⁴ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou František Šrámek a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 311/49. s. 2.

odst. 2 zák. č. 231/48 Sb. a byli odsouzeni k trestu těžkého žaláře zostřeného čtvrtletně jedním tvrdým ložem u každého v trvání jednoho roku.²⁰⁵

Prokuratura se však proti tomuto trestu odvolala a Nejvyšší soud v Praze rozsudkem ze 17. ledna 1951 obžalované uznal vinnými ze zločinu velezrady podle § 1 odst. 2 zák. č. 231/48 Sb. a byli odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozmezí od 5 do 7 let, peněžitému trestu 10 000 Kčs, ke konfiskaci majetku a ztrátě čestných občanských práv na dobu 5 let po odpykání trestu.

V procesu s orelskou skupinou František Šrámek a spol. byl odsouzen také Josef Nesrsta z Kroměříže, který do února 1948 zastával funkci starosty orelské jednoty Kroměříži.

7.2.1 Případ Josefa Nesrsty

Josef Nesrsta z Kroměříže, narozený v roce 1909, byl po absolvování dvouleté stavební průmyslové školy zaměstnán u arcibiskupského stavebního úřadu v Kroměříži. V roce 1924 vstoupil do tělocvičné jednoty Orla v Kroměříži. V roce 1932 byl následkem sporu mezi starostou kroměřížské jednoty a páterem Kalábem z Orla vyloučen. V roce 1935 opět vstoupil do Orla jako člen. V roce 1936 byl zvolen členem výboru Orla a v souvislosti s tím obdržel funkci vedoucího zábavního odboru a funkci vedoucího brannosti. Tyto funkce zastával až do roku 1939. Při obnovování činnosti Orla po nacistické okupaci v roce 1945 byl Josef Nesrsta zvolen starostou orelské jednoty v Kroměříži. V této funkci byl až do února 1948, kdy měl být Orel sloučen se Sokolem.²⁰⁶

Josef Nesrsta byl zatčen dne 10. ledna 1949 a byl obviněn z toho, že se zúčastnil na velikonoční pondělí 1948 tajné schůzky v ústředí Orla v Brně na Veveří, kde obdržel od Kozlovského, Morávka a Pištěláka tajné pokyny pro vybudování protistátní ilegální orelské sítě, přislíbil zároveň aktivní účast a spolupráci. Dále podle obžaloby obdržel tajné písemné pokyny pro organizování hostýnské pouti a zúčastnil se tajné porady na Hostýně, kde měl převzít další pokyny pro pokračování v ilegální práci od členů ilegálního ústředí Orla. O tajných pokynech pro organizování ilegální orelské pouti uvědomil Rudolfa Polácha z Kroměříže, bývalého župního starostu Orla, a toho si zvolil jako svého nástupce v protistátní práci pro případ svého zatčení. Polách s tím souhlasil.

---

²⁰⁵ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou František Šrámek a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 311/49. s. 2–4.

²⁰⁶ ABS: a. č. V-2681 Brno. Protokol sepsaný dne 12. ledna 1949 v kanceláři krajského velitelství Státní bezpečnosti v Uherském Hradišti s Josefem Nesrstou.

Nesrsta rovněž věděl o tom, že se v červnu 1948 sejde v Kroměříži k protistátní poradě náčelnická rada Orla.²⁰⁷

Nesrsta byl donucen doznat, „že celá tato činnost směřovala k tomu, aby až nastane zvrát stávajícího státního zřízení mohli členové oné ilegální skupiny uchopiti moc ve státě“. Na závěr výpovědi musel prohlásit, „že veškeré údaje, které jsem v protokolu uvedl se zakládají skutečně na pravdě. Na důkaz pravdy jsem ochoten v případě potřeby vždy a za každých okolností toto říci všem zúčastněným osobám přímo do očí. Za těmito údaji budu vždy a za každých okolností stát.“²⁰⁸ K tomuto doznání však byl zřejmě donucen pod psychickým nátlakem.

Podle rozsudku Státního soudu z 24. června 1949 byl obviněn z toho, „že od března 1948 do začátku roku 1949 přistoupil k protistátní organizaci v úmyslu podvraceti lidově demokratické zřízení republiky a její společenskou a hospodářskou soustavu zaručenou ústavou. Čímž spáchal zločin sdružování proti státu podle § 2, odst. 3 zák. č. 231/48 Sb.“²⁰⁹ U hlavního přelíčení obžalovaný vinu popřel a udal, že šlo o obnovení činnosti Orla po stránce duchovní, nešlo však o činnost protistátní.

Josef Nesrsta byl odsouzen podle § 2 odst. 3 I. stupně citovaného zákona k těžkému žaláři zostřenému jedenkrát za čtvrt roku tvrdým ložem ke 2 letům odnětí svobody. Dále mu byl uložen peněžitý trest ve výši 10 000 Kčs a pozbyl čestná občanská práva na 3 roky.

Prokuratura se však proti tomuto rozsudku odvolala a rozsudkem Nejvyššího soudu ze 17. ledna 1951 byl Josef Nesrsta odsouzen za zločin velezrady podle § 1 odst. 2 zák. č. 231/48Sb. na 6 let odnětí svobody. Dále mu byl uložen peněžitý trest ve výši 10 000 Kčs, konfiskace majetku a ztráta čestných občanských práv na 5 let po odpykání trestu.²¹⁰

Josef Nesrsta a další odsouzení v procesu Jan Šrámek a spol. podali na počátku roku 1968 žádost o rehabilitaci. Při rehabilitačním řízení dne 28. listopadu 1973 Josef Nesrsta vypověděl, že „neexistovala protistátní orelská organizace ani zpravodajská síť, nebyly dávány protistátní instrukce. Bylo zneužito legální žádosti činovníků Orla, aby Orel byl zachován jako kulturně náboženský spolek. Popřel, že by se jednalo

²⁰⁷ ABS: a. č. V-2681 Brno. Zpráva o zatčení k procesu Koukal a spol., s. 83.

²⁰⁸ ABS: a. č. V-2681 Brno. Protokol sepsaný dne 12. ledna 1949 v kanceláři krajského velitelství státní bezpečnosti v Uherském Hradišti s Josefem Nesrstou.

²⁰⁹ ABS: a. č. V-2681 Brno. Rozsudek Státního soudu v Praze, odd. Brno se skupinou František Šrámek a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 311/49. s. 2.

²¹⁰ ABS: a. č. V-2681 Brno. Usnesení krajského soudu v Brně ze dne 26. června 1975 ve věci návrhu na přezkoumání rozsudku se skupinou František Šrámek a spol., 6 Tr 10/68. s. 1.

o činnost směřující k rozvrácení lidově demokratického zřízení. Uvedl, že byl týrán a že proto skutečnosti uvedené v administrativních protokolech nejsou pravdivé a že jen pod donucením potvrdil jejich správnost.“ Všichni navrhovatelé rovněž namítali, „že skutková zjištění rozsudků v důsledku nezákonných vyšetřovacích metod – fyzického a psychického násilí – jsou nesprávná, že rozhodnutí bylo učiněno na podkladě ničím nepodložených dedukcí a v důsledku toho bylo nesprávné i právní hodnocení“.²¹¹

Konečný zamítavý výrok v případě rehabilitace rozsudku v procesu František Šrámek a spol. byl vynesena krajským soudem v Brně až v červnu 1975. Podle § 15 odst. 3 zák. č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci ve znění zák. č. 70/70 Sb. nebyla prokázána nesprávnost skutkových zjištění ani nesprávnost rozsudku, „u něhož platí předpoklad správnosti rozhodnutí a k vyvrácení presumpce jeho správnosti nepostačuje jeho pouhé zpochybnění, k němuž dochází námitkami navrhovatelů“.²¹² Soud tedy uznal návrhy na přezkoumání a zrušení rozsudku jako neodůvodněné. Proti tomu se navrhovatelé odvolali. Nejvyšší soud České socialistické republiky znovu projednal stížnosti navrhovatelů Josefa Nesrsty, Drahomíry Polívkové a Tomáše Holčíka dne 10. září 1975 v neveřejném zasedání a zamítl je opět jako neodůvodněné s tím, „že správnost skutkových zjištění nebyla vyvrácena ani v přezkumném řízení, kdy se obvinění v podstatě přiznali a v další výpovědi znovu popřeli doznané okolnosti, a to bez bližšího odůvodnění a změny výpovědi. Výsledky přezkumného řízení tedy neumožňují spolehlivý závěr, že původní rozhodnutí bylo učiněno na podkladě nesprávných zjištění.“²¹³ K rehabilitaci tohoto rozsudku došlo až v roce 1991.

Členové katolické tělovýchovné organizace Orel byli v podstatě perzekvováni za svůj nesouhlas se sloučením tělovýchovných jednot pod hlavičkou Sokola. Svými aktivitami po zrušení Orla nezamýšleli žádnou protistátní činnost, jak to interpretovala obžaloba. Snažili se jen udržovat kontakty mezi sebou pro případ, že by organizace byla obnovena. Za tyto své snahy motivované mimo jiné náboženským přesvědčením museli trpět těžké fyzické násilí i psychické vydírání, které je stejně jako léta strávená ve vězení poznamenalo pro další život. Navíc ani po propuštění z vězení se většinou

---

²¹¹ ABS: a. č. V-2681 Brno. Usnesení krajského soudu v Brně ze dne 26. června 1975 ve věci návrhu na přezkoumání rozsudku se skupinou František Šrámek a spol., 6 Tr 10/68. s. 6.

²¹² ABS: a. č. V-2681 Brno. Usnesení krajského soudu v Brně ze dne 26. června 1975 ve věci návrhu na přezkoumání rozsudku se skupinou František Šrámek a spol., 6 Tr 10/68. s. 8.

²¹³ ABS: a. č. V-2681 Brno. Usnesení Nejvyššího soudu České socialistické republiky ze dne 10. září 1975 ve věci návrhu na přezkoumání rozsudku se skupinou František Šrámek a spol., 6 Tor 26/75. s. 4.

nemohli vrátit do svých původních profesí a museli snášet život člověka druhé kategorie.

8. PROCESY S KATOLICKOU AKCÍ

Jako Katolická akce se v církvi označovala činnost jakékoli skupiny aktivně nábožensky působících laiků a její účast na apoštolátu církve. Podnět ke Katolické akci dala encyklika papeže Pia XI. *Ubi arcano Dei* z 23. 12. 1922 a Katolická akce se rozšířila po celé Evropě.

Katolická církev v Československu se po válce rychle vzpamatovávala a s velkou energií zahájila obnovu svých organizačních struktur a nejrůznějších aktivit. Pozornost byla v této době soustředěna i na intenzivní prohlubování duchovního života. Vedle zapojení laiků do františkánského *Studia catholica* a dominikánských akademických týdnů se především mezi vysokoškoláky šířily kroužky zvané Rodina. Jejich hlavním iniciátorem byl chorvatský jezuita Tomislav Kolakovič.²¹⁴ Jednalo se o společenství kněží, řeholníků a především laiků různých spiritualit, zájmů, politických názorů, které spojovala snaha o duchovní život, zájem o věci veřejné a pocit odpovědnosti za prostředí, ve kterém žijí. Hlavní důraz se v těchto kroužcích kladl na formování křesťanských osobností cestou trvalého sebevzdělávání, osobní spirituality a činného apoštolátu. Záhy se ukázalo, jak důležitý to byl vklad do odolnosti církve v době jejího pronásledování.²¹⁵

Touha mladých lidí po novém a tvořivém způsobu života a v nemalé míře i skutečnost, že v čele tohoto hnutí stály zcela výjimečné osobnosti, způsobily naprosto nečekaný rozvoj tohoto hnutí v církvi. Začátky Katolické akce v našich zemích jsou neodlučitelně spojeny se jmény prof. Kolakoviče, P. Alexandra Heidlera, prof. Mádra, otce Zvěřiny a prof. Růženy Vackové. Na fakultách, středních školách, v úřadech a nemocnicích vznikala živá společenství mladých s dobrou vůlí křesťansky žít a své síly dát do služeb apoštolátu. Toto hnutí mělo přesně opačný cíl, než měli komunisté. Vedlo k samostatnému přemýšlení a k aktivní angažovanosti ve společnosti.²¹⁶

---

²¹⁴ Kněz a profesor filozofie a sociologie, původem z Chorvatska. V roce 1943 uprchnul ze své vlasti před gestapem na Slovensko. Po válce přišel do Prahy. Zakládal zde volná společenství Rodina. V roce 1946 byl zatčen. Tehdy ještě svobodná prokuratura ho neshledala vinným a nařídila jeho propuštění z vyšetřovací vazby. Poté opustil republiku, dále působil v USA, Číně, Indii i v Belgii. Zemřel v Paříži v roce 1990.

²¹⁵ STRÍBRNÝ, J.: Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. s.82. In: LIBOR, J.(ed.): České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.–12. září 1999. Praha 2000, s. 78–115.

²¹⁶ HAVLÍČKOVÁ, H.: Dědictví – Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989. Olomouc 2002, s. 107–109.

Činnost kroužků laického apoštolátu charakterizoval Oto Mádr takto: „*Naše činnost byla jen pokračováním náboženského života: společná modlitba v přátelském kruhu, sebevzdělávání, udržování vědomí živé víry, služba lásky k bližnímu, materiálně i duchovně. V době programového a veřejně prohlašovaného úmyslu zničit náboženství bylo smyslem naší činnosti těšit a chránit před zoufalstvím, udržovat v lidech svědomí a čest, víru a naději. Tedy nikoli velezrada a vyzvědačství, jak naši činnost kvalifikovaly soudy, ale v nejtěžším ohrožení zápas o vnitřní svobodu a čest o udržení mravní páteře národa.*“²¹⁷

Původní Katolická akce byla v Československu po roce 1949 likvidována a její činnost zakazována. Stejný název si zcela záměrně zvolilo hnutí připravované komunisty v červnu roku 1949. Toto hnutí „pokrokových katolíků“ mělo vnést rozpor mezi církevními představiteli a věřícími a v konečném důsledku napomoci odtržení české katolické církve od Říma a vytvoření její národní podoby. Hnutí však narazilo na otevřený odpor biskupů, kněží i věřících a ztroskotalo.²¹⁸

Všichni, kteří se snažili poctivě uskutečňovat křesťanské ideály, představovali pro komunistický režim velké nebezpečí. Ten tudíž proti nim postupoval velmi krutě a tvrdě. Už na VIII. sjezdu KSČ Václav Kopecký prohlašoval: „*Náš lid ví, že se nestavíme proti náboženství ani proti víře, ..., náš lid ví, že naši lidově demokratické republice není nebezpečný ten, kdo v boha upřímně věří, ale ten, kdo jména boha zneužívá a pod pláštěm náboženství dnes sleduje reakční cíle proti demokracii, proti socialismu a v podstatě i proti křesťanským snahám.*“²¹⁹ Představitelé moci se snažili potírat jakoukoliv aktivní činnost věřících občanů a křesťanských organizací. Trestali ji perzekucí v různé podobě. Ty, kteří se z pohledu režimu jevíli jako velmi aktivní a nenapravitelní, stavěli před soud a obviňovali je z velezrady, špionáže a podvracení republiky. Mnoho lidí, kteří se zapojovali do činnosti církve, mohli komunisté sankcionovat propuštěním ze zaměstnání nebo hrozbou, že jejich děti nebudou mít možnost studovat.

První proces s Katolickou akcí, nazvaný podle hlavního obžalovaného Valena a spol., proběhl před Státním soudem v Praze v srpnu 1951. Všech osm obžalovaných bylo uznáno vinnými z trestného činu velezrady a špionáže a byli odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozmezí od 7 do 22 let, byli zbaveni čestných občanských práv

²¹⁷ VAŠKO, V.: Procesy s Katolickou akcí. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. s. 41.

²¹⁸ LIŠKA, O.: Církev v podzemí – Společenství Koinótés. Praha 1999, s. 47.

²¹⁹ MZA: Naše pravda, Dvojí tvář církevních hodnostářů, 12. listopadu 1948.

a jejich majetek jim byl zabaven. Další velký proces s Katolickou akcí se konal před Státním soudem v Praze v červnu 1952. Do čela desetičlenné skupiny byl postaven Oto Mádr. V tomto procesu padly 2 tresty smrti a doživotí. Ostatní obvinění byli odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody v rozmezí od 14 do 25 let. Tři z odsouzených v tomto procesu strávili ve vězení 15 let, ostatní byli propuštěni na amnestii v roce 1960.

Největší skupina Katolické akce byla souzena před Státním soudem v Praze na přelomu října a listopadu 1952. V procesu nazvaném Bárta a spol. bylo převážně za velezradu a špionáž odsouzeno devět kněží a dvaadvacet laiků k trestům odnětí svobody v rozmezí od 8 měsíců do 22 let. Pouze dva z odsouzených strávili ve vězení 15 let. Ostatní byli propuštěni na amnestii v roce 1960. Na procesy s Mádrem a Bártou navázala v první polovině 50. let řada dalších procesů s lidmi, kteří se zapojili do činnosti v jocistickém²²⁰ hnutí v Československu. V druhé polovině 50. let proběhlo několik dalších procesů s Katolickou akcí. Díky vývoji politické situace už soudy nevynášely tak tvrdé tresty jako na počátku 50. let. Teprve hlubší a komplexnější výzkum této problematiky pomůže vyčíslit počet procesů s Katolickou akcí a počet obětí těchto nezákonných soudních řízení.

Do této kapitoly jsem zařadila dva procesy s laickými věřícími z Kroměřížska. První z nich se skupinou Bárta a spol. proběhl u Státního soudu v Praze v roce 1952 a byl v něm odsouzen Jaroslav Řihák z Těšánek na Kroměřížsku. Druhý proces, v němž byl odsouzen Josef Veselý ze Zlámanky u Kroměříže, se konal u krajského soudu v Ostravě na počátku 60. let. Oba případy mají společné rysy. Vždy byli obviněni a poté odsouzeni lidé, kteří se pohybovali ve společnosti věřících lidí a svou činností v různých náboženských kroužcích prohlubovali nejen svůj vlastní duchovní život, ale snažili se přispět i k duchovní obrodě společnosti. Svým jednáním se tak stali nepohodlnými a bylo třeba oslabit jejich vliv, nebo je úplně umlčet.

8.1 Proces Josef Bárta a spol.

Ve dnech 28. října až 1. listopadu 1952 se konal před Státním soudem v Praze soud s největší uměle vytvořenou skupinou Katolické akce, v jejímž čele stál františkán P. Josef Bárta. Jednalo se dokonce o jeden z největších monstrprocesů proti církvi

---

²²⁰ JOC Jeunesse ouvriere chretienne je hnutí křesťanské dělnické mládeže, které vzniklo v Belgii v roce 1924 z iniciativy kardinála Josepha Cardijna. Cílem je duchovní i hmotné povznesení dělnické mládeže a jejího prostředí. Mladí lidé se sdružují v šesti- až desetičlenných kroužcích, zabývají se naléhavými otázkami z hlediska sociálního, kulturního, mravního a náboženského a hledají cestu k nápravě.

vůbec. Devět kněží a dvaadvacet laiků, kteří se dokonce vzájemně neznali, byli obviněni z toho, „že od roku 1948–1952 byli členy a organizátory ilegálních kroužků, jejichž účelem bylo zneužívat náboženské cítění prostých lidí, štvát je k odporu proti vládě a lidově demokratickému státnímu zřízení a vyhledávat mezi nimi vhodné osoby pro rozvratné cíle Vatikánu tím, že rozšiřovali masově rozvratnou protistátní literaturu, plánovali, připravovali a zprostředkovali útoky reakčním kněžím a jiným osobám do zahraničí, aby tam mohli ve službách Vatikánu nebo západních imperialistů dále rozvracet lidově demokratické zřízení“.²²¹

P. Josef Bárta říká o pobytu ve vyšetřovací vazbě a o soudním přelíčení ve svém protokolu z roku 1956 toto: „Když jsem byl 12. dubna 1951 zatčen, byl jsem potom vyslýchán orgány StB, kterým jsem sice uvedl, že veškeré mé jednání se členy kroužků katolické výchovy se týkalo pouze církevních věcí, nebylo mně věřeno, ba naopak násilím fyzickým i psychickým jsem byl nucen k tomu, abych podepsal protokoly koncipované StB a z těchto protokolů vyplývalo, že jsem vlastně prováděl velezrádnou činnost... Následkem fyzického násilí při vyšetřování mi byly vyraženy dva přední zuby a utrpěl jsem oslabení nervové soustavy. Pod tíhou hrubého nelidského zacházení jsem pak podepsal všechno, co bylo uvedeno v protokolech orgány StB, a to z toho důvodu, abych měl od vyšetřování pokoj a zejména jsem doufal, že před soudem budu moci pravdivě vysvětlit celou moji činnost. Ovšem při hlavním přelíčení se mi nedostalo naprosto žádné možnosti, abych náležitě obhájil, co jsem vlastně prováděl. Když jsem při hlavním přelíčení odbočil a chtěl uvést pravdu, bylo mi vzato slovo s odůvodněním, abych se držel sepsaného protokolu... Byl jsem postaven do skupiny 31 lidí, ačkoli jsem 25 lidí vůbec neznal a také ani moje činnost s nimi nikterak nesouvisela.“²²²

Dne 1. listopadu 1952 vynesl Státní soud v Praze rozsudek nad skupinou Bárta a spol. Většina obviněných byla odsouzena za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1c tr. zák. a trestný čin vyzvědačství podle § 86 odst. 1, 2a tr. zák. Nejvyšší tresty dostali dva hlavní obvinění, františkán P. Josef Bárta a administrátor u sv. Mikuláše v Praze ThDr. Josef Zvěřina. Dvacet obviněných bylo odsouzeno k trestům v rozmezí od 10 do 22 let, tři k trestům v rozmezí od 5 do 9 let a ostatní k mírnějším trestům od 8 měsíců do

---

²²¹ Archiv autorky: Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 1. listopadu 1952 se skupinou Bárta a spol. 6 TS I84/52. s. 4.

²²² VLČEK, V.: Procesy s řeholníky v 50. letech a první polovině 60. let. In KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. s. 132–133. srov. Protokol J. Bárty, sepsaný v NPT Mírov 28. listopadu 1956, s. 10–11.

3 let. K rozsudku se také vázala konfiskace majetku a ztráta čestných občanských práv odsouzených.

P. Josef Bárta strávil ve vězení 15 a ThDr. Josef Zvěřina 14 let. Ostatní si buď odpykali celý trest, nebo byli propuštěni na amnestii v roce 1960. Na jaře roku 1968 požádali odsouzení v procesu Bárta a spol. o rehabilitaci rozsudku. K obnovení trestního řízení došlo až v období normalizace a vyšetřovatel navrhovatelům doporučil žádost o rehabilitaci stáhnout a pohrozil, že pokud by se tak nestalo, mohlo by to mít nepříjemné důsledky pro jejich rodiny. K oficiální rehabilitaci tedy nedošlo. Rozsudek Státního soudu v Praze k procesu Bárta a spol. byl zrušen až usnesením krajského soudu v Brně ze dne 27. prosince 1990 na základě zák. č. 119/90 Sb.

8.1.1 Případ Jaroslava Řiháka

V procesu Bárta a spol. byl odsouzen také Jaroslav Řihák, který se narodil v roce 1927 v Těšánkách na Kroměřížsku v zemědělské rodině. Po maturitě v roce 1947 začal studovat na technice v Brně. Bydlel s dalšími dvanácti studenty na faře Brně-Židenicích, kde byl farářem Bohumil Němčanský. Všichni se zúčastňovali schůzek Katolického kulturního sdružení, které vedl kněz ze Židenic, P. Novák. Na těchto schůzkách se přednášela různá náboženská témata a diskutovalo se o nich.

V polovině května 1948 byl však Jaroslav Řihák na základě rozhodnutí Akčního výboru Vysoké školy technické v Brně vyloučen na dva semestry ze studia na vysoké škole „*pro negativní postoj k lidově demokratickému režimu a politice národní fronty, jakož i zahraničně politické koncepci našeho státu*“.²²³ Poté byl zaměstnán v konstruktérském podniku GEFIA, pobočce První brněnské Gottwaldových závodů v Brně u nádvoří čety. Vypracoval se však do pozice konstruktéra, přestože to bylo v rozporu s rozhodnutím Akčního výboru, že totiž lidé vyloučení Akčním výborem mohou v národních podnicích zastávat jen pomocné práce.

Od října 1949 znovu Jaroslav Řihák nastoupil na Vysokou školu technickou v Brně. Ta se však v roce 1951 transformovala na Vojenskou akademii a Řihák nesplňoval kádrové podmínky pro další studium na této škole. Bylo mu nabídnuto dokončit studia v Praze nebo v Bratislavě. Od podzimu 1951 tedy začal studovat Vysokou školu elektrotechnickou v Praze, kde pobýval až do svého zatčení. Jako

---

²²³ Archiv autorky: Rozhodnutí o vyloučení Jaroslava Řiháka ze studia na vysoké škole ze dne 18. května 1948.

pomocná vědecká síla byl zaměstnán nejprve v závodě Chirana Modřany a poté ve Výzkumném ústavu energetickém.²²⁴

Jaroslav Řihák byl zatčen 19. května 1952 a po domovní prohlídce v pražském bytě byl odvezen do vyšetřovací vazby krajského soudu v Brně. Od konce května do poloviny července 1952 byl podroben nejméně čtyřem výslechům, jak dokazují protokoly o výpovědích Jaroslava Řiháka, obsažené v materiálech k procesu Bárta a spol. uložené v Archivu bezpečnostních složek. Podle svědecké výpovědi Jaroslava Řiháka byl během vyšetřování umístěn na samotce, v noci ho bachaři pravidelně budili a musel hlásit své vězeňské číslo a snižovali mu dávky jídla. Tím byl na něho vyvíjen psychický nátlak. Tak byl donucen podepsat se pod vykonstruovaná obvinění.

Byl obviněn z toho, že „se krátce po únoru 1948 spolčil se spoluobviněným Bohumilem Němčanským a dalšími osobami k protistátní rozvratnické činnosti a k získávání špionážních zpráv za účelem jejich odesílání do nepřátelské nám ciziny. Němčanskému pomáhal v rozšiřování tiskovin rozvratnického rázu. Němčanský mu také dával všechny pokyny k ilegální práci. Byl členem ilegální rozvratnické organizace, o níž věděl, že připravuje v republice zvrat poměrů a že se zabývá získáváním špionážních zpráv pro zahraničí. Zapojil se také aktivně do Katolického kulturního sdružení, které bylo zaměřeno proti lidově demokratickému zřízení a jeho účelem bylo zneužívat náboženské cítění prostých lidí. Pomáhal dále při přípravách ilegálního útěku do zahraničí dvou svých známých a chtěl s nimi také původně uprchnouti. Páteru Nesrovnalovi ukrýval korespondenci, který měl obavy ze zatčení.“²²⁵

Obžaloba mluví o předávání špionážních zpráv, které měly být odeslány do zahraničí. Tím se měl Jaroslav Řihák zapojit do činnosti ilegální organizace. Ve skutečnosti se jednalo o schematický plánec protiatomového krytu v Brně. Tento plánec získal Řihák od svého spolubydlícího Václava Laciny, který byl zaměstnán u Stavoprojektu v Brně. Řihák jej, udiven tím, že tři roky po válce se v Brně buduje protiatomový kryt, ukázal P. Nesrovnalovi. Rozhodně však obvinění nejednali s úmyslem předávat špionážní zprávy.

Dále obžaloba uvádí, že Jaroslav Řihák pomáhal P. Němčanskému v rozšiřování tiskovin rozvratnického rázu. Ničeho takového si Řihák není vědom. P. Němčanskému pomohl pouze jednou, když se s několika dalšími spolubydlícími rozhodl varovat

²²⁴ ABS: a. č. V-765 Brno, Protokoly o výpovědi sepsané s Jaroslavem Řihákem na krajské správě Státní bezpečnosti v Brně koncem května 1952.

²²⁵ Archiv autorky: Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 1. listopadu 1952 se skupinou Bárta a spol. 6 TS I84/52. s. 52–53.

některé kněze před účastí na schůzi, kterou organizovali komunisté. Do Katolického kulturního sdružení byl skutečně zapojen a zúčastňoval se jeho schůzek. Toto společenství mělo cíle čistě náboženského charakteru. Pokud bychom vycházeli z Ústavy z května 1948, která zaručovala náboženskou svobodu, nemohla být tato činnost kvalifikována jako protistátní. Podle obžaloby také Jaroslav Řihák napomáhal dvěma svým známým k útěku do zahraničí. Podle slov Jaroslava Řiháka jim on sám v útěku nijak nepomáhal, byl pouze účasten rozhovoru těchto dvou známých, kteří se během tohoto rozhovoru rozhodli útěk neuskutečnit.

S P. Nesrovnalem se Jaroslav Řihák seznámil v roce 1948 na duchovním cvičení v Brně. Udržoval s ním pak kontakty a často ho navštěvoval v jeho bytě v Táboře. Řihák však neukrýval žádnou jeho korespondenci, jak tvrdí obžaloba. Nesrovnal ho pouze žádal, že v případě, že by se s ním něco stalo, aby se postaral o jeho matku. Řihák mu v tomto směru slíbil pomoc, ale nakonec byl sám zatčen a o Nesrovnalou matku se tak nemohl postarat.

Na základě vykonstruovaného obvinění měl tedy Jaroslav Řihák spáchat trestný čin spolčení k velezradě a trestný čin vyzvědačství. Polehčující okolností bylo jeho doznání, které však bylo vynucené. Státní soud v Praze vynesl 1. listopadu 1952 rozsudek a uložil mu „*podle § 78 odst. 1 tr. zák. trest odnětí svobody na 9 let, tedy pod zákonnou sazbou, pokládaje je za úměrný rozsahu jeho trestné činnosti a také bral při tom v úvahu osobnost pachatelovu, která poskytuje záruku, že kratší trest postačí k jeho nápravě*“. Soud v jeho případě vyslovil propadnutí celého jmění a ztrátu čestných občanských práv na dobu 10 let.²²⁶

Trest si odpykával na několika místech. Nejprve byl v uhelných dolech ve Vinařicích u Kladna. Po roce se dostal na Tmavý důl ve Rtyni v Podkrkonoší, kde se těžilo radioaktivní uhlí. V roce 1953 se zúčastnil záchranné akce při důlním neštěstí. Jím sestrojený provizorní telefonní přístroj urychlil celou akci a velmi významně se podílel na záchraně mnoha lidských životů. Mezi vězni se předpokládalo, že za tyto zásluhy bude propuštěn stejně jako dalších dvacet vězňů, kteří se podobným způsobem podíleli na záchranné akci. Vedení tábora však jeho propuštění nebylo nakloněno. Rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 10. 1. 1954 mu však byly prominuty 3 roky trestu odnětí svobody.

---

²²⁶ Archiv autorky: Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 1. listopadu 1952 se skupinou Bárta a spol. 6 TS I84/52. s. 11.

Jaroslav Řihák nikdy nestál o to, aby se jeho rodiče snažili žádat o milost. Sám se necítil vinen a žádost o milost by považoval za potvrzení svého obvinění. Na jaře 1956 podal krajský prokurátor v Hradci Králové na doporučení z JZD Těšánky, odkud Řihák pocházel, návrh na jeho podmíněčné propuštění. Komise pro podmíněčné propuštění u krajského soudu v Hradci Králové rozhodla dne 25. května 1956 o jeho propuštění a jeho zapojení do práce v zemědělství. Z uloženého trestu si odpykal 4 roky a 4 dny, tedy více než polovinu z uloženého trestu.²²⁷

Po návratu z vězení však musel podstoupit léčbu tuberkulózy. K práci v JZD Těšánky byl vyzván pouze jednou, až o žních pro opravu a obsluhu mlátičky. Vícekrát nebyl k nástupu do práce v JZD vyzván. Koncem září 1956 byl se souhlasem starosty Těšánek dán k dispozici jako kampaňový pracovník cukrovaru v Kroměříži. Protože v cukrovaru chyběli elektrikáři, dělal elektrikářskou práci a od roku 1958 byl dosazen do funkce elektromistra. V cukrovaru měl odpovědnost za požární a úrazovou bezpečnost. V závodě, kde bylo zastaralé zařízení a dosáhnout jakékoli změny bylo téměř nemožné, to znamenalo pro Řiháka velký nápor na psychiku. StB ho navíc chtěla získat ke spolupráci, aby jim oznamoval, kdo krade cukr. Tomu se ale Jaroslav Řihák bránil. Kvůli psychickým potížím musel nakonec rozvázat pracovní poměr. Záhy nastoupil v národním podniku Pal Magneton v Kroměříži, kde přes své vysokoškolské vzdělání mohl vykonávat pouze dělnickou práci. Teprve několik let před důchodem byl díky svým znalostem v oboru, které podnik potřeboval, přeřazen do technické skupiny jako konstruktér.²²⁸

V roce 1968 se naskytla možnost požádat o rehabilitaci nezákonných procesů. Jaroslav Řihák se však necítil vinen, proto ani nechtěl o rehabilitaci požádat. Jeho spolužáci mu sepsali žádost o rehabilitaci a on ji nakonec podal. K obnovení trestního řízení došlo až v období normalizace a vyšetřovatel navrhovatelům doporučil žádost o rehabilitaci stáhnout a pohrozil, že pokud se tak nestane, bude to mít nepříjemné důsledky pro jejich rodiny. Jaroslav Řihák tedy svou žádost o rehabilitaci z tohoto důvodu stáhl. K soudní rehabilitaci případu Bárta a spol. došlo na základě usnesení krajského soudu v Brně ze dne 27. prosince 1990 podle zák. č. 119/90 Sb.

---

²²⁷ Archiv autorky: Usnesení komise pro podmíněčné propuštění u krajského soudu v Hradci Králové o propuštění Jaroslava Řiháka ze dne 25. května 1956. TP 18/56.

²²⁸ Archiv autorky: Svědecká výpověď Jaroslava Řiháka.

8.2 Proces se skupinou Společenství

Dominikán Metoděj Habáň vedl v roce 1940 třetí řád sv. Dominika v Praze. Jeho členové byli organizováni do kroužků v duchu Jocismu. Členem tohoto společenství se stal v době svého studia na Ústavu moderních řečí v Praze Vladimír Neuwirth z Opavy. Setkával se s celou řadou osobností z oblasti kultury a náboženství, s nimiž se už za války zúčastňoval Akademických týdnů. V roce 1945 začal Vladimír Neuwirth studovat laickou teologii v Olomouci. V létě téhož roku se seznámil s Tomislavem Kolakovičem. V roce 1947 se zúčastnil světového kongresu jocistů v Paříži, kde poznal různá křesťanská společenství.

Tato setkání ho ovlivnila natolik, že v září 1947 s dalšími přáteli inicioval vznik Společenství v Olomouci, které se inspirovalo zásadami Jocismu. Zpočátku byli jeho členy pouze bohoslovci a Společenství uskutečňovalo své aktivity jen v rámci kněžského semináře v Olomouci. Návrh stanov předložili zakladatelé pražskému arcibiskupu Josefu Beranovi i olomouckému arcibiskupu Karlu Matochovi. Dříve než mohli biskupové tyto stanovы schválit, ocitli se v internaci.²²⁹ Po zrušení kněžského semináře v roce 1950 se okruh členů rozšířil jak na kněze a bývalé studenty bohosloví, tak i na manželské páry a svobodné osoby. Společenství se rozrostlo tak, že čítalo kolem sta členů na území celého Československa. Bylo organizováno na způsob sekulárního²³⁰ institutu, jehož základem se staly myšlenky z encykliky papeže Pia XII. *Provida Mater Ecclesia*²³¹ z roku 1922, která vyzývala laiky v římskokatolické církvi k zapojení do apoštolátu.

Cílem všech členů Společenství byla obnova náboženského života v naší vlasti a ve světě. Centrem se staly Hlubočky u Olomouce, kde zakládající členové bydleli na faře. Funkci duchovního vůdce Společenství zastával P. Ferdinand Bílek, spirituál arcibiskupského kněžského semináře.²³² V jeho bytě se scházeli členové Společenství ke společné modlitbě, rozjímání, diskuzím o náboženské literatuře, kterou jim poskytoval Neuwirth, a k různým přednáškám z moderní světové filozofie. Cílem této činnosti bylo vzájemné formování členů a příprava na jejich působení mezi lidmi. Po formačním roce skládali členové první sliby, které každý rok obnovovali. Ve slibu mělo zaznít: „*Slibuji trojjedinému Bohu v přítomnosti Matky Boží Panny Marie, Královny*

---

²²⁹ SKALICKÝ, K.: Evangelizátor české literární kultury: Vladimír Neuwirth. In: Dialog Evropa XXI, 1993, roč. 4., č. 4, s. 24–31.

²³⁰ Světový institut, opak řeholního institutu (KLIMEŠ, L.: Slovník cizích slov. Praha 2002, s. 693.)

²³¹ Prozíravá matka církev

²³² Archiv autorky: rozhovor s Jiřím Havlíčkem.

národů a všech svatých, že budu pracovat na obnově světa, zvláště naší vlasti v duchu evangelia Ježíše Krista podle zásad papežských encyklik a ve spojení se společenstvím. K tomu mi dopomáhej Bůh na přímluvu Matky Boží a všech svatých.“²³³

Jakousi Neuwirthovou ideou bylo vytvoření Ústavu vnitřní misie, který by do budoucna vychovával misionáře. K tomu bylo nutné co nejlépe poznat náboženské poměry v jiných zemích. Každý člen tak dostal ke studiu jinou evropskou zemi, měl prostudovat její historii a kulturu.²³⁴ Velmi důležitá byla znalost papežských dokumentů. Pokud bylo možné je získat, byly založeny do kartotéky, v níž se podařilo obsáhnout všechny významné papežské projevy od začátku století. U několika členů Společenství z různých míst republiky vznikl archiv těchto dokumentů a ti poskytovali materiál ke studiu ostatním členům.²³⁵

Vladimír Neuwirth dokončil studium teologie v roce 1951, ale nenechal se vysvětit na kněze. Jak sám řekl: „*Byl jsem přesvědčen, že mým prvním posláním bylo založit a vést Společenství.*“²³⁶ Protože prodělal tuberkulózu, nemusel nastoupit na vojnu. V 50. letech pracoval v různých dělnických profesích. V této době se všemi silami věnoval duchovní péči o Společenství, navštěvoval a povzbuzoval jeho členy. Nadále se totiž činnost Společenství uskutečňovala formou osobních návštěv. Stanovami bylo dáno, že se jeho členové mohou scházet v počtu maximálně tří osob co tři týdny. Nejméně jednou za rok každý člen navštívil Vladimíra Neuwirtha a podal mu přehled své práce. Později začalo fungovat centrální řízení. Všechn svůj volný čas věnoval Neuwirth překladům duchovní literatury a napsal také řadu vlastních úvah, které se od něj šířily pomocí spojek k jednotlivým členům. Jejich úkolem pak bylo tuto literaturu dále rozšiřovat. V roce 1958 rozdělil program skupiny do sedmi ústavů podle zájmových oblastí jednotlivých členů.²³⁷

Ve svých aktivitách pokračovalo Společenství po celá 50. léta. StB je sledovala celých pět let. Vladimír Neuwirth přišel s myšlenkou „uzemnit“ hnutí nějakou stavbou. Většina členů byla ze Slezska, proto byl za středisko hnutí vybrán Hradec nad Moravicí. Zde zakoupili pozemek a začali stavět chatu podle projektu, který měl navrhnout otec jedné z členek Společenství. O stavbě se začalo mluvit mezi lidmi a bylo jen otázkou času, kdy se to dozví StB. V lednu roku 1961 byli členové Společenství zatčeni a půl

²³³ Archiv autorky: rozhovor s Vlastou Kurkovou.

²³⁴ Archiv autorky: vzpomínky P. Antonína Hýži na Vladimíra Neuwirtha.

²³⁵ Archiv autorky: vzpomínky P. Antonína Hýži na Vladimíra Neuwirtha.

²³⁶ SKALICKÝ, K.: Evangelizátor české literární kultury: Vladimír Neuwirth. Dialog Evropa XXI, 1993, roč. 4., č. 4, s. 24–31.

²³⁷ Archiv autorky: vzpomínky P. Antonína Hýži na Vladimíra Neuwirtha.

roku strávili ve vyšetřovací vazbě krajského soudu v Ostravě. Za užití psychického nátlaku si vyšetřovatelé vynutili přiznání vykonstruovaných obvinění.

Obžalovaný Vladimír Neuwirth podle vyšetřovatelů „založil s vědomím Vatikánu a arcibiskupů Matochy a Berana na základě papežských směrnic *Prozíravá matka církev ilegální organizaci Společenství podle obdobných zásad jako JOC v západních kapitalistických státech*“. Dále podle obžaloby vypracoval k činnosti organizace podrobné směrnice. Rozmnožoval a rozšiřoval tiskoviny náboženského obsahu, archivoval je, aby mohly být vydány tiskem. Pro pořádání tajných schůzek nechal postavit chatu v Hradci nad Moravicí. Na schůzkách se podle obžaloby hovořilo o politické situaci a byla odsuzována politika komunistického režimu. O činnosti Společenství měl podávat zprávy do zahraničí prostřednictvím různých osob.²³⁸

Všech třináct obviněných v procesu se skupinou Společenství bylo obžalováno z toho, že „se od roku 1948 do konce roku 1960 na různých místech ČSSR stali členy nebo aktivně pomáhali protistátní organizaci Společenství v jejích cílech – pod záminkou prohlubování katolicismu, soustavně bojovat proti socialismu a komunistickému hnutí ve smyslu nepřátelských papežských encyklik a získávat k této činnosti další osoby za účelem rozvracení státního zřízení v ČSSR“.²³⁹

Krajský soud v Ostravě odsoudil 25. července 1961 členy skupiny Společenství k vysokým trestům odnětí svobody. Šest z nich bylo odsouzeno za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1 tr. zák. k trestu odnětí svobody v rozmezí od 10 do 14 let. Dalších šest členů skupiny bylo odsouzeno podle § 79 a) odst. 1 tr. zák. k trestu odnětí svobody od 4 do 10 let, jeden obžalovaný byl zproštěn obvinění z trestného činu pomoci k trestnému činu podvracení republiky podle § 7 odst. 2, 79 písm. a) tr. zák., protože nebylo prokázáno, že byl informován o organizaci Společenství a jejích protistátních cílech.²⁴⁰

Všichni odsouzení byli zbaveni čestných občanských práv, konkrétně práva volebního, po dobu výkonu trestu a ještě 4 roky po jeho odpykání a bylo u nich stanoveno propadnutí jejich majetku ve prospěch státu. Proti rozhodnutí soudu se všichni členové skupiny odvolali. Odvolací soud v Praze přinesl některým jen nepatrné

---

²³⁸ ABS: V-1158 Ostrava, Obžaloba ve věci Neuwirth a spol., 1 T 019/61, s. 4–6.

²³⁹ ABS: V-1158 Ostrava, Rozsudek krajského soudu v Ostravě ve věci Vladimír Neuwirth a spol. ze dne 25. července 1961, 1 T 019/61, s. 2.

²⁴⁰ ABS: V-1158 Ostrava, Rozsudek krajského soudu v Ostravě ve věci Vladimír Neuwirth a spol. ze dne 25. července 1961, 1 T 019/61, s. 14–15.

snížení trestů.²⁴¹ Skupina Společenství byla souzena ještě v dalších dvou procesech, které proběhly v Čechách.

V květnu 1991 byli všichni členové Společenství soudně rehabilitováni u krajského soudu v Ostravě. Mnozí z nich se zapojili do původní pastorační činnosti a evangelizace, což bylo hlavní náplní, smyslem a posláním jejich života.

8.2.1 Případ Josefa Veselého

Josef Veselý se narodil v roce 1929 ve Zlámance u Kroměříže v rodině krejčího. Po maturitě na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži studoval od roku 1948 v kněžském semináři v Olomouci. V době svých studií se stal členem Společenství, které v rámci semináře fungovalo od Vánoc 1948.²⁴²

V létě 1950 byl však olomoucký kněžský seminář zrušen. Josef Veselý k tomu podotýká: „*Zásah proti bohosloveckým fakultám se postupně připravoval. V souvislosti se zásahy komunistů proti katolické církvi se dalo očekávat, že to dopadne i na nás. Ale nikdo nečekal, že zásah přijde tak rychle a v takové kruté podobě. O prázdninách 1950 nám přišel domů dopis, že seminář je zrušen. Jediný povolený státní seminář v Praze, stejně jako mnohé profesory, jsme vnímali s velkými rozpaky a nechtěli jsme v něm studovat.*“²⁴³

Josef Veselý si tehdy začal hledat práci a nastoupil do Sigmgy Lutín, ale začátkem září 1950 byl odveden na vojnu a narukoval k PTP. Výcvik absolvoval ve sběrném táboře v Mimoni, odtud byla jejich jednotka převezena do Luštěnic u Mladé Boleslavi.²⁴⁴ Většinou pracovali u zedníků nebo v lese. Vojenská služba měla původně trvat 2 roky, ale tento termín byl neustále prodlužován. Josef Veselý strávil u PTP 3 roky a 4 měsíce a vrátil se v prosinci 1953.

V lednu 1954 začal pracovat u okresního stavebního podniku, ale už v únoru nastoupil jako kulturní pracovník v krajské galerii gottwaldovského kraje, která sídlila

---

²⁴¹ Vladimír Neuwirth si svůj trest odpykával v několika věznicích. Nejdelší čas strávil ve Valdicích, kde se setkal s elitou katolické církve. V dubnu 1968 byl propuštěn na svobodu na základě amnestie prezidenta republiky. Neuwirth se habilitoval v oboru filozofie kultury. Začátkem srpna 1968 odjel jako pracovník slavistického institutu do Vídně a poté emigroval do belgické Lovaně jako vědecký pracovník Institutu pro výzkum střední Evropy. V roce 1971 odešel do Frankfurtu jako kulturní pracovník. Přednášel literaturu a realie střední Evropy na západních univerzitách. Spolupracoval s Křesťanskou akademií v Římě. Spolu s Anastázem Opaskem založil Opus Bonum. Odchodem Vladimíra Neuwirtha do zahraničí ztratilo Společenství vůdčí osobnost a nadále se scházelo jen sporadicky. V zahraničí vybudoval rozsáhlou Cyrilometodějskou knihovnu asi o třinácti tisících svazků. V roce 1992 se vrátil do Československa a až do své smrti v roce 1998 žil v Opavě.

²⁴² Archiv autorky, svědecká výpověď Mons. Josefa Veselého.

²⁴³ VLČEK, V.: Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Olomouc 2006, s. 341.

²⁴⁴ ABS: V-1158 Ostrava, Protokol o výslechu s Josefem Veselým sepsaný na krajské správě Ministerstva vnitra v Ostravě dne 4. května 1961.

v Kroměříži. Po maďarských událostech v roce 1956 se rozběhly prověrky s cílem zbavit se „nespolehlivých lidí“. Také Josef Veselý měl být podle příkazu z KV KSČ Gottwaldov propuštěn. Ředitel galerie mu byl ale nakloněn, takže se domluvili, že podá výpověď a bude pracovat v galerii bez smlouvy. Po půl roce, až se situace uklidnila, mohl opět nastoupit na své místo.

Přestože Veselý bydlel ve Zlámance u Kroměříže a byl tak vzdálen od hlavních center Společenství, která byla v Opavě, Ostravě a Olomouci, aktivně se zapojil do jeho činnosti ve skrytosti jako vedoucí skupiny bývalých bohoslovců. Ti tvořili jednu ze čtyř skupin Společenství. Kromě bohoslovců byli ve Společenství organizováni kněží, rodiny a laici. Veselý příležitostně navštěvoval bývalé bohoslovce, informoval se o jejich situaci a vyměňovali si literaturu, kterou obstarával a psal Vladimír Neuwirth. V souvislosti s touto činností byl od roku 1960 sledován.²⁴⁵

V lednu 1961 začalo zatýkání členů Společenství na severní Moravě. Josef Veselý stihl zlikvidovat některé materiály. Ale 30. ledna 1961 byl sám zatčen a po domovní prohlídce odvezen do vyšetřovací vazby krajského soudu v Ostravě, kde strávil sedm měsíců. Během této doby absolvoval 35 výslechů. Podle jeho svědectví byly vyšetřovací metody zaměřeny spíše na psychiku. „*Vyšetřovatelé zesměšňovali naši snahu o duchovní čistotu a také vyhrožovali, že zatknou celou rodinu, pokud nepodepíšu protokol. Výsledky někdy trvaly i celý den a vyšetřovance pak umísťovali na samotku.*“²⁴⁶

Obžaloba vinila Josefa Veselého z toho, že „*v roce 1948 přistoupil k tvořící se ilegální organizaci Společenství, jejíž nepřátelské cíle, jakož i struktura organizace, byly mu známy. K plnění programu přispíval tím, že v roce 1955 pořídil si seznam 24 bývalých bohoslovců, tyto postupně navštěvoval za účelem jejich získání pro ilegální organizaci, což se mu podařilo. Od roku 1956 vykonával funkci vedoucího okruhu bohoslovců a zároveň funkci zástupce vedoucího celé organizace. O své činnosti podával Neuwirthovi pravidelné zprávy. Prováděl pravidelné kontroly činnosti členů, tyto usměrňoval, usiloval o pravidelné provádění předepsaných slibů a placení příspěvků do tajného fondu, o němž věděl, že je využíván k materiálnímu zabezpečení provádění nepřátelské činnosti Společenství. Od Neuwirtha přijímal zasílané nepřátelské tiskoviny, tyto dále rozděloval mezi členy, prováděl překlady nepřátelských tiskovin a archivoval je u sebe proto, aby mohly býti po zvratu státního zřízení oficiálně*

²⁴⁵ Archiv autorky: svědecká výpověď Mons. Josefa Veselého.

²⁴⁶ Archiv autorky: svědecká výpověď Mons. Josefa Veselého.

vydány tiskem. Při tajných schůzkách s členy vedli nepřátelské politické hovory v tom směru, že komunismu musí být členo prohlubováním katolického uvědomování všech členů Společenství, kteří měli povinnost v tomto duchu působiti ve svém okolí k vyvolávání nepřátelských nálad u občanů, aby tak bylo dosaženo zvratu státního zřízení. Pokusil se tedy zvláště nebezpečným jednáním rozvrátit lidově demokratické státní zřízení a společenský řád republiky.“

Josef Veselý skutečně byl členem Společenství. Do funkce Neuwirthova zástupce nebyl nikdy jmenován a tuto funkci nikdy nevykonával. Byl pouze vedoucím okruhu bohoslovců a zastával s tím spojené úkoly. K činnosti ve Společenství se mu nepodařilo získat všechny bývalé bohoslovce, jak tvrdí obžaloba. Některé se mu vůbec nepodařilo vyhledat, protože neznal jejich bydliště, a někteří z těch, které skutečně oslovil, ani neprojeví zájem o členství a spolupráci ve Společenství. Veselý zprostředkovával ostatním členům literaturu s náboženskou tematikou, kterou získával od Neuwirtha. Na občasných schůzkách se scházeli maximálně tři členové Společenství a hovořili většinou o prostudované literatuře a tak si navzájem rozšiřovali své znalosti. Josef Veselý své členství ve Společenství vnímal jako určitou formu sebeobranu v období zmatků.²⁴⁷

Smyslem Společenství podle Veselého bylo uchovat si duchovní povolání a dále ho rozvíjet studiem Bible, encyklik, domácí náboženské tvorby, překládáním zahraniční literatury a vzájemnou podporou a povzbuzováním jednotlivých členů. Rozhodně členové Společenství nesledovali svou činností žádné nepřátelské či protistátní cíle, jak o tom mluví obžaloba. Veselý při vyšetřování uvedl, že „s Neuwirthem nikdy nehovořili a neměli za cíl, že by činnost naší organizace mohla sama o sobě docílit zvratu státního zřízení v republice. Počítali jsme, že v rámci mezinárodní dohody obou světových táborů dojde u nás k určité neutralizaci a tím i uvolnění činnosti církve.“²⁴⁸

V polovině července 1961 začal soud se skupinou Společenství. Při hlavním líčení byl Veselý psychickým nátlakem donucen, aby prohlásil: „Jsem si vědom, že jsem si nepočínal správně a je třeba, abych byl po zásluze potrestán“, a tak doznal svá obvinění. Josef Veselý na svou obhajobu řekl, že „nevidí svou činnost ve Společenství

---

²⁴⁷ Archiv autorky: svědecká výpověď Mons. Josefa Veselého.

²⁴⁸ ABS: V-1158 Ostrava, Protokol o výslechu s Josefem Veselým sepsaný na krajské správě Ministerstva vnitra v Ostravě dne 30. března 1961.

*jako protistátní, ale vnímá ji jako obranu svého povolání, když mu bylo znemožněno studovat“.*²⁴⁹

Obhájce Josefa Veselého navrhl překvalifikování původního trestného činu velezrady na trestný čin podvracení republiky podle § 79 a) tr. zák. Tato námitka však podle soudu nemohla obstát, „*jelikož obžalovaní nejednali s úmyslem, aby oslabili státní zřízení, ale přímo vedli boj proti marx-leninské filozofii, jakožto ideovému základu socialistické republiky. To jsou prostředky rozvratné a nikoli pouze podvratné.*“²⁵⁰ Podle soudu tedy „*spáchal trestný čin velezrady dle § 78 odst. 1 tr. zák., za což se odsuzuje k trestu odnětí svobody na 13 roků*“.²⁵¹ Soud mu vyslovil také ztrátu čestných občanských práv, a to konkrétně ztrátu práva volebního po dobu 4 let po odpykání trestu, a propadnutí celého jmění.

Svůj trest si odpykával v jedné z nejtvrděších věznic ve Valdicích. Zpětně toto období vnímá jako svoji duchovní univerzitu, protože se zde setkal s duchovní elitou: ThDr. Zvěřinou, ThDr. Mádrem, františkánem P. Josefem Bártou, Thdr. Karlem Otčenáškem, jezuitou P. Františkem Šilhanem, biskupem Korcem a dalšími významnými osobnostmi církevního života. Podle jeho vlastních slov se v době vycházek po vězeňském dvoře začalo realizovat jeho teologické studium. Po celách pak kolovaly teologické přednášky a texty psané na cigaretové papírky, takže čerpal i z těchto materiálů.²⁵² Celou dobu výkonu trestu pracoval na brusírně skla. V září 1965 byl propuštěn na amnestii.²⁵³ Plně rehabilitován byl až v květnu 1991.

---

²⁴⁹ ABS: V-1158 Ostrava, Protokol o hlavním líčení ve věci Vladimír Neuwirth a spol. ze dne 25. července 1961, 1 T 019/61, s. 34.

²⁵⁰ ABS: V-1158 Ostrava, Rozsudek krajského soudu v Ostravě ve věci Vladimír Neuwirth a spol. ze dne 25. července 1961, 1 T 019/61, s. 50.

²⁵¹ ABS: V-1158 Ostrava, Rozsudek krajského soudu v Ostravě ve věci Vladimír Neuwirth a spol. ze dne 25. července 1961, 1 T 019/61, s. 14–15.

²⁵² VLČEK, V.: Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. s. 350–351.

²⁵³ Po propuštění nastoupil Josef Veselý do kroměřížského podniku Prefa, kde se vyráběly chodníkové dlaždice. Asi po dvou měsících v důsledku těžké práce musel na nemocenskou se zády. Poté se mu naskytla příležitost nastoupit do kroměřížských vinných sklepů, kde stáčil víno a připravoval ho k expedici. V době pražského jara se mu podařilo obnovit svá teologická studia. Na kněze byl tajně vysvěcen ještě ve vězení 8. prosince 1962 kardinálem Korcem. Musel však vyřešit otázku platnosti svého svěcení. Ze semináře tedy dostal potvrzení pro církevní tajemníky, že byl spolu s ostatními bohoslovci vysvěcen 6. září 1969. Udělení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti bylo podmíněno výmazem trestu z trestního rejstříku. Teprve v roce 1970 nastoupil jako kaplan do Ludgeřovic u Ostravy, po roce a půl byl přeložen do Budišova nad Budišovkou na Opavsku. V roce 1987 se stal děkanem v Opavě. Od roku 2004 je emeritním opavským děkanem. Po propuštění se každý člen Společenství vydal jinou cestou, ale všichni se stále snaží naplňovat původní myšlenky Společenství a v současné době se schází jen nepravidelně. VLČEK, V.: Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. s. 350–351.

V Ústavě z května 1948 a poté i v Ústavě z července 1960 byla zaručena svoboda náboženského vyznání a každý tedy mohl vyznávat jakoukoli náboženskou víru a provádět náboženské úkony, ovšem pokud to nebylo v rozporu se zákonem. Skutečné aktivity obou výše vylíčených skupin Katolické akce, do kterých se zapojili i lidé z Kroměřížska, nebyly v rozporu se zákonem. V obou případech se členové těchto skupin snažili o zachování svého náboženského přesvědčení, prohloubení vlastního duchovního života v době pronásledování církve ze strany státu. Někteří z nich se tak připravovali na evangelizaci společnosti. Jakákoli obvinění z nepřátelské a protistátní činnosti byla pouze smyšlená a vykonstruovaná s cílem umlčet ty, kteří se neztotožňovali s komunistickou ideologií.

Stručné vylíčení osudů dvou skupin odsouzených a vězňených osob v 50. letech tvoří jen malou část pronásledování věřících komunistickými představiteli a vykonavateli násilí a zloby vůči těm, kteří měli jiné názory a přesvědčení. Neexistují však žádné statistiky, které by dokládaly počty takto perzekvovaných věřících. Přesto lze konstatovat, že postižena byla velká část těch, kteří se snažili svou aktivní činností o duchovní obnovu společnosti. Jejich pronásledování nespočívalo jen v nezákonném odsouzení a dlouholetém vězení. Po propuštění z vězení byli nuceni pracovat v podřadném zaměstnání, které neodpovídalo jejich původní profesi. Navíc mělo jejich odsouzení a s tím spojená nežádoucí nálepka politického vězně dopad i na studium a profesní uplatnění jejich rodinných příslušníků.

Veskrze laická uskupení však vytvořila ostrůvky náboženského života a podržela si i za podmínek nejtvrdšího pronásledování vědomí své identity. Postavila tím alespoň částečně hráz sekulární socializaci, již vyžadovala komunistická totalitní společnost. Silná perzekuce ale bránila větší míře organizovanosti.²⁵⁴

---

²⁵⁴ LIŠKA, O.: Církev v podzemí – Společenství Koinotes. s. 27.

9. REHABILITACE

Uvolnění politické situace na počátku šedesátých let přineslo svobodu většině politických vězňů. Amnestie se však nevztahovala na mnoho církevních představitelů a laiků, kteří v mnoha případech vězení opustili až v roce 1968. V tomto roce proběhla také rehabilitace učitelů propuštěných po roce 1958 pro jejich náboženské přesvědčení a část z nich se vrátila zpět do školství. Po celou dobu existence komunistického režimu však byli kněží i věřící občany druhé kategorie a nesli si s sebou punc nepřítele státu. Nadále byli pronásledováni různými represivními opatřeními. Děti věřících nemohly studovat některé obory a byly vystaveny psychickému nátlaku ze strany učitelů i spolužáků. Soudní rehabilitace těchto politických vězňů se uskutečnila až po roce 1989.

V příštím roce si připomeneme dvacáté výročí od pádu komunismu. Pro historika je to doba příliš krátká na to, aby bilancoval a hodnotil. Přesto si chci položit jednu zásadní otázku k zamyšlení: „Jak se naše mladá demokracie vyrovnala s komunistickou minulostí?“

Pro mnohé znamenala komunistická éra příležitost k získání postavení, jistoty sociální i společenské, zařazení se. Jiní prožívali dobu represí, útlaků a pronásledování ve vykonstruovaných procesech pro své politické či náboženské přesvědčení. Pro pouhý nesouhlas s komunistickou ideologií. Předmětem mého zájmu se stali především laici v římskokatolické církvi. Tito lidé byli pro režim citlivě vnímanou hrozbou právě svým náboženským přesvědčením. Pro naplnění komunistické ideologie nebyla žádoucí svoboda myšlení a uznávání křesťanských hodnot.

Právě v padesátých letech dvacátého století probíhala nejrozsáhlejší vlna pronásledování. I v dalších letech pokračovaly represe, avšak s menším důrazem. Pronásledování se neomezovalo pouze na soudní řízení, ale probíhalo také formou profesního a společenského útlaku. Gottwaldovsko patřilo k nejvíce sledovaným krajům v republice také pro vysoké procento religiozity.

První rehabilitace proběhly na základě zákona č.82/1968 Sb. již v roce 1968. S nastupující normalizací byly rehabilitace pozastaveny a některé již provedené dokonce zrušeny. Teprve v roce 1990 byl schválen zákon č.119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, který zastavil trestní stíhání za trestné činy, jež byly v padesátých letech časté. Zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunismu prohlásil komunistický režim za nezákonný, zločinný a zavrženíhodný a osoby, které jsou zodpovědné za jeho

zločiny, mohou být volány k odpovědnosti.²⁵⁵ K 1. lednu 1995 vznikl rozhodnutím ministra vnitra Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Snad také nový Ústav pro studium totalitních režimů zřízený zákonem 181/2007 Sb. napomůže ke zkoumání a nestrannému hodnocení období nesvobody.

Tato legislativní opatření však nejsou schopna zajistit plnohodnotnou rehabilitaci všech perzekvovaných. Podle mého názoru by se měla naše společnost pokusit ocenit oběť perzekvovaných alespoň společensky. Ze svědectví mnoha pronásledovaných, se kterými jsem se setkala, jsem pochopila, že netouží po materiální formě rehabilitace, ale mnohem cennější by pro ně bylo právě společenské uznání. Snahou těchto lidí je poukázat na nebezpečnost komunistických idejí také pro současnou společnost.

---

²⁵⁵ Ke dni 1. června 2008 bylo tímto Úřadem stíháno celkem 192 osob v 98 trestních věcech. K trestu odnětí svobody bylo odsouzeno za dobu činnosti Úřadu 27 osob. V 17 případech byl obviněný zproštěn obžaloby, u 28 osob bylo zastaveno trestní stíhání z důvodu promlčení, amnestie, nebo smrti obžalovaného. Nepravomocně bylo rozhodnuto v 11 případech. Z toho pouze dvě osoby byly odsouzeny k trestu odnětí svobody, u ostatních bylo trestní stíhání zastaveno. (www.mvcr.cz/policie/uvd/index.html ze dne 27. 6. 2008)

10. ZÁVĚR

Komunistické vedení směřovalo od února 1948 k likvidaci či podřízení si svých odpůrců. V církvi vidělo vážného protivníka. Cílem komunistů ve vztahu ke katolické církvi bylo vytvoření národní církve odtržené od Vatikánu a současně usilovali o osvobození společnosti od náboženství omezením vlivu kněží i laiků a ateistickou výchovou mládeže.

Nejdříve si chtěli komunističtí představitelé podřídit církev vyjednáváním a dohodami. Církev však nepřistoupila na vyhlášení loajality režimu. Na to komunisté zareagovali koncem dubna 1949 vyhlášením otevřeného boje církvi. Komunistická proticírkevní politika měla několik dílčích cílů. Především podrobení církve státnímu dozoru a kontrole, omezování činnosti církve a redukce jejích náboženských obřadů, trestní stíhání a různé druhy represe a perzekuce kněží, izolaci biskupů a znemožnění výkonu jejich úřadu a v neposlední řadě vytvoření hnutí uvnitř církve, namířené proti Vatikánu a biskupům. Ve své práci jsem se pokusila shrnout fakta a konkrétní příklady týkající se pronásledování laiků v římskokatolické církvi na Kroměřížsku.

Hlavní přínos své diplomové práce spatřuji zejména v tom, že se mi podařilo toto dosud opomíjené téma analyzovat v co nejširším kontextu. Nejen na základě přístupných archivních pramenů, ale také jako svědectví o postojích a názorech lidí pevných ve svém přesvědčení, jehož se nevzdali ani v letech perzekuce.

V prvních dvou kapitolách hodnotím vývoj vztahu církve a státu v padesátých letech a na počátku let šedesátých v celostátním měřítku a z pohledu okresu Kroměříž. Perzekuční zásahy moci se vždy snažím dokumentovat na regionálních případech. Dále se věnuji samotným případům perzekuce. Celá jedna kapitola se zabývá omezováním výuky náboženství. Právě výchovu mládeže totiž považovali komunisté za oblast, kam bylo třeba nejvíce zaměřovat své zásahy. A tak byla výuka náboženství omezována výnosy Ministerstva školství, byl určen státní dozor nad výukou a dětem se nabízely jiné aktivity v době hodin náboženské výchovy. S omezováním výuky náboženství souvisí i perzekuce laických učitelů náboženství, ve které uvádím případy propuštěných laických učitelek náboženství. Jako samostatnou kapitolu zařazuji politické prověrky ve školství po roce 1958. Dále se věnuji případům soudní perzekuce v kapitolách o orelských procesech a procesech s Katolickou akcí. Jako Katolická akce byly označovány uměle vytvořené skupiny laiků, které svou náboženskou aktivitou

odporovaly snahám komunistů o omezení církve. Takové skupiny pak byly postaveny před soud a odsouzeny ve vykonstruovaných procesech.

Těmito zásahy byla církev v padesátých letech ochromena, ale komunistům se nepodařilo ji ovládnout a realizovat své další cíle. Režim omezoval svobodu náboženského vyznání, která byla zakotvena v Ústavě. Vyžadoval, aby se věřící zřekli své víry, vystoupili z církve a své děti vychovávali ateisticky. Tím dosáhla komunistická moc alespoň dílčího úspěchu. Podařilo se jí markantně snížit procento věřících, a tak ovlivnit duchovní i kulturní profil společnosti dalších generací. Ti, kteří se nehodlali zřici své víry a snažili se rozšiřovat ideály křesťanství ve svém okolí, byli pronásledováni a souzeni. Většina takto pronásledovaných ale mluví o tom, že ve vězení dále prohlubovali svou víru prostřednictvím společenství, která zde vytvořili. Po propuštění byli nuceni pracovat na podřadných místech. Většina perzekvovaných laiků se ale dokázala smířit se svým údělem, a co víc, dokázala odpustit těm, kteří je mnohdy tvrdě pronásledovali. Dnes se snaží podávat svědectví o komunistických zločinech především mladé generaci.

Moje práce rozhodně nemá být jen pouhou dokumentací a analýzou pronásledování laiků v římskokatolické církvi v padesátých letech. Chci, aby se stala také svědectvím pro mnohé, kteří nevidí nebo nechtějí vidět násilí a zločiny páchané na nevinných lidech v letech komunistického režimu. Snad se stane také základem pro další zpracování tohoto tématu a přispěje k úplnému zmapování perzekuce katolické církve v padesátých letech 20. století.

11. RESUME

PERZEKUCE LAIKŮ V ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVI V 50. LETECH A NA POČÁTKU 60. LET NA KROMĚŘÍŽSKU

Cílem práce je na základě dostupných archivních pramenů a literatury zhodnotit dosud nezpracované téma pronásledování laických věřících na území okresu Kroměříž v 50. letech a na počátku 60. let 20. století. Snažím se také poukázat na následky perzekuce a stručně se zmínit o případné rehabilitaci perzekvovaných.

V první kapitole všeobecně hodnotím vývoj vztahu církve a státu v letech 1945–1960. Dotýkám se zásahů státu do církevních poměrů a stručně popisuji pokusy o jednání mezi státem a církví. Celostátní vývoj se vždy snažím dokumentovat na regionálních případech perzekuce.

Druhá kapitola obsahuje hodnocení církevních poměrů na Kroměřížsku. Zabývám se v ní popisem struktury církve v této oblasti a zmiňuji se také o řádech a kongregacích, které zde působily. Tato kapitola zahrnuje i údaje o religiozitě okresu Kroměříž v tomto období, které jsou nezbytné pro dokreslení situace.

Dále se věnuji samotným případům perzekuce. Celá jedna kapitola se zabývá omezováním výuky náboženství. Právě výchovu mládeže totiž považovali komunisté za oblast, kam bylo třeba nejvíce zaměřovat své zásahy. A tak byla výuka náboženství omezována výnosy Ministerstva školství, byl určen státní dozor nad výukou a dětem se nabízely jiné aktivity v době hodin náboženské výchovy.

S omezováním výuky náboženství souvisí i perzekuce laických učitelů náboženství, kterou se snažím postihnout v další kapitole a dokazuji ji několika případech mimosoudní perzekuce. Jako samostatnou kapitolu zařazuji politické prověrky ve školství po roce 1958. Doložila jsem je čtyřmi případy z Kroměřížska.

Další kapitola popisuje procesy s příslušníky katolické tělovýchovné organizace Orel. Největší vlna těchto procesů proběhla v létě roku 1949. Tehdy byli odsouzeni také čtyři lidé z Kroměřížska. V poslední kapitole se zaměřuji na procesy s Katolickou akcí. Jako Katolická akce byly označovány uměle vytvořené skupiny laiků, které svou náboženskou aktivitou odporovaly snahám komunistů o omezení církve. Takové skupiny pak byly postaveny před soud a odsouzeny ve vykonstruovaných procesech. Uvádím dva procesy, ve kterých byli odsouzeni dva laičtí věřící z Kroměřížska.

Ke zpracování tohoto tématu jsem využila fondů Národního archivu, Archivu bezpečnostních složek, Moravského zemského archivu v Brně a Státního okresního archivu v Kroměříži. Důležitý pramen a zdroj informací tvoří svědecké výpovědi perzekvovaných a materiály, které mi poskytli ke studiu. Obecné informace jsem čerpala z literatury, která se zabývá většinou jen obecně vztahem církve a státu.

THE 1950S AND THE BEGINNING OF 1960S PERSECUTION OF THE ROMAN CATOLIC CHURCH LAYMEN IN THE REGION OF KROMĚŘÍŽ

The aim of my thesis is to examine the up to the present not treated topic of the persecution of the lay churchgoers of the region of Kroměříž in the 1950s and in the beginning of 1960s. I will carry out the examination on the basis of available archival sources and literature and I will also endeavor to advert to the consequences of persecution as well as to mention briefly the redress of the persecuted.

In the first chapter I evaluate in general the development of the church-state relationship from the 1945 till 1960. I refer to the interferences of the State with the affairs of the Church and I describe the attempts at creating interaction between the State and the Church. I always try to document the whole-state development by regional cases of persecution.

In the second chapter I examine the situation of the Church in the region of Kroměříž. The chapter is further concerned with the description of the structure of the Church in this region and I mention the monastic orders and congregations operating there. I have also included the data about the religiousness in the region of Kroměříž in that period, which is essential to the overall picture of the situation.

I proceed to deal with the individual cases of persecution. A whole chapter is dedicated to the restrictions imposed upon the teaching of religious studies. It was the very field of the upbringing of the youth at which the communists thought it necessary to aim their interventions. Consequently, the teaching of religious studies was being restricted by the decrees of The Ministry of education and a state monitoring of classes was ordered. Furthermore, the children were offered alternative activities during the classes of religious education.

With the restrictions of religious education is also connected the persecution of the lay teachers of religious studies, which I try to examine in the following chapter and I prove it on some instances of extrajudicial persecution. As a separate chapter I add the politic checks of 1958, which I document by four cases from the region of Kroměříž.

Next chapter describes the trials with members of catholic organization intent on physical education Orel. Most of the trials passed of in summer 1949. At that time, four people from the region of Kroměříž were sentenced. In the last chapter I focus on the trials with The Catholic Action. The Catholic Action consisted of artificially formed groups of laymen, who by their religious activity opposed the endeavor of the

communists to restrict the Church. Such groups were then brought into court for trial and they were found guilty in artificial law - suits. I mention two law suits, in which two laymen from the region of Kroměříž were sentenced.

To compile the information about this topic I made use of the document collection of The National Archive, The Archive of Security Forces, The Moravian Provincial Archive in Brno and of The State District Archive in Kroměříž. An important source of information was represented by the testimonies of the persecuted and the materials which they granted me to study. I gathered the general information from the literature which was concerned, usually only in general, with the church-state relationship.

12. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALÍK, S.; HANUŠ, J.: Katolická církev v Československu 1945–1989. Brno 2007
- BULÍNOVÁ, M., JANIŠOVÁ, M. KAPLAN, K.: CÍRKEVNÍ KOMISE 1949–1951. Brno 1994
- HAVLÍČKOVÁ, H.: Dědictví – Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989. Olomouc 2002
- KAPLAN, K.: Československo v letech 1948–1953. Praha 1991
- KAPLAN, K.: Československo v letech 1953–1966. SNP 1992
- KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1948–1953. Brno 1993
- KOLEKTIV AUTORŮ: Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference. Kostelní Vydří 2002.
- KAFKA, J.: Orelské procesy.
- VAŠKO, V.: Přehled a charakteristika církevních procesů padesátých let
- VLČEK, V.: Procesy s řeholníky v 50. letech a první polovině 60. let
- LIŠKA, O.: Církev v podzemí – Společenství Koinótés. Praha 1999
- PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci – církvi na Slovensku v letech 1953–1970. Bratislava 2000
- PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953. Bratislava 1997
- STRÍBRNÝ, J.: Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit. s.82. In: LIBOR, J.(ed.): České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. Sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.–12. září 1999. Praha 2000
- VAŠKO, V.: Dům na skále 1, Církev zkoušená. Kostelní Vydří 2004
- VAŠKO, V.: Neumlčená, kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce. Praha 1990
- VLČEK, V.: Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Olomouc 2006
- VLČEK, V.: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964. Olomouc 2004

13. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

NÁRODNÍ ARCHIV

fond ÚAV NF 1948–1949

fond SÚC 1949–1956

fond ÚV KSČ 1945–1989, Politický sekretariát 1951–1954

fond ÚV KSČ 1945–1989, Politické byro 1954–1962

fond Ideologické oddělení ÚV KSČ 1951–1961

fond Ministerstvo školství a kultury – kolegia ministra 1956–1966

Gottwaldovský den, krajská mutace Rudého práva z druhé poloviny roku 1949, 1952, 1953

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

a. č. V-2681 Brno.

Trestní spisy k procesu Bohuslav Koukal a spol.

Trestní spisy k procesu František Šrámek a spol.

a. č. V-765 Brno

Trestní spisy k procesu Josef Bárta a spol.

a. č. V-1158 Ostrava,

Trestní spisy k procesu Vladimír Neuwirth a spol. Obžaloba ve věci Neuwirth a spol.

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV

fond KNV Gottwaldov 1949–1960

fond KV KSČ GOTTWALDOV 1945–1960

Naše pravda, list KV KSČ Gottwaldov z let 1948–1960

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV

fond ONV Kroměříž, 1945–1963

Pamětní kniha svazu učitelů a školských pracovníků postižených z politických důvodů v letech 1948–1989.

ARCHIV AUTORKY

svědecké výpovědi:

Marie Dohnalíková, manželka perzekvovaného Ladislava Dohnalíka

Marie Dvořáková

Ludmila Makaloušová

Irena Malíková, roz. Hrabalová

Květoslava Martínková, roz. Horáková

Ludmila Pekárková

Jaroslav Řihák

Josef Řihák, syn perzekvovaného Vojtěcha Řiháka

Josef Veselý

Anna Veverková

trestní spisy:

rozsudek krajského soudu v Brně ze dne 27. června 1969 ve věci návrhu Bohuslava Koukala a spolčovníků na soudní rehabilitaci. 5 Tr 26/68.

rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 1. listopadu 1952 se skupinou Bárta a spol. 6 TS I84/52.

Usnesení komise pro podmíněčné propuštění u krajského soudu v Hradci Králové o propuštění Jaroslava Řiháka ze dne 25. května 1956. TP 18/56.

dokumenty k mimosoudní perzekuci učitelů:

Irena Malíková, rozená Hrabalová

Vojtěch Řihák

14. SEZNAM ZKRATEK

ABS	Archiv bezpečnostních složek
ČSM	Československý svaz mládeže
JNV	Jednotný národní výbor
KA	Katolická akce
KNV	Krajský národní výbor
KPV	Konfederace politických vězňů
KS	Krajský soud
KSČ	Komunistická strana Československa
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
MAV NF	Místní akční výbor Národní fronty
MHKD	Mírové hnutí katolického duchovenstva
MNV	Místní národní výbor
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
NF	Národní fronta
ONV	Okresní národní výbor
PTP	Pomocné technické prapory
ROH	Revoluční odborové hnutí
Soka	Státní okresní archiv
StB	Státní bezpečnost
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VHA	Vojenský historický archiv

15. SEZNAM PŘÍLOH

1. TUREČEK, J.: Ústavní základ kultové svobody v lidové demokracii československé, otisk z časopisu Právník, roč. 88, rok 1949, s. 196–203. Praha 1949.
NA: fond ÚAV NF 1948–1949, inv. č. 3, k. č. 32.
2. Zpráva o religiozitě okresu Kroměříž, vyjmuto ze zprávy o religiozitě v kraji Gottwaldov
MZA: fond KNV Gottwaldov 1948–1960. inv.č. 15, k.č. 3/III.
3. Přehled o přihlášených do vyučování náboženství v kraji Gottwaldov za šk. Rok 1952/53
MZA: fond KV KSČ Gottwaldov, inv. č. 34, k. č. 41.
4. Výkaz o vyučování náboženství na školách v kraji Gottwaldov pro šk. rok 1959/60
MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. 460, inv. č. 2, č. k. 1/IV.
5. Zpráva k výkazu o vyučování na školách v okrese Kroměříž pro školní rok 1959/60
MZA: fond KNV Gottwaldov, sig. 460, inv. č. 2, č. k. 1/IV.
6. Celostátní statistiky počtu přihlášených dětí v průběhu 50. let
NA: fond Ministerstvo školství a kultury – kolegia ministra 1956–1966, inv. č. 43, k. č. 24.
7. Případ laické učitelky náboženství Cyrily Ječmenové
  - a) protokol sepsaný s Cyrilou Ječmenovou 7. dubna 1950 o protistátních výrocích pronesených ve vyučování náboženství,
  - b) zákaz vyučování náboženství pro Cyrilu Ječmenovou ze dne 19. dubna 1950
SokA Kroměříž: fond ONV Kroměříž 1945–1963, inv. č. 314, k. č. 150.
8. Případ učitelky Ireny Malíkové, rozené Hrabalové
  - a) Kopie rozhodnutí odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově o přeložení Ireny Malíkové, rozené Hrabalové ze dne 22. června 1959, č.j. škol.59/Ma.
  - b) Kopie Rozhodnutí odboru pro školství a kulturu rady ONV v Gottwaldově o rozvázání pracovního poměru s Irenou Malíkovou, rozenou Hrabalovou ze dne 6. srpna 1960. č.j. škol.60/MA-454/4.
  - c) Kopie žádosti o rehabilitaci ze dne 15. dubna 1968
  - d) Kopie rozhodnutí odboru školství a kulturu ONV v Kroměříži o znovuuvedení Ireny Malíkové, rozené Hrabalové do školských služeb ze dne 25. července 1968. č.j. škol-454-PAM-1968.

- e) Kopie žádosti o rehabilitaci ze dne 19. února 1990
- f) Kopie rozhodnutí o veřejné rehabilitaci Ireny Malíkové ze dne 10. dubna 1990. č.j. 6/90/škol./Krčm.

Archiv autorky: kopie těchto dokumentů, získané od Ireny Malíkové, rozené Hrabalové dne 20. června 2008.

9. Orelský proces se skupinou Bohuslav Koukal a spol.

- a) Kopie rozsudku Státního soudu v Praze, odd. Brno v trestní věci proti obžalovanému Bohuslavu Koukalovi a spol. ze dne 24. června 1949. Or IIa 309/49.

ABS: a. č. V-2681 Brno.

10. Příklad Jaroslava Řiháka

- a) Kopie rozsudek v trestní věci proti obžalovanému Josefu Bártovi a spol. ze dne 1. listopadu 1952, 6 TS I84/52.
- b) Kopie rozhodnutí o soudní rehabilitaci Jaroslava Řiháka ze dne 27. prosince 1990.

Archiv autorky: kopie těchto dokumentů, získané od Jaroslava Řiháka dne 25. září 2007.